

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

SIMONA RUŠKYTĖ
(TEISĖ (SPECIALIZACIJA – CIVILINĖ TEISĖ))

VALSTYBĖS NARĖS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS
PAŽEIDIMUS YPATUMAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. Algis Norkūnas

Vilnius, 2014

TURINYS

ĮVADAS	4
1. VALSTYBĖS NARĖS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS KILMĖS PAGRINDAI. PAŽEIDIMAI, DĖL KURIŲ KYLA VALSTYBĖS NARĖS ATSAKOMYBĖ	9
1.1. Direktyvų neįgyvendinimas, netinkamas jų įgyvendinimas, direktyvų nuostatų neperkėlimas laiku į nacionalinę teisę	18
1.2. ES tarptautinių sutarčių pažeidimai	20
1.3. Pažeidimai dėl teismų, kurių sprendimai negali būti apskūsti, veiksmų	21
1.4. Reglamentų, sprendimų, tiesiogiai veikiančių ES teisės nuostatų pažeidimai	22
2. SĄLYGŲ, KURIOMS ESANT KYLA PAREIGA ATLYGINTI ŽALĄ UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS, AIŠKINIMO POKYČIAI	24
2.1. Pažeistos teisės normos, kuria siekiama suteikti teises asmeniui, turinio identifikavimas..	24
2.2. Pažeidimo pakankamas akivaizdumas.....	28
2.2.1. Pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas.....	30
2.2.2. Veiksmų laisvės mastas	31
2.2.3. Pažeidimo padarymo pobūdis: tyčia, ar dėl neatsargumo	33
2.2.4. Pažeidimo pateisinamumas – teisės klaida pateisinama ar nepateisinama.....	35
2.2.5. ES institucijos vaidmuo nacionalinės valstybės institucijos veiksmuose, naujų teisės normų, prieštaraujančių ES teisei, priėmimas arba jau galiojančių teisės normų, prieštaraujančių ES teisei, nepanaikinimas.....	37
2.2.6. Nacionalinio teismo atsisakymas vykdyti pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo ir kiti galutinės instancijos teismui taikomi kriterijai	38
2.3. Tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir žalos	41
2.4. Žala	44
3. SUBJEKTO (ETT AR NACIONALINIO TEISMO) DISKRECIJA, TAIKANT VALSTYBEI NAREI ATSAKOMYBĘ UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS.....	47
3.1. ETT diskrecijos taikant valstybei narei civilinę atsakomybę apimtis.....	50

3.2. Nacionalinių teismų valstybės narės atsakomybės pagrindų ir sąlygų aiškinimo ir taikymo apimtis.....	52
4. VALSTYBĖS NARĖS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS PRIELAIDOS LIETUVOJE.....	55
4.1. Teisinio reguliavimo ypatumai Lietuvos teisėje	56
4.2. Teismų praktika ir jos prognozė	64
IŠVADOS.....	72
LITERATŪRA	74
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	87
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	88
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	89

ĮVADAS

Tiriama problema.

Visos valstybės, įstojusios į Europos Sąjungą¹ (toliau tekste – ES), ne tik turi galimybę naudotis joms suteikiamomis teisėmis, bet ir privalo laikytis ES teisės normomis nustatomų pareigų. Vis dėlto pasitaiko atvejų, kai valstybės narės ar jų institucijos, įvairiais veiksmais, tokiais kaip direktyvų neįgyvendinimas, pavėluotas ar netinkamas direktyvų nuostatų inkorporavimas į nacionalinę teisę, nacionalinių teismų, kurių sprendimai negali būti skundžiami, nesikreipimas į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą (toliau tekste – ETT, Teismas, Teisingumo Teismas) dėl prejudicinio sprendimo, Europos Sąjungos priimtų tarptautinių įsipareigojimų, kurie taip pat yra privalomi ir valstybėms narėms, nesilaikymas ir kt., pažeidžia Europos Sąjungos teisę. Minėti pažeidimai gali sukelti neigiamas pasekmes ne tik pačioms valstybėms narėms, bet ir privatiems asmenims. Todėl atsakomybė už tokius pažeidimus yra būtina.

Turint omenyje, kad ES Sutartyse² nėra įvirtinta valstybės narės atsakomybė už ES teisės pažeidimus, reikia pabrėžti, kad tam tikrą laiką tokios atsakomybės taikymo prerogatyva buvo suteikiama nacionaliniams teismams³. Šią atsakomybę nacionaliniai teismai turėjo taikyti vadovaudamiesi savo valstybės nacionalinėmis teisės normomis⁴.

1991 m. ETT priėmus sprendimą *Francovich*⁵ byloje, pirmą kartą buvo pripažinta egzistuojant valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus principą. Šis sprendimas laikomas svarbiu dar ir dėl to, kad ETT suformulavo tam tikras taisykles, įvardijo sąlygas, kurias nustačius nacionaliniai valstybių narių teismai turi taikyti atsakomybę už ES teisės pažeidimus.

Pastebima, kad, priimdamas sprendimą minėtoje byloje, ETT paliko keletą neatsakytų klausimų. Liko neaišku, už kokius pažeidimus valstybėms narėms gali kilti atsakomybė, reikėjo

¹ 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojusia Lisabonos sutartimi Europos Bendrijos steigimo sutarties pavadinimas buvo pakeistas į „Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo“. Taip pat sąvoka „Bendrija“ buvo pakeista sąvoka „Sąjunga“. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe vartojamos sąvokos „Europos Bendrijos sutartis“, „Europos Bendrija“ bei jų sutrumpinimai laikomi sinonimais sąvokoms atitinkamai „Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo“, „Europos Sąjunga“ bei jų sutrumpinimams.

² Terminas „Sutartis“ tekste vartojamas nurodant kartu ir Europos Sąjungos sutartį, pasirašytą Maastrichte 1992 m. ir pakeistą Lisabonos sutartimi, įsigaliojusia 2009 m. gruodžio 1 d., ir Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo - Europos Bendrijos steigimo sutartį, pasirašytą 1957 m., pakeistą Lisabonos sutartimi, įsigaliojusia 2009 m. gruodžio 1 d.

³ Byla 6/60, *Jean-E. Humblet prieš Belgijos valstybę* [1960] ETA 01125, p. 572.

⁴ *Ibid.*

⁵ Sąjungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką* [1991] ETA-05357.

tikslinti atsakomybės nustatymo sąlygas, kad visose valstybėse narėse būtų užtikrinamas vienodas asmenų teisių gynimas ir kt. Į šiuos klausimus ETT mėginta atsakyti vėlesne praktika⁶.

Valstybės narės atsakomybės už ES pažeidimus pavyzdžių randama teismų jurisprudencijoje, kuri nuolat plėtojama, minėtos atsakomybės taikymas taip pat nagrinėjamas teisės doktrinoje. Magistriniame darbe siekiama išsiaiškinti, kaip kito ETT doktrina tiriamu klausimu. Pirmiausia kyla būtinumas identifikuoti valstybės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kilmės pagrindus bei pažeidimus, už kuriuos gali kilti minėta atsakomybė valstybei. Tiriama Lietuvos ir kitų valstybių teismų praktika ir problemos (esamos ir būsimos), taikant atsakomybę valstybei narei už ES teisės pažeidimus.

Baigiamojo darbo aktualumas.

Atlikus Lietuvos Respublikos (toliau tekste - Lietuva) teismų jurisprudencijos analizę pastebima, kad nors Lietuva Europos Sąjungos nare tapo 2004 metais, tačiau kol kas Lietuvos teismų jurisprudencijoje beveik nėra bylų, kuriose nagrinėjamas klausimas dėl žalos atlyginimo asmenims už Lietuvos valstybės ar jos institucijų veiksmus ar neveikimą, pažeidžiant ES teisę. Lietuvoje tokia praktika dar turi susiformuoti. Todėl akivaizdu, kad šiame darbe atliekamas tyrimas yra aktualus praktiniu požiūriu.

Svarbu ir tai, kad Lietuvos teisės doktrina, kiek tai siejasi su magistro baigiamojo darbo tyrimu, nėra gausi, o tai sąlygoja darbo aktualumą teoriniu požiūriu.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis.

Baigiamojo darbo tema nagrinėta tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių autorių.

Iš esmės, Lietuvoje ši tema nėra plačiai nagrinėjama. Išsamiausiu atliktu tyrimu baigiamojo darbo tema Lietuvos teisės doktrinoje laikytina A. Vaitkevičiūtės disertacija „Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę“. Randama ir daugiau minėtos autorės mokslinių darbų įvairiais magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos temos aspektais.

Tačiau būtina pabrėžti, kad, skirtingai nei minėtoje disertacijoje, magistro baigiamajame darbe tema atskleidžiama kitu aspektu – analizuojamos valstybės narės atsakomybės už žalą, sukeltą pažeidus ES teisę, sąlygų taikymas ETT, siekiama atskleisti jų pokyčius, taip pat analizuojamas ETT ir nacionalinių teismų santykis minėtų sąlygų aiškinimo kontekste.

⁶ Žr., pavyzdžiui, sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.* [1996] ETA I-01029; byla C-178/94, *Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula ir Trosten Knor prieš Bundesrepublik Deutschland* [1996] ETA I-04845.

Valstybės atsakomybės principo raidą nagrinėjo A. Samuilytė - Mamontovė, R. Drakšas ir kiti autoriai. A. Samuilytės – Mamontovės darbuose taip pat randama ir netiesioginio direktyvų veikimo principo teismų doktrinos analizė. R. Valutyte, o taip pat ir V. Tamavičiūtė, atliko tyrimus valstybės atsakomybės dėl nacionalinių teismų veiksmais ar neveikimu padarytos žalos aspektu. S. Selelionytės – Drukteinienės, M. Šeškauskio moksliniuose darbuose randama nagrinėjamos temos tam tikrų paminėtų aspektų bei kitų ES valstybių narių lyginamosios analizės. Darbo tema įvairiais aspektais taip pat yra nagrinėta ir užsienio autorių, tokių kaip P. Craig, G. de Búrca, T. Tridimas, C. van Dam, R. Rebhahn, S. Prechal, P. Gasparon, G. Conway, T. Lock, J. H. Jans, B. J. Hartmann ir kiti.

Baigiamajame darbe apžvelgiamos iki šiol Lietuvos teismų nagrinėtos bylos, susijusios su Lietuvos atsakomybės už ES teisės pažeidimus nustatymu ir dėl tokių pažeidimų kilusios žalos atlyginimu; probleminiai minėtos atsakomybės taikymo klausimai.

Baigiamojo darbo reikšmė.

Magistro baigiamasis darbas gali būti naudingas Lietuvos teismams, praktikoje taikant valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus institutą ir tokiu būdu ginant pažeistas asmenų teises. Taip pat šis darbas gali būti naudingas mokslininkams, ketinantiems giliau nagrinėti valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus instituto atskirus aspektus, bei teisės studijų studentams, siekiantiems gilinti žinias valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus srityje.

Baigiamojo darbo originalumas.

Šiame darbe atliktas tyrimas paremtas ne tik Lietuvos ir užsienio valstybių autorių mintimis, teismų jurisprudencija. Jame pateikiamas ir pačios autorės savarankiškas nagrinėjamų problemų vertinimas, surinktos informacijos ištyrimas bei analizė.

Tyrimo tikslas.

Šio darbo tikslas – atskleisti esminius valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus aiškinimo ir taikymo ypatumus.

Tyrimo uždaviniai.

Minėtam tikslui įgyvendinti keliami uždaviniai:

- 1) išskirti valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kilmės pagrindus;
- 2) identifikuoti pažeidimus, už kurių įvykdymą valstybei narei gali kilti / kyla civilinė atsakomybė;

3) analizuojant ETT jurisprudenciją, ištirti, kaip yra aiškinamos sąlygos, kurioms esant kyla pareiga valstybei narei atlyginti žalą už ES teisės pažeidimus;

4) nustatyti ETT ir nacionalinių teismų diskrecijos, aiškinant valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus pagrindus ir sąlygas, santykį;

5) ištirti, kaip valstybės civilinė atsakomybė už žalą, pažeidus ES teisę, galėtų būti taikoma Lietuvoje, atskleisti šios atsakomybės taikymo problemas.

Tyrimo metodika.

Magistro baigiamajame darbe naudojami tyrimų metodai: apibendrinimo, istorinis, lyginamasis, sisteminės analizės, loginės analizės, dokumentų analizės, teleologinis. Toliau aptariamas kiekvienas iš minėtų tyrimo metodų.

Apibendrinimo metodas. Šiuo metodu remiamasi pateikiant išvadas kiekvieno skyriaus, poskyrio bei skyrelio pabaigoje. Taip pat formuluojant darbo išvadas.

Istorinis metodas. Juo remiantis atskleidžiami valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kilmės pagrindai. Taip pat tiriama minėtos atsakomybės taikymo sąlygų raida.

Lyginamasis metodas taikomas lyginant Lietuvos bei užsienio valstybių autorių mintis, ETT jurisprudencijoje išreiškiamas pozicijas, siekiant nustatyti ETT ir nacionalinių teismų santykį aiškinant valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus sąlygas.

Sisteminės analizės metodas. Remiantis šiuo metodu, baigiamojo darbo tyrimas atliekamas suvokiant valstybės atsakomybę už ES teisės pažeidimus kaip visumą, bendrą sistemą. Taip pat šis metodas taikytas aiškinant ES Sutarčių nuostatų ir ETT išaiškinimų ryšį, nustatant santykį tarp ETT ir Lietuvos teismų sprendimų.

Loginės analizės metodas naudotas aiškinant teisės normų turinį, pateikiant apibendrinimus, išvadas.

Dokumentų analizės metodas. Juo remiamasi analizuojant ETT, Lietuvos teismų jurisprudenciją, ES Sutartis, Lietuvos teisės aktus, Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktriną.

Teleologinis metodas naudojamas siekiant atskleisti valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus sąlygų turinį, jų taikymą, ES Sutarčių tam tikrų nuostatų turinį.

Tyrimo struktūra.

Visas darbas sudarytas iš įvado, keturių skyrių, kurie dar skirstomi į poskyrius, o kai kurie jų – į skyrelius, išvadų, literatūros sąrašo, anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei priedų.

Pirmajame skyriuje atskleidžiami valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kilmės pagrindai, pabrėžiant, kad tokia atsakomybė yra grindžiama ne vienu, o keliais pagrindais. Taip pat identifikuojami pažeidimai, už kurių įvykdymą kyla atsakomybė valstybėms narėms. Aptariami pažeidimai, kurie praktikoje dar nepasitaikė, tačiau už kuriuos valstybėms narėms atsakomybė gali kilti ateityje.

Antrajame skyriuje aptariamos sąlygos, kurios galutinai buvo apibendrintos *Dillenkofer*⁷ byloje, orientuojantis į jų aiškinimo tendencijas istorinėje bei doktrininėje perspektyvoje.

Trečiajame skyriuje nagrinėjamas santykis tarp ETT ir nacionalinių teismų, aiškinant valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus pagrindus ir sąlygas, pabrėžiant, kad nors ETT suteikia teisę taikyti valstybės atsakomybę už ES teisės pažeidimus nacionaliniams teismams, tačiau pagrindines taisykles ir atsakomybės taikymo sąlygas nacionaliniams teismams nustato ETT.

Ketvirtajame skyriuje analizuojama, ar įmanoma civilinė valstybių narių atsakomybė už ES teisės pažeidimus pagal Lietuvoje galiojantį teisinį reguliavimą, aptariamos Lietuvos teismų nagrinėtos bylos, susijusios su valstybės narės atsakomybe už padarytus ES teisės pažeidimus privatiems asmenims, bei modeliuojama teismų praktika šios kategorijos bylose ateityje.

Ginamieji teiginiai.

1. Atsakomybės už ES teisės pažeidimus taikymas valstybei narei yra ETT aktyvizmo pasekmė.
2. Valstybės narės atsakomybės taikymas už ES teisės pažeidimus privatiems asmenims yra plečiamas.
3. Pagal Lietuvoje šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, atsakomybės už ES teisės pažeidimus taikymas Lietuvos valstybei yra galimas.

⁷ Byla C-178/94, *supra* note 6, 12 punktas.

1. VALSTYBĖS NARĖS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS KILMĖS PAGRINDAI. PAŽEIDIMAI, DĖL KURIŲ KYLA VALSTYBĖS NARĖS ATSAKOMYBĖ

Europos Sąjungos Sutartyse nėra bendros, visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms taikomos, normos, tiesiogiai numatančios valstybių narių civilinę atsakomybę už ES teisės pažeidimus. Jau 1975 m. ETT suformulavo teisinę poziciją, jog į Europos Bendrijų sutartį turėtų būti įtrauktos nuostatos dėl žalos atlyginimo privatiems asmenims, kai valstybė narė nevykdo savo įsipareigojimų pagal EB teisę⁸. Pagrįsdamas savo poziciją, ETT teigė, kad tokiu būdu būtų įgyvendinamas vienas iš ES tikslų – asmenų prigimtinių teisių apsauga; būtų užpildoma teisinė spraga, nes Romos Sutarčių⁹ nuostatos nenumatė efektyvios asmenų teisių, kurios buvo pažeistos dėl ES teisės pažeidimo, apsaugos¹⁰. Kiek vėliau, 1991 metais, Europos Komisija pasiūlė įtraukti į Europos Bendrijų sutartį nuostatą, reglamentuojančią valstybių narių atsakomybę dėl žalos už EB pažeidimus¹¹. Tačiau į 1992 m. pasirašytą Maastrichto sutartį tokia nuostata nebuvo inkorporuota¹².

Siekiant ištirti valstybių narių civilinę atsakomybę už ES teisės pažeidimus, pirmiausia būtina aptarti, civilinės atsakomybės sampratą.

Reikia pabrėžti, kad civilinės atsakomybės samprata, kaip ji suprantama Europos Sąjungoje, nėra atskleidžiama ETT doktrinoje. Mokslinėje teisinėje literatūroje galima aptikti užuominų apie tai, kad prieš ETT suformuluojant reikalavimą valstybei narei taikyti civilinę atsakomybę už ES teisės padarytus pažeidimus, atlikta valstybių narių teisės sistemų analizė parodė, kad visose valstybėse yra nustatyta valstybės atsakomybė už pažeidimus, padarytus pareigūnų veiksmis konkrečioje valstybėje, ir kad civilinės atsakomybės taikyme valstybėse narėse nėra

⁸ *Reports on European Union. European Parliament. Court of Justice. Economic and Social Committee. Bulletin of the European Communities. Supplement 9/75* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1975 [žiūrėta 2014-10-12]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/CBNF75009ENC_002.pdf >, p. 17.

⁹ 1957 m. kovo 25 d. Romoje buvo pasirašytos dvi sutartys, kurios įsigaliojo 1958 m. sausio 1 d. Šiomis sutartimis buvo įsteigtos Europos Ekonominė Bendrija (EEB) ir Europos atominės energijos bendrija (EURATOM).

¹⁰ *Reports on European Union. European Parliament. Court of Justice. Economic and Social Committee. Bulletin of the European Communities. Supplement 9/75, op. cit., p. 17-18.*

¹¹ *Intergovernmental Conferences: Contributions by the Commission. Bulletin of the European Communities. Supplement 2/91* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1991 [žiūrėta 2014-10-12]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/CMNF91002ENC_001.pdf >, p. 18-19.

¹² Vaitkevičiūtė, A. Žalos, padarytos valstybei narei pažeidus Europos Bendrijos teisę, atlyginimas privačiam asmeniui. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 157–173, p. 160.

esminių skirtumų¹³. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau tekste - CK) 6.245 straipsnio 1 dalyje teigiama: „[c]ivilinė atsakomybė – tai turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)“¹⁴.

Iš pateikto apibrėžimo matome, kad vienas iš Lietuvoje taikomos civilinės atsakomybės bruožų – turtinis pobūdis. Tai reiškia, kad kilusi žala yra atlyginama turtu, kitokio pobūdžio sankcijos nėra taikomos. Tai patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste - LAT), kuris teigia, kad „[c]ivilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, todėl apima neturtinės žalos kompensavimą pinigais. Civilinei atsakomybei nepriskiriami kiti asmens pažeistų teisių gynimo būdai, kaip antai pripažinimas paskleistų žinių neatitinkančiomis tikrovės ar jų paneigimas“¹⁵. Tokio požiūrio laikomasi ir ETT. Nors Generalinis advokatas Yves Bot savo pateiktoje išvadoje *Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland* byloje išreiškia poziciją, kad vienas iš žalos atlyginimo būdų galėtų būti ir „tinkama satisfakcija“¹⁶, tačiau ETT šioje byloje tokio žalos atlyginimo būdo nepripažino¹⁷.

Kitas Lietuvoje taikomos civilinės atsakomybės bruožas – privatus pobūdis¹⁸. Tai aiškinama tuo, kad civilinės atsakomybės taikymą Lietuvoje gali inicijuoti tas asmuo, kurio teisės ar teisėti interesai buvo pažeisti. Atsakomybė yra taikoma privataus asmens, kuris patyrė žalą, naudai. ETT praktikoje taip pat pastebima analogija privatumo, kaip civilinės atsakomybės bruožo, kontekste. ETT praktikoje nustatė atsakomybės kilimo sąlygas. Remiantis pirmąja jų – pažeista teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui – galima teigti, kad civilinė atsakomybė gali būti laikoma kilusia tuomet, kai yra pažeidžiami konkretūs privataus asmens interesai. ETT sprendime *Paul* byloje konstatavo, kad atsakomybė negali kilti, nes teisės norma, kuri buvo pažeista, nebuvo

¹³ Pavlovic, V. Some observations on the European Court of Justice's post-Francovich jurisprudence. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2008(4): 180-195, p. 185.

¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262, 6.245 straipsnio 1 dalis.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje A. S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J. (bylos Nr. 3K-3-142/2006).

¹⁶ Generalinio advokato Yves Bot išvada byloje C-385/07, *Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją* [2009] ETA I-06155, 314-315 punktai.

¹⁷ Byla C-385/07, *Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją* [2009] ETA I-06155, 189-196 punktai.

¹⁸ Norkūnas, A.; Selelionytė-Drukteinienė, S. *Civilinės atsakomybės praktikumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 5.

siekiami suteikti Paul teisių¹⁹. Vadinasi, nebuvo tenkinamas privatumo bruožas, būdingas civilinei atsakomybei.

Kaip atskiras civilinės atsakomybės bruožas išskiriamas dispozityvumas. Jis pasireiškia žalą patyrusiam asmeniui suteikiama diskrecija. Asmuo gali rinktis, ar kreiptis į teismą (ar kitą instituciją) dėl atsakomybės taikymo; koku dydžiu taikomos atsakomybės reikalauti. Asmuo turi nurodyti, kokiam subjektui turi būti taikoma atsakomybė. ES teise asmeniui taip pat yra suteikiama diskrecija. Jam suteikiama galimybė rinktis, koku būdu, jei nori, gali ginti savo teises: pasiremdamas tiesioginio veikimo doktrina, kreipdamasis į nacionalinį teismą dėl žalos iš valstybės atlyginimo ir kt. Vis dėlto tam tikrus klausimus, reglamentuojančius žalos atlyginimą, ETT palieka nacionalinių teismų kompetencijai²⁰, todėl taikant civilinę atsakomybę valstybei Lietuvos teismuose dispozityvumas šiuo atžvilgiu, matyt, turėtų būti suprantamas taip, kaip jis yra traktuojamas Lietuvos teisėje.

Dar vienas civilinės atsakomybės bruožas – naujumas²¹. Jis reiškia, kad kol nėra padaryto asmens interesų pažeidimo, tol nekyla teisinis santykis, pagal kurį turi būti asmeniui atlyginama žala. Atitinkamai ir ES pripažįstama, kad kol nėra padaryto pažeidimo, klausimas dėl atsakomybės kilimo nesvarstomas, nes civilinės atsakomybės prievolė neatsiranda.

Akivaizdus panašumas ETT ir valstybėje narėje taikant valstybei civilinę atsakomybę už jos pareigūnų (įskaitant leidžiamąją ir vykdomąją valdžią bei teismus) padarytus pažeidimus yra tai, kad atsakomybė kyla ne tik už padarytus pažeidimus, bet ir už neveikimą, įskaitant legislatyvinę omisiją, kai neperkeliamos ES teisės normos į nacionalinę teisę, kurias buvo privalu perkelti nustatytu laiku.

Taigi nors ES teisėje nėra pateikiama civilinės atsakomybės samprata, tačiau, remiantis ETT praktika, galima teigti, kad civilinė atsakomybė Europos Sąjungoje yra suvokiama panašiai, kaip ir Lietuvoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad dėl to, jog ETT bylas, susijusias su civilinės atsakomybės taikymu, perdavė nagrinėti nacionaliniams teismams, susiklostė prielaidos vystyti skirtingai pažeistų asmenų teisių gynimo praktikai valstybėse narėse. Tam, kad ši praktika nesiskirtų gali padėti Bendrosios principų sistemos projektas (*angl. Draft Common Frame of Reference*, toliau

¹⁹ Byla C-222/02, *Peter Paul, Cornelia Sonnen-Lütte ir Christel Mörkens prieš Bundesrepublik Deutschland* [2004] ETA I-09425, 50-51 punktai.

²⁰ Žr., pavyzdžiui, byla C-319/96, *Brinkmann Tabakfabriken GmbH prieš Skatteministeriet* [1998] ETA I-05255, 26 punktas.

²¹ Norkūnas, A.; Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra* note 18, p. 6.

tekste – DCFR). Šio dokumento VI. – 1:101 straipsnyje įtvirtinta nesutartinės atsakomybės samprata, pagal kurią asmuo turi teisę reikalauti žalos atlyginimo iš kito asmens, kuris tą žalą sukėlė tyčia ar dėl neatsargumo arba kitokiu būdu yra atsakingas dėl žalos atsiradimo²². Taigi nurodytame DCFR straipsnyje įtvirtinta civilinė nesutartinė atsakomybė turėtų būti suprantama kaip prievolė, kuri turi būti atlyginama, kai konstatuojamas žalos atsiradimas, teisėti arba neteisėti kito asmens veiksmai, priežastinio ryšio tarp asmeniui kilusios žalos ir kito asmens veiksmų, sukėlusių tą žalą, bei kaltę. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šis teisės aktas neturi privalomo pobūdžio. Iš atlikto tyrimo vėliau paaiškės, kad kaltės sąlyga gali būti nelaikoma būtina atsakomybei kilti tais atvejais, kai ES teisę pažeidžia valstybė narė.

Apibendrinant teigtina, kad civilinės atsakomybės sampratos turinys ETT praktikoje ir Lietuvos teisėje yra panašus.

Anot R. Rebhahn, valstybės narės tiek vykdomajai, tiek teisminei, tiek įstatymų leidžiamajai valdžioms yra numatytas specialus vaidmuo taikant ir vykdant Bendrijos teisę. Ypatingas vaidmuo joms suteikiamas perkeliant direktyvų nuostatas į nacionalinę teisę.²³ Nors daugelį metų nebuvo aišku, kokios pasekmės kyla už Sutarties 4 straipsnio pažeidimą, pasak R. Rebhahn, EB Sutarties 10 straipsnyje²⁴ (dabar - Sutarties 4 straipsnyje, *aut. pastaba*) numatyta bendroji pareiga visoms valstybės narės institucijoms užtikrinti iš ES teisės kylančių pareigų vykdymą. Valstybė narė pažeidžia pareigą, numatytą Europos Bendrijos sutarties 10 straipsnyje (dabar – Sutarties 4 straipsnis, *aut. pastaba*), jei išleidžia nacionalinius įstatymus, prieštaraujančius Sutarties (čia: Europos Bendrijos sutartis, *aut. pastaba*) nuostatoms, jei neperkelia direktyvos nuostatų į nacionalinę teisę arba minėtas nuostatas perkelia netinkamai.²⁵

²² Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline edition [interaktyvus]. Munich: sellier. european law publishers GmbH, 2009 [žiūrėta 2014-10-15]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/dcfr_outline_edition_en-libre.pdf>, p. 395.

VI. – 1:101: “(1) A person who suffers legally relevant damage has a right to reparation from a person who caused the damage intentionally or negligently or is otherwise accountable for the causation of the damage.

(2) Where a person has not caused legally relevant damage intentionally or negligently that person is accountable for the causation of legally relevant damage only if Chapter 3 so provides”.

²³ Rebhahn, R. Non-contractual Liability in Damages of Member States of Breach of Community Law. *Tort Law of the European Community*. Germany: Springer-Verlag/Wien, 2008, 179–212, p. 184.

²⁴ Europos Bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija). [2002] OL C 325.

10 straipsnyje teigiama: „Kad užtikrintų šios Sutarties ir Bendrijos institucijų nustatytų pareigų vykdymą, valstybės narės imasi visų atitinkamų bendrų ar specialių priemonių.

Jos padeda atlikti Bendrijos uždavinius. Jos nesiima jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti šios Sutarties tikslų.“

²⁵ Rebhahn, R., *op. cit.*, p. 184.

Žalos, kilusios iš ES teisės pažeidimo, atlyginimo būtinumą tam tikru aspektu galima išvesti iš Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau tekste - SESV) 340 straipsnio²⁶ (anksčiau – Europos Bendrijų sutarties 215 straipsnis). Tokią poziciją, remdamiesi Teismo įsitikinimu, išreiškė ir R. Drakšas bei R. Valutytė²⁷.

V. Tamavičiūtė, vadovaudamasi ETT nuomone, teigia, kad valstybių narių pareiga atlyginti žalą yra laikoma bendruoju principu²⁸.

Valstybės narės atsakomybė privatiems asmenims už ES teisės pažeidimus taip pat gali būti kildinama iš Europos Bendrijos sutarties preambulės, kurioje išreiškiamas esminis valstybių narių siekis – „nuolat gerinti savo tautų gyvenimo ir darbo sąlygas“²⁹, bei iš minėtos sutarties 2 straipsnyje nurodytų uždavinių³⁰.

Tokį patį pagrindą (kitokia tik išraiškos konstrukcija) pateikia R. Drakšas ir R. Valutytė³¹.

Minėti autoriai taip pat priduria, kad EB teisinės sistemos subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir privatūs asmenys, kuriems Bendrijos teisė sukuria ne tik pareigas, bet ir teises³². Tokią išvadą jie daro remdamiesi ETT pozicija *Francovich* byloje: „tokios teisės atsiranda ne tik tada, kai tai aiškiai numato EEB sutartis, bet ir vienareikšmių įsipareigojimų, kuriuos EEB sutartis priskiria asmenims, valstybėms narėms bei Bendrijos institucijoms, pagrindu“³³.

²⁶ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). [2012] OL C 326.

340 straipsnyje teigiama: „Sąjungos sutartinę atsakomybę reglamentuoja atitinkamai sutarčiai taikoma teisė. Deliktinės atsakomybės atveju Sąjunga pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią, eidami savo pareigas, padaro jos institucijos ar jų tarnautojai.

Nukrypdamas nuo antrosios pastraipos, Europos centrinis bankas pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią padaro pats bankas ar jo tarnautojai, atlikdami savo pareigas.

Asmeninę jos tarnautojų atsakomybę Sąjungai reglamentuoja nuostatos, numatytos jiems taikomuose tarnybos nuostatuose arba įdarbinimo sąlygose“

²⁷ Drakšas, R.; Valutytė, R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. *Justitia*. 2007, 2 (64): 67–76, p. 70.

²⁸ Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmais padarytos žalos. *Jurisprudencija*. 2007, 7(97): 74–81, p. 75.

²⁹ Europos Bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija), *supra* note 24.

³⁰ *Ibid.*, 2 straipsnyje teigiama: „Bendrija, įkurdama bendrąją rinką bei Ekonominę ir pinigų sąjungą ir įgyvendindama 3 bei 4 straipsniuose nurodytas bendros politikos kryptis arba veiklą, kelia sau uždavinį visoje Bendrijoje skatinti darnią, subalansuotą ir tolygią ekonominės veiklos plėtrą, aukšto lygio užimtumą ir socialinę apsaugą, moterų ir vyrų lygybę, tvarų ir neinfliacinį augimą, didelį konkurencingumą ir ekonominės veiklos rezultatų konvergenciją, aukšto lygio aplinkos apsaugą ir jos kokybės gerinimą, gyvenimo lygio ir gyvenimo kokybės gerėjimą bei valstybių narių ekonominę ir socialinę sanglaudą bei solidarumą.“

³¹ Drakšas, R.; Valutytė, R., *op. cit.*, p. 69.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

Šių autorių nuomone „tik pripažinimas, kad naudojimasis teise turi būti užtikrinamas tam tikrų pareigų vykdymu, ir atvirkščiai, teisės vertinimas kaip teisių ir pareigų visumos, garantuoja EB teisės normų veiksmingumą“³⁴.

Taigi, apibendrinus išsakytas autorių mintis, darytina išvada, kad būtinumas atlyginti žalą už ES teisės pažeidimus grindžiamas labiau implicitiniu reguliavimu ES Sutartyje: iš siekio gerinti tautų gyvenimo ir darbo sąlygas, bendrojo principo, būtinumo užtikrinti ES teisės įgyvendinimą.

Teismas valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus būtinumą vienareikšmiškai įvardijo 1991 metais, kai priėmė sprendimą *Francovich*³⁵ byloje. Formuluodamas valstybės atsakomybės principą, Teismas savo argumentus grindė šiais teiginiais:

- „Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas privatiems asmenims, bet ir suteikia teises, kurios yra sudedamoji tų asmenų teisių ir pareigų visumos dalis. Šios teisės atsiranda ne tik tada, kai Sutartis (čia: Suvestinis Europos aktas³⁶, *aut. pastaba*) aiškiai jas suteikia, bet ir dėl pareigų, kurias Sutartis (čia: Suvestinis Europos aktas, *aut. pastaba*) aiškiai apibrėžtu būdu nustato ir privatiems asmenims, ir valstybėms narėms, ir Bendrijos institucijoms“³⁷.
- „Visapusiškas Bendrijos normų veiksmingumas būtų pažeistas, o jų suteikiamų teisių apsauga susilpninta, jeigu privatūs asmenys negalėtų gauti žalos atlyginimo, kai jų teisės pažeidžiamos dėl Bendrijos teisės pažeidimo, kuris priskiriamas valstybei narei“³⁸.
- „Valstybių narių pareiga atlyginti žalą taip pat grindžiama Sutarties (čia: Suvestinis Europos aktas, *aut. pastaba*) 5 straipsniu (dabar – Sutarties 4 straipsnis, *aut. pastaba*), pagal kurį valstybės narės imasi visų atitinkamų bendrų ar specialiųjų priemonių, kad užtikrintų savo pareigų pagal Bendrijos teisę vykdymą“³⁹.

Taigi iš ETT suformuluotų pagrindų civilinei atsakomybei kilti galime matyti du ETT tikslus: 1) ginti privačių asmenų teises; 2) užtikrinti geresnę Bendrijos teisės vykdymą.

Teisės mokslininkų darbuose nėra vieningos nuomonės dėl to, kuri pozicija yra svarbesnė, nors dauguma autorių prioritetą teikia būtinumui užtikrinti privačių asmenų teises, tačiau yra autorių, manančių, kad pagrindinis tikslas tokios atsakomybės pagrindams formuluoti vis tik buvo ES teisės vykdymo efektyvumas, kurį užtikrinti ETT pavedė valstybėms narėms.

³⁴ Drakšas, R.; Valutytė, R., *supra* note 27, p. 70.

³⁵ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5.

³⁶ Suvestinis Europos Aktas. [1987] OL L 169.

³⁷ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *op. cit.*, 31 punktas.

³⁸ *Ibid.*, 33 punktas.

³⁹ *Ibid.*, 33, 36 punktai.

Pastebėtina, kad Teismas šioje *Francovich* byloje įtvirtino valstybės atsakomybę tik už direktyvų neįgyvendinimą, kuris gali būti suprantamas kaip visiškas direktyvos nuostatų neperkėlimas į nacionalinę teisę, direktyvos nuostatų perkėlimas į nacionalinę teisę tokiu būdu, kad direktyva siekiamas tikslas vis dar lieka nepasiektas, t. y. netinkamas direktyvos įgyvendinimas, arba vėlavimas perkelti direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę. Todėl galima teigti, kad ETT minėtą atsakomybę suprato siauriau, nei ji taikoma dabar.

Taigi ETT pripažino, kad Sutartyje (tuo metu galiojusiame Suvestiniame Europos akte) nėra aiškiai išreikšta, kad jos normos suteikia teisę kreiptis asmeniui į teismą sprendžiant civilinės atsakomybės dėl ES teisės pažeidimo klausimą. Žalos atlyginimo būtinumą ETT kildino iš pareigų, kurias pagal Suvestinį Europos aktą turi tiek privatūs asmenys, tiek valstybės narės, tiek Bendrijos institucijos. Taip pat Teismas minėtą principą išvedė iš galiojančių minėtos Europos Bendrijos sutarties nuostatų, t. y. sprendime *Francovich* byloje ETT rėmėsi šios sutarties 5 straipsniu (dabar – Sutarties 4 straipsniu), kuris įpareigoja valstybes nares užtikrinti pareigų pagal Bendrijos teisę vykdymą.

Kita vertus reikia sutikti su V. Pavlovic, kuris teigia, kad ETT paliko neišspręstų klausimų *Francovich* byloje, ypač kiek tai susiję su civilinės atsakomybės valstybei narei nustatymu. Nors vėliau ETT ir bandė gilintis į civilinės atsakomybės valstybei narei sampratą, bet pernelyg bendrai⁴⁰.

1996 m. buvo priimtas sprendimas sujungtose bylose *Brasserie du Pêcheur* ir *Factortame III*⁴¹. Teismas šiuo sprendimu išplėtė valstybės atsakomybės taikymo ribas, pripažindamas valstybių atsakomybę už bet kokį ES teisės pažeidimą, o ne tik už pažeidimus dėl neįgyvendintų direktyvų nuostatų. Teismas rėmėsi jau ir 164 sutarties straipsniu⁴² (dabar – Sutarties 19 straipsnis), kuriame numatyta jo pareiga užtikrinti teisės laikymąsi aiškinant ir taikant sutartį. Valstybės atsakomybės principas buvo kildinamas taip pat ir iš Sutarties 215 straipsnio⁴³ (dabar – SESV 340 straipsnis), kuriame numatyta ES deliktinė atsakomybė. Taigi valstybės atsakomybės principą Teismas išveda ir iš ES deliktinės atsakomybės.

Vieni autoriai teigia, kad tokia argumentacija Teisingumo Teismas norėjo pabrėžti, kad valstybių narių atsakomybė už žalą kildinama iš jų nacionalinėse teisės sistemose išplėtotų teisės

⁴⁰ Pavlovic, V., *supra* note 13, p. 182.

⁴¹ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6.

⁴² *Ibid.*, 27 punktą.

⁴³ *Ibid.*, 28, 29 punktai.

principų⁴⁴. ETT įvardintą būtinumą atlyginti privatiems asmenims valstybės padarytą žalą J. Convery grindžia tuo, jog norėta akcentuoti, kad „asmenų teisių sauga neturi priklausyti nuo to, ar pažeidimą padaro valstybė narė, ar EB institucija“⁴⁵. Anot A. Vaitkevičiūtės, tokia ETT pozicija buvo norima sustiprinti valstybių narių atsakomybės už žalą principo kilmę iš EB teisės kartu minėto principo visiškai neizoliuojant ir nuo valstybių narių teisinių sistemų⁴⁶.

Sprendimu sujungtose bylose *Brasserie du Pêcheur ir Factortame III* Teismas ne tik patvirtino egzistuojant valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus principą, kurį išvedė iš ES deliktinės atsakomybės doktrinos bei kitų *Francovich* byloje nurodytų pagrindų, bet ir išplėtė valstybės atsakomybės principo taikymo ribas: nuo atsakomybės už direktyvų pažeidimus iki atsakomybės už bet kokio ES teisės akto pažeidimus.

Reikia pastebėti, kad ETT, šiame sprendime remdamasis tarptautinėje teisėje galiojančiu principu, pagal kurį valstybei atsakomybė kyla nepriklausomai nuo to, kuri iš valdžių pažeidimą padarė, išreiškė poziciją, kad tokia analogija taikytina ir Bendrijos teisės sistemai. ETT nuomone „tarptautinėje teisėje valstybė, traukiama atsakomybėn už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą, yra laikoma vienu subjektu, nesvarbu, ar pažeidimą, dėl kurio atsirado žala, padarė įstatymų leidžiamoji, teisminė ar vykdomoji valdžia. Tai juo labiau taikytina Bendrijos teisės sistemai, nes visos valstybės valdžios institucijos, įskaitant įstatymų leidžiamąsias, atlikdamos savo užduotis privalo laikytis Bendrijos teisės nustatytų normų, tiesiogiai reguliuojančių asmenų padėtį“⁴⁷. Tokiu būdu, formuluodamas minėtą poziciją, ETT išplėtė subjektų, už kurių įvykdytus ES teisės pažeidimus atsakomybė kyla valstybei narei, ratą.

Kiek vėliau, 2003 m. rugsėjo 30 d., ETT *Köbler*⁴⁸ byloje konstatavo, kad subjektais, už kurių EB teisę pažeidžiančius veiksmus valstybei narei gali kilti atsakomybė, taip pat turi būti laikomi ir nacionaliniai teismai, kurių sprendimai nebegali būti apskūsti (toliau tekste ir – galutinės instancijos teismai).

Vėlesnėje ETT praktikoje valstybės atsakomybės principo doktrina subjektų atžvilgiu buvo dar labiau išplėtotą konstatuojant, kad valstybė turi atlyginti asmeniui patirtą žalą ir tais atvejais, kai

⁴⁴ Craig P.; de Burca G. *EU Law. Text, Cases and Materials. Fifth edition*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 224.

⁴⁵ Convery J. State Liability in the United Kingdom after *Brasserie du Pêcheur*. *Common Market Law Review*. 1997, 34(3), 603–634, p. 606 (cituota iš: Vaitkevičiūtė, A. Valstybių narių atsakomybė už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Europos Bendrijos teisės pažeidimo: kilmė, samprata ir sąlygos. *Jurisprudencija*. 2007, 7(97): 64-73, p. 66).

⁴⁶ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 45, p. 66.

⁴⁷ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 34 punktą.

⁴⁸ Byla C-224/01, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich* [2003] ETA I-10239.

pažeidimas yra atliktas kai kurias administravimo funkcijas necentralizuotai vykdančio tam tikrą autonomiją turinčio administracinio teritorinio vieneto arba teisiškai nuo valstybės atskirtos viešosios teisės institucijos⁴⁹. Taip pat konstatuota, kad žala asmeniui atlyginama ir tais atvejais, kai pažeidimas padaromas federacijos subjektų⁵⁰. Taigi pabrėžtina, kad subjektų ratas buvo išplėstas nuo įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės institucijų iki atskiro autonomiją turinčio administracinio teritorinio vieneto, atskiros viešosios teisės institucijos ar tam tikrais atvejais ir atskiro federacijos subjekto.

Apibendrinant ETT doktriną ir mokslinę jurisprudenciją, pirmiausia pastebėtina, kad nors ETT pripažįsta, kad ES sutartyse valstybės civilinės atsakomybės principas nėra *expressis verbis* įtvirtintas, tačiau šį principą implicitiškai kildina iš ES Sutarties 4 straipsnio ir SESV 340 straipsnio. Antra, valstybės civilinės atsakomybės principą ETT taip pat kildina iš valstybėse narėse galiojančių bendrųjų teisės principų ir tarptautinėje teisėje galiojančio valstybės atsakomybės principo. ETT, plėtodamas savo doktriną, nustato platesnes valstybės narės civilinės atsakomybės principo taikymo ribas – nuo atsakomybės už direktyvų pažeidimus iki atsakomybės už bet kokius ES teisės pažeidimus, įskaitant ir nacionalinių teismų, kurių sprendimai nebegali būti skundžiami instancine tvarka, pažeidimus, – ir subjektų, už kurių padarytus pažeidimus valstybei narei kyla atsakomybė, ratas, nustatant, kad atsakomybė valstybei narei kyla už įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų bei valstybės atskirų viešosios teisės institucijų ir atskirų federacijos subjektų padarytus ES teisės pažeidimus, taip pat didėja.

Apžvelgus ETT praktikos pokyčius įtvirtinant valstybės atsakomybės principą bei jį plėtojant subjektų, kurių padaryti pažeidimai sąlygoja valstybės atsakomybę, ir pažeidimų, dėl kurių padarymo atsiranda prielaidos valstybės atsakomybei kilti, kontekste, būtų tikslinga konkrečiai apibrėžti pažeidimų rūšis.

Už kokių pažeidimų padarymą valstybei narei kyla pareiga atlyginti asmenų dėl to patirtą žalą? Jau minėta, kad ETT sprendime *Francovich* byloje, valstybės atsakomybė buvo pripažįstama tik už direktyvų neįgyvendinimą, netinkamą jų įgyvendinimą ar vėlavimą perkelti direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę. Nuo sprendimo *Brasserie* byloje atsakomybė valstybei narei pradėta taikyti už bet kokį Europos Bendrijos (dabar – Europos Sąjungos) teisės pažeidimą. Nuo sprendimo *Köbler* byloje pripažįstama, kad atsakomybė valstybei narei kyla ir už nacionalinių teismų, kurių

⁴⁹ Byla C-424/97, *Salomone Haim prieš Kassenzahnärztliche Vereinigung Nordrhein* [2000] ETA I-05123, 31 punktas; byla C-243/09, *Günter Fuß prieš Stadt Halle* [2010] ETA I-09849, 61 punktas.

⁵⁰ Byla C-302/97, *Klaus Konle prieš Republik Österreich* [1999] ETA I-03099, 62-64 punktai.

sprendimai nebegali būti skundžiami, padarytus pažeidimus, t. y. už pažeidimus, padarytus aiškinant teisės normas bei vertinant faktines aplinkybes ir įrodymus, taip pat už pareigos kreiptis į ETT dėl prejudicinio sprendimo nevykdymą. Pabrėžtina, kad taip pat išskiriami ES Sutartyse numatytų pareigų pažeidimai, reglamentų nuostatų pažeidimai, sprendimų nuostatų pažeidimai

A. Vaitkevičiūtė teigia, jog antrinės ES teisės nuostatų pažeidimai yra susiję su ES Sutartyse numatytų pareigų pažeidimais, kadangi tiek direktyvų tinkamas inkorporavimas į nacionalinę teisę⁵¹, tiek reglamentų nuostatų laikymasis⁵², tiek sprendimų nuostatų laikymasis⁵³, tiek ES sudarytų tarptautinių susitarimų nuostatų laikymasis⁵⁴, yra numatyti ES Sutartyse⁵⁵. Taigi valstybė narė, atlikdama aukščiau nurodytus pažeidimus, kaskart taip pat pažeidžia ir ES Sutarties nuostatas⁵⁶. Tokiai nuomonei su tam tikra išlyga, galima pritarti.

Toliau darbe bus išsamiau aptariami pažeidimai, už kurių įvykdymą atsakomybė kyla dažniausiai, taip pat atskirai bus aptariami ir tiesiogiai veikiančių ES teisės nuostatų pažeidimai (ES Sutartyse numatytų pareigų pažeidimai; reglamentų pažeidimai; sprendimų pažeidimai), kurie praktikoje pasitaiko rečiau.

1.1. Direktyvų neįgyvendinimas, netinkamas jų įgyvendinimas, direktyvų nuostatų neperkėlimas laiku į nacionalinę teisę

Dažniausiai pasitaikantys pažeidimai, už kuriuos kyla atsakomybė valstybei narei – direktyvų neįgyvendinimas. Direktyvų neįgyvendinimas suprantamas tiek apskritai - kaip direktyvų neįgyvendinimas, tiek kaip netinkamas direktyvų įgyvendinimas, o taip pat ir kaip direktyvų nuostatų pavėluotas perkėlimas į nacionalinę teisę. Antai per 20 metų laikotarpį nuo *Francovich* bylos (1991 m. – 2011 m.), bylos, kuriose buvo nagrinėjamas valstybės narės atsakomybės klausimas dėl direktyvų pažeidimų Anglijoje sudarė 60 procentų, o Vokietijoje net 68 procentus.

⁵¹ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 288 straipsnio 3 pastraipa.

⁵² *Ibid.*, 288 straipsnio 2 pastraipa.

⁵³ *Ibid.*, 288 straipsnio 4 pastraipa.

⁵⁴ *Ibid.*, 216 straipsnio 2 dalis.

⁵⁵ Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 88–89.

⁵⁶ *Ibid.*

Dėl reglamentų pažeidimo Anglijoje buvo iškeltos tik 3 bylos, Vokietijoje nebuvo pradėta nei viena byla.⁵⁷

Visoms valstybėms narėms SESV 288 straipsnyje (EB Sutarties ex 249 straipsnis) numatyta pareiga įgyvendinti direktyvų nuostatas taip, kad būtų pasiektas jose numatytas rezultatas⁵⁸. Kiekvienoje direktyvoje yra aiškiai numatoma, ar visoms valstybėms narėms, ar tik kai kurioms valstybėms narėms ji yra skirta, taip pat numatant terminą, iki kurio direktyvos nuostatos turi būti inkorporuotos į valstybių narių teisę. Todėl galima teigti, kad pareiga tinkamai įgyvendinti direktyvų nuostatas yra numatyta ne tik SESV, bet ir pačiose direktyvose.

Asmenų teisė reikalauti žalos atlyginimo iš valstybės narės dėl šiame poskyryje aptariamų pažeidimų įvykdymo, kildinama iš tiesioginio veikimo doktrinos⁵⁹. Nors direktyvoms nėra būdinga tiesioginio veikimo savybė, tačiau analizuojant ETT praktiką pastebima, kad esant tam tikrai aplinkybių visumai, tiesioginis direktyvų veikimas galimas. Šiuo atveju turi būti pasibaigęs direktyvos nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę terminas, o direktyva - neįgyvendinta ar netinkamai įgyvendinta. Tuomet svarbus tampa direktyvos nuostatos, kuria siekiama pasiremti nacionaliniame teisme, turinys – turi būti tenkinamos ETT nustatytos sąlygos: direktyvos norma turi būti aiški, konkreti ir besąlyginė, jos įgyvendinimas negali priklausyti nuo tolimesnių valstybės narės institucijų veiksmų⁶⁰. Galimas tik tiesioginis vertikalusis direktyvų veikimas, t. y. asmuo gali remtis direktyvos nuostatomis tik tais atvejais, kai siekia žalos atlyginimo iš valstybės⁶¹.

Kaip matyti iš analizuotų bylų, kuriose buvo nagrinėjamas žalos už Europos Sąjungos teisės pažeidimus atlyginimo klausimas, ir kaip teigia A. Vaitkevičiūtė, dažniausiai asmenys reikalauja žalos atlyginimo dėl pažeidimų, padarytų netinkamai įgyvendinant⁶² direktyvų nuostatas.

⁵⁷ Lock, T. Is Private Enforcement of EU law through State Liability a Myth? An Assessment 20 Years after Francovich. *Common Market Law Review*. 2012, 49(5): 1675–1702, p. 1681.

⁵⁸ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 288 straipsnio 3 pastraipoje teigiama: „Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus“.

⁵⁹ Tiesioginio veikimo doktrinos esmė – galimybė tiesiogiai pasiremti ES teisės akto norma nacionaliniame teisme. Ji pirmą kartą buvo suformuluota 1963 metais, ETT sprendime byloje *van Gend & Loos*.

⁶⁰ Byla 26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos prieš Nederlandse administratie der belastingen* [1963] ETA 00001.

⁶¹ Byla 152/84, *M. H. Marshall prieš Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ETA 00723, 43 punktas; byla 9/70, *Franz Grad prieš Finanzamt Traunstein* [1970] ETA 00825, 9 punktas.

⁶² Žr., pavyzdžiui, byla C-398/11, *Thomas Hogan ir kiti prieš Minister for Social and Family Affairs, Ireland ir Attorney General* [2013] sprendimas dar nepaskelbtas; byla 8/81, *Ursula Becker prieš Finanzamt Münster-Innenstadt* [1982] ETA 00053.

Atvejais, kai žalos atlyginimo reikalaujama dėl direktyvos neįgyvendinimo⁶³ yra retesni. Reikalavimai dėl žalos, kilusios dėl pavėluoto direktyvos nuostatų perkėlimo⁶⁴ į nacionalinę teisę, atlyginimo ETT praktikoje aptinkami taip pat retai.⁶⁵

1.2. ES tarptautinių sutarčių pažeidimai

Tarptautinės sutartys, kurias yra pasirašiusi, ar prie kurių yra prisijungusi ES kaip vientisas darinys, yra laikomos ES teisės sistemos dalimi. Tai pripažino ETT *Haegeman* byloje, kurioje teigė, kad nuo to momento, kai tarptautinis susitarimas įsigalioja, jo nuostatos tampa neatskiriama Europos Bendrijos teisės dalimi⁶⁶. Todėl galima teigti, kad visos ES sudarytos tarptautinės sutartys yra privalomos valstybėms narėms. Toks įpareigojimas kildinamas iš SESV 216 straipsnio nuostatos, pagal kurią „Sąjungos sudaryti susitarimai yra privalomi Sąjungos institucijoms ir valstybėms narėms“⁶⁷.

Dar 1982 metais sprendime *Kupferberg* byloje ETT pabrėžė, kad tiek EB institucijos, tiek valstybės narės turi vykdyti pareigas, kylančias iš tarptautinių sutarčių, kurios yra sudarytos pagal Sutarties 288 straipsnį (dabar - SESV 218 straipsnis)⁶⁸. Valstybės narės užtikrina pareigų, kildinamų iš EB institucijų sudarytų tarptautinių sutarčių, įgyvendinimą ne tik tų susitariančiųjų šalių, kurios nėra valstybės narės, bet ir Europos Bendrijos, kuri įsipareigojo tinkamai vykdyti sudarytas minėtas sutartis, atžvilgiu⁶⁹. Iš to seka išvada, kad valstybėms narėms civilinė atsakomybė gali kilti ir tais atvejais, kai yra pažeidžiama tarptautinė sutartis, kurios šalimi yra ES. Šios pozicijos šalininku yra ir G. Conway⁷⁰.

Nors ir pripažįstama, kad valstybių narių civilinė atsakomybė už ES sudarytų tarptautinių sutarčių nuostatų pažeidimus yra galima, tačiau iki šiol neteko aptikti ETT bylų, susijusių su minėtais pažeidimais. Galima prognozuoti, kad kai tik ES prisijungs prie Europos žmogaus teisių

⁶³ Žr., pavyzdžiui, byla C-452/09, *Tonina Enza Iaia ir kiti prieš Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca ir kt.* [2011] ETA I-04043.

⁶⁴ Žr., pavyzdžiui, byla C-243/09, *supra* note 49, 60 punktas; byla C-429/09, *Günter Fuß prieš Stadt Halle* [2010] ETA I-12167.

⁶⁵ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 90.

⁶⁶ Byla 181/73, *R. & V. Haegeman prieš Belgijos valstybę* [1974] ETA 00449, 5 punktas.

⁶⁷ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 216 straipsnis.

⁶⁸ Byla 104/81, *Hauptzollamt Mainz prieš C.A. Kupferberg & Cie KG a.A.* [1982] ETA 03641, 11 punktas.

⁶⁹ *Ibid.*, 13 punktas.

⁷⁰ Conway, G. Breaches of EC Law and the International Responsibility of Member States. *European Journal of International Law*. 2002, 13(3): 679–695.

konvencijos (toliau tekste – EŽTK), gali kilti civilinė atsakomybė atitinkamais atvejais ES valstybei narėi, nors ji ir nebūtų Europos žmogaus teisių konvencijos narė. Teisinėje literatūroje reiškiamą poziciją, kad tais atvejais, jeigu valstybė narė dalyvautų kariniame konflikte, arba neteisėtoje saugumo tarnybų operacijoje kitoje valstybėje dėl ko žalą patirtų kitos valstybės civiliai gyventojai, taip pat svarstyti galimybė kilti civilinei valstybės narės atsakomybei⁷¹.

1.3. Pažeidimai dėl teismų, kurių sprendimai negali būti apskūsti, veiksnių

Valstybės narės atsakomybė už nacionalinių teismų, kurių sprendimai negali būti apskūsti, veiksmus yra išplėtotą ETT. Pirmą kartą atsakomybė už tokio pobūdžio pažeidimus buvo pripažinta *Köbler*⁷² byloje.

Analizuojant teisės doktriną ir ETT praktiką, galima išskirti dvejopus nacionalinių teismų, kurių pažeidimai nebegali būti apskūsti, ES teisės pažeidimus: pareigos kreiptis į ETT dėl prejudicinio sprendimo nevykdymas, kuris sąlygoja asmens subjektyviosios teisės pažeidimą⁷³, ir teisės normų aiškinimas ir faktinių aplinkybių bei įrodymų vertinimas, lemiantis ES teisės pažeidimą⁷⁴.

Visų pirma, nacionalinio teismo pareiga kreiptis į ETT dėl prejudicinio sprendimo kyla dviem atvejais: dėl ES teisės aiškinimo ir dėl ES teisės aktų galiojimo⁷⁵. Reikia pažymėti, kad pareiga nacionaliniam galutinės instancijos teismui kreiptis į ETT prejudicinio sprendimo nėra absoliuti. ETT *Cilfit*⁷⁶ byloje numatė dvi išimtis, kuriomis remdamasis nacionalinis teismas gali nepaisyti pareigos kreiptis į ETT dėl prejudicinio sprendimo:

- 1) jei nagrinėjamu klausimu ETT jau yra pateikęs išaiškinimą, netgi jei svarstyti klausimai nėra visiškai identiški⁷⁷;
- 2) jei tinkamas ES teisės aiškinimas yra toks akivaizdus, kad dėl jo negalimos jokios pagrįstos abejonės⁷⁸.

⁷¹ Pajor, T. State liability for the damage caused by acta iure imperii in private international law. *Revue Hellénique de droit International*. 2011 2(64): 505–522, p. 506.

⁷² Byla C-224/01, *supra* note 48.

⁷³ Tamavičiūtė V., *supra* note 28, p. 79.

⁷⁴ Samuilytė, A. Valstybės atsakomybė: išbandymas Europos Bendrijos teise. *Justitia*. 2006, 4 (62): 55–62, p. 61.

⁷⁵ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 267 straipsnis.

⁷⁶ Byla C-283/81, *Srl CILFIT ir Lanificio di Gavardo SpA prieš Ministero della sanità* [1982] ETA 03415.

⁷⁷ *Ibid.*, 13-14 punktai.

⁷⁸ *Ibid.*, 16 punktas.

Antra, teisės normų aiškinimas ir faktinių aplinkybių bei įrodymų vertinimas, lemiantis ES teisės pažeidimą. ES teisės pažeidimų grupės, kai nacionalinių teismų, kurių sprendimai nebegali būti apskūsti, pagal ETT sprendimą *Traghetti del Mediterraneo*⁷⁹ byloje yra: teisės normų išaiškinimas, kai, pavyzdžiui, nacionalinis teismas suteikia EB teisės normai akivaizdžiai klaidingą reikšmę, ypač atitinkamos ETT praktikos šioje srityje atžvilgiu; nacionalinės teisės išaiškinimas tokiu būdu, kad tai praktiškai lemia taikomos EB teisės pažeidimą⁸⁰. ES teisės pažeidimu laikomi ir tie atvejai, kai nacionalinis teismas jį įvykdo dėl netinkamo faktinių aplinkybių ir įrodymų įvertinimo⁸¹.

1.4. Reglamentų, sprendimų, tiesiogiai veikiančių ES teisės nuostatų pažeidimai

Valstybei narei atsakomybė kyla ne tik už aukščiau minėtus pažeidimus, bet ir už kitų tiesiogiai veikiančių ES teisės normų pažeidimus: už pareigų, kylančių iš ES Sutarties nuostatų, pažeidimus, už reglamentų nuostatų pažeidimus, už sprendimų nuostatų pažeidimus.

Analizuojant ETT praktiką matyti, kad ES Sutarties nuostatų pažeidimai gali būti labai įvairūs⁸². Dažniausiai tai tokie pažeidimai, kuriais yra ribojamos ES vidaus rinkos laisvės.

Kiti pažeidimai, praktikoje pasitaikantys rečiau – reglamentų nuostatų nesilaikymas. Pastebėtina, kad reglamentų nuostatos gali būti pažeidžiamos dvejopai. Visų pirma, valstybės narės yra įpareigosos paisyti visų reglamento nuostatų⁸³. Todėl atsakomybė valstybei narei gali kilti ir už vienos reglamento nuostatos nesilaikymą. Antra, reglamentas yra tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse⁸⁴, o tai suponuoja faktą, kad reglamento nuostatos neturi ir negali būti perkeliamos jas savaip interpretuojant į nacionalinę teisę.

⁷⁹ Byla C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA prieš Italijos Respublika* [2006] ETA I-05177.

⁸⁰ *Ibid.*, 34-38 punktai.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, *Q-Beef NV prieš Belgische Staat ir Frans Bosschaert prieš Belgische Staat, Vleesgroothandel Georges Goossens en Zonen NV ir Slachthuizen Goossens NV* [2011] ETA I-07819; byla C-201/05, *The Test Claimants in the CFC and Dividend Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2008] ETA I-02875; byla C-524/04, *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2007] ETA I-02107; byla C-470/04, *N prieš Inspecteur van de Belastingdienst Oost/kantoor Almelo* [2006] ETA I-07409; byla C-446/04, *Test Claimants in the FII Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2006] ETA I-11753; byla C-300/04, *M. G. Eman ir O. B. Sevinger prieš College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [2006] ETA I-08055.

⁸³ Byla C-171/03, *Maatschap Toeters ir M. C. Verberk prieš Productschap Vee en Vlees* [2004] ETA I-10945.

⁸⁴ Byla C-60/02, *Baudžiamoji byla prieš X* [2004] ETA I-00651; byla C-379/04, *Richard Dahms GmbH prieš Fränkischer Weinbauverband eV* [2005] ETA I-08723; byla C-253/00, *Antonio Muñoz y Cia SA ir Superior Fruticola*

Atsakomybė valstybei narei gali kilti ir už sprendimo nuostatų nesilaikymą. Pastebima, kad sprendimais gali būti nustatomos pareigos arba suteikiamos teisės toms valstybėms narėms ar kitiems ES subjektams, kuriems jis yra skirtas. SESV 288 straipsnyje numatoma, kad sprendimas, kaip ir reglamentas, yra privalomas visas⁸⁵. Todėl darytina išvada, kad sprendimai laikomi tiesiogiai veikiančiais ES teisės aktais. Nors ETT iki šiol nebuvo nagrinėta bylų, susijusių su sprendimo nuostatų pažeidimu, vis dėlto pritartina A. Vaitkevičiūtei, kuri teigia, kad valstybių narių atsakomybė už tokius pažeidimus yra galima⁸⁶.

Apibendrinant galima daryti išvadas, kad:

- 1) valstybės atsakomybės principo kilmė yra grindžiama keliais pagrindais. Visų pirma, valstybės atsakomybės principas yra kildinamas iš Sutarties nuostatų ir yra laikomas neatskiriama Sutarties sistemos dalimi. Antra, minėtas principas yra kildinamas iš ES teisės viršenybės, veiksmingumo bei tarptautinio valstybės atsakomybės principų.
- 2) Valstybės narės atsakomybės principo taikymo apimtis yra plečiama Teismo jurisprudencijoje: nuo atsakomybės už direktyvų nuostatų neperkėlimą ar netinkamą, pavėluotą perkėlimą į nacionalinę teisę iki valstybės narės teismų, kurių sprendimai negali būti apskūsti, atsakomybės; nuo atsakomybės, kylančios už įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų atliktus pažeidimus iki atsakomybės, kylančios už nuo valstybės atskirtų viešosios teisės institucijų ir atskirų federacijos subjektų atliktus ES teisės pažeidimus.
- 3) Pažeidimai, dėl kurių įvykdymo valstybei narei kyla pareiga atlyginti žalą asmeniui, yra labai įvairūs: nuo ES pirminės ir antrinės teisės pažeidimų. Valstybei narei gali kilti pareiga atlyginti žalą asmeniui ir už ES priimtų tarptautinių susitarimų nuostatų padarytus pažeidimus.

SA prieš Frumar Ltd ir Redbridge Produce Marketing Ltd [2002] ETA I-07289; byla 34/73, *Fratelli Variola S.p.A. prieš Amministrazione italiana delle Finanze* [1973] ETA 00981.

⁸⁵ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 288 straipsnio 2, 4 pastraipos.

⁸⁶ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 92.

2. SĄLYGŲ, KURIOMS ESANT KYLA PAREIGA ATLYGINTI ŽALĄ UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS, AIŠKINIMO POKYČIAI

Civiline atsakomybe kyla ir teisė reikalauti valstybės narės atsakomybės už žalą, kilusią dėl ES teisės pažeidimo, atlyginimo, atsiranda, kai nustatomos atitinkamos sąlygos.

Pirmą kartą šios sąlygos ETT buvo įvardytos *Francovich* byloje 1991 m.. Teismas šioje byloje konstatavo, jog tam, kad valstybei narei kiltų pareiga atlyginti žalą už ES teisės pažeidimą, turi būti įvykdytos trys sąlygos: „[p]irmoji šių sąlygų yra ta, kad direktyvos siekiamas rezultatas turi apimti teisių privatiems asmenims suteikimą. Antroji sąlyga – šių teisių turinį turi būti įmanoma identifikuoti remiantis direktyvos nuostatomis. Galiausiai trečioji sąlyga – tarp valstybės pareigos nesilaikymo ir padarytos žalos turi būti priežastinis ryšys“⁸⁷.

Keletą metų ETT, sprenddamas valstybės atsakomybės klausimą už direktyvų pažeidimus, vadovavosi minėtomis sąlygomis, tačiau nebuvo aišku, ar šios sąlygos gali būti taikomos ir siekiant nustatyti atsakomybę už kitų teisės aktų pažeidimus.

Priėmęs sprendimą *Brasserie* byloje, Teismas perfrazavo *Francovich* byloje nustatytas valstybės atsakomybės sąlygas, jas išdėstydamas sekančiai: „pažeista teisės norma buvo siekiama suteikti asmenims teisių; pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos“⁸⁸. Šiomis sąlygomis yra vadovujamasi nustatant valstybės narės atsakomybę už ES teisės pažeidimus iki šiol.

Toliau magistro darbe bus išsamiai aptariamos ETT įvardytos valstybės narės civilinės atsakomybės sąlygos, tiriant, kaip ETT praktikoje yra interpretuojamas kiekvienos iš jų turinys.

2.1. Pažeistos teisės normos, kuria siekiama suteikti teises asmeniui, turinio identifikavimas

Pirmoji aptariama ETT suformuluota sąlyga – būtinumas įrodyti, kad direktyva, o nuo ETT sprendimo *Brasserie* byloje – teisės norma, siekiama suteikti teises asmeniui. Reikia pažymėti, kad būtinybė nustatyti asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas *Francovich* byloje

⁸⁷ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5, 40 punktas.

⁸⁸ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 51 punktas.

buvo įvardinta kaip savarankiška sąlyga⁸⁹. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje teigiama, kad teisės normos turinio analizė yra būtina apibrėžiant teisės normos siekį suteikti teises asmeniui⁹⁰. Nors ETT 1996 m. kovo 5 d. sprendime *Brasserie* byloje nebeišskiria šios sąlygos kaip savarankiškos ir antrąja atsakomybės nustatymo sąlyga įvardina pažeidimo pakankamą akivaizdumą⁹¹, tačiau būtina pažymėti, kad 1996 m. spalio 8 d. sprendime *Dillenkofer* byloje vieną iš savarankiškų atsakomybės nustatymo sąlygų Teismas vėl nurodo būtinybę nustatyti asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas⁹². ETT praktikoje randama bylų, kur Teismas vadovaujasi *Brasserie* byloje išskirtomis atsakomybės nustatymo sąlygomis, o į antrąją *Francovich* byloje išskirtą sąlygą – būtinybę nustatyti asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas, – atsižvelgia tik aiškindamas, ar pažeista teisės norma siekiama suteikti asmeniui teises⁹³. Kitoje byloje ETT apjungia minėtas dvi sąlygas ir konstatuoja, kad pirmoji sąlyga, kuri turi būti tenkinama, siekiant nustatyti valstybės atsakomybę – pažeista teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui ir tų teisių turinys gali būti nustatytas⁹⁴.

Atsižvelgiant į tai, kad vėlesnėje Teismo praktikoje nėra randama užuominų dėl pažeistų asmens teisių turinio nustatymo iš teisės normos, darytina išvada, kad *Francovich* byloje įtvirtinta antroji valstybės narės atsakomybės sąlyga ETT sprendimais palaiapsniui buvo keičiama, kol galiausiai apie asmeniui suteikiamų teisių turinio identifikavimą valstybės narės civilinės atsakomybės nustatymo kontekste nebėra užsimenama. Tačiau reikėtų pritarti R. Rebhahn, kuris teigia, kad antroji valstybės atsakomybės sąlyga (pažeidimo pakankamas akivaizdumas – *aut. pastaba*) suponuoja tai, kad apibrėžti direktyvos nuostata asmeniui suteikiamų teisių turinį yra įmanoma ir tai palengvina valstybės atsakomybės nustatymą⁹⁵.

Tai, kad asmeniui yra siekiama ES teise nustatyti teises, gali būti nustatoma ne tik iš pačios teisės normos, kuri buvo pažeista, bet ir iš kitų konkretaus teisės akto nuostatų. Antai, *Dillenkofer* byloje ETT teigia, kad jau direktyvos preambulėje keliamas tikslas – vartotojų apsauga, o faktas, kad pačios direktyvos paskirtis yra garantuoti kitus tikslus, negali paneigti to, kad direktyvos

⁸⁹ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5, 40 punktas.

⁹⁰ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 54 punktas.

⁹¹ *Ibid.*, 51 punktas.

⁹² Byla C-178/94, *supra* note 6, 27 punktas.

⁹³ Byla C-127/95, *Norbrook Laboratories Ltd prieš Ministry of Agriculture, Fisheries and Food* [1998] ETA I-01531, 108 punktas.

⁹⁴ Byla C-131/97, *Annalisa Carbonari ir kt. prieš Università degli studi di Bologna, Ministero della Sanità, Ministero dell'Università e della Ricerca Scientifica ir Ministero del Tesoro* [1999] ETA I-01103, 52 punktas.

⁹⁵ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 192.

nuostatų tikslu taip pat yra ir vartotojų apsauga⁹⁶. Tokia pati pozicija, remiantis minėtu sprendimu, buvo išsakyta ir *Rechberger* byloje⁹⁷. Taigi šiais atvejais asmens teisė buvo išvesta iš direktyvos tikslo.

Nėra klausimo, kad tiesiogiai veikianti teisės norma visada suteikia teises asmeniui. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti ETT sprendimus bylose *Pfeiffer ir kt., Fuß* (C-243/09) ir *Fuß* (C-429/09). Šiose bylose Teismo buvo prašoma išaiškinti direktyvos nuostatą, reglamentuojančią valstybių narių pareigą nustatyti tokį vidutinį darbo laiką, kuris būtų ne ilgesnis kaip 48 valandos, įskaitant viršvalandžius, per septynių dienų laikotarpį. ETT šiose bylose konstatavo, kad minėta direktyvos nuostata buvo pažeista. Ji pripažinta besąlygine ir pakankamai aiškia, todėl tiesiogiai veikiančia. Konstatuota, kad minėta direktyvos nuostata suteikia asmenims teises. Tai sąlygojo asmenų galimybę kreiptis į nacionalinį teismą, reikalaujant žalos atlyginimo.⁹⁸

Ar asmuo turi teisę į žalos atlyginimą iš valstybės, kai norma nėra tiesiogiai veikianti? Tokiais atvejais laikomos situacijos, kai asmens teisės gali kilti ir iš pačios ES Sutarties normų, ypač, kai tokios normos nustato valstybėms narėms draudimus. Tai labai aiškiai iliustruoja ETT *Brasserie* byloje, kurioje jis teigė, kad nors konkretus teisės akto straipsnis, kuris yra pažeidžiamas, „[...] nustato valstybėms narėms draudimą, jis vis tiek suteikia asmenims teisių, kurias nacionaliniai teismai privalo ginti“⁹⁹. Vėlesnėje savo praktikoje ETT laikėsi tokios pat pozicijos. *Test Claimants in the FII Group Litigation* ir *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation* bylose ETT konstatavo EB Sutarties 43 straipsnyje¹⁰⁰ (dabar – SESV 49 straipsnis, *aut. pastaba*) numatyto draudimo apriboti vienos valstybės narės nacionalinio subjekto įsisteigimą kitoje valstybėje narėje pažeidimą. Teismas šiose bylose nustatė, kad EB Sutarties 43 straipsnio (dabar – SESV 49 straipsnis, *aut. pastaba*) nuostatomis asmenims yra suteikiamos teisės¹⁰¹.

⁹⁶ Byla C-178/94, *supra* note 6, 39 punktas.

⁹⁷ Byla C-140/97, *Walter Rechberger, Renate Greindl, Hermann Hofmeister ir kt. prieš Republik Österreich* [1999] ETA I-03499, 22-23 punktai.

⁹⁸ Byla C-243/09, *supra* note 48, 56-59 punktai; byla C-429/09, *supra* note 63, 35-38, 61-63 punktai; sujungtos bylos C-397/01 iki C-403/01, *Bernhard Pfeiffer, Wilhelm Roith, Albert Süß, Michael Winter, Klaus Nestvogel, Roswitha Zeller ir Matthias Döbele prieš Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV* [2004] ETA I-08835.

⁹⁹ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 54 punktas.

¹⁰⁰ Europos Bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija), *supra* note 24, 43 straipsnyje teigiama: „Vadovaujantis toliau išdėstytais nuostatomis vienos valstybės narės nacionalinių subjektų įsisteigimo laisvės kitos valstybės narės teritorijoje apribojimai uždraudžiami. Draudžiami ir apribojimai vienos valstybės narės nacionaliniams subjektams, įsisteigusiems kitos valstybės narės teritorijoje, steigti atstovybės, padalinius ar dukterines bendroves. Įsisteigimo laisvė apima ir teisę imtis savarankiškai dirbančių asmenų veiklos bei ja verstis, taip pat steigti ir valdyti įmones, būtent bendroves ar firmas, apibūdintas 48 straipsnio antrojoje pastraipoje, tomis pačiomis sąlygomis, kurios įsisteigimo šalies teisės aktuose yra nustatytos jos pačios subjektams, ir laikantis kapitalui skirtos skyriaus nuostatų.“

¹⁰¹ Byla C-446/04, *supra* note 82, 211 punktas; byla C-524/04, *supra* note 82, 117 punktas.

Taigi tiek tiesiogiai veikiančios, tiek netiesiogiai veikiančios teisės normos gali būti laikomos suteikiančiomis teises asmeniui.

Minėta, kad pažeidimai gali kilti pažeidus įvairių teisės aktų normas, tame tarpe ir reglamentą. Tokia Teismo pozicija įtvirtinta *Köbler* byloje, kurioje konstatuota, kad pažeistas reglamento straipsnis, šiuo atveju kartu su ES Sutarties pažeistu straipsniu, įtvirtina darbuotojų judėjimo laisvės principo pasekmes tais atvejais, kai yra uždraudžiama bet kokia darbuotojų, dirbančių valstybėje narėje, diskriminacija dėl pilietybės¹⁰². Taigi ETT šioje byloje vienareikšmiškai įtvirtino, kad asmeniui teises gali būti siekiama suteikti ne tik direktyvos, bet ir reglamento bei ES Sutarties nuostatomis.

Teismo praktikoje yra atvejų, kai buvo konstatuotas akivaizdus faktas, kad negalima pripažinti, jog asmeniui ES teisės norma buvo siekiama suteikti teises. Pavyzdžiui, *Paul* byloje, kurioje ETT nustatė, kad nepaisant to, kad vienas iš direktyvų tikslų šioje byloje yra ir indėlininkų apsauga¹⁰³, jei indėlininkams yra suteikiama kompensacija dėl to, kad šie negalėjo laisvai disponuoti savo indėliais dėl netinkamos nacionalinių kompetentingų institucijų atliekamos kredito institucijų priežiūros, tai direktyvos nuostatos negali būti laikomos pažeidžiančiomis indėlininkų teises¹⁰⁴. Tokią Teismo poziciją palaikė ir Generalinė advokatė Ch. Stix-Hacl¹⁰⁵.

Kokie požymiai padeda nustatyti, ar tikrai teisės norma siekiama asmeniui suteikti teises? Šiuo klausimu svarbi Pirmosios Instancijos Teismo (toliau tekste - PIT) pozicija. Byloje *San Pedro* PIT nurodė, „jog teisės norma siekiama suteikti teises privatiems asmenims, jei pažeidimas yra susijęs su nuostata, suteikiančia teises, kurias nacionaliniai teismai turi ginti kaip turinčią tiesioginį veikimą [...], suteikiančią naudą, kuri gali būti vertinama kaip įgyta teisė [...], siekiančią apsaugoti privačių asmenų interesus [...] arba suteikiančią privatiems asmenims teises, kurių turinys yra pakankamai apibrėžtas“¹⁰⁶. Pažymėtina, kad PIT apibendrino iki sprendimo *San Pedro* byloje susiklosčiusią teismų praktiką ir nenumatė baigtinio kriterijų sąrašo.

Panašių nuomonių randama ir teisės doktrinoje. R. Rebhahn, šiuo atveju įvardija reikalavimą, pagal kurį turi būti atidžiai įvertinama, ar teisės normos tikslas yra siekis apginti *konkrečius asmenų interesus* (išskirta autorės, *aut. pastaba*), ar tik užtikrinti ir apsaugoti viešąjį

¹⁰² Byla C-224/01, *supra* note 48, 102-103 punktai.

¹⁰³ Byla C-222/02, *supra* note 19, 40 punktas.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 49-51 punktai.

¹⁰⁵ Generalinės advokatės Christine Stix-Hacl išvada byloje C-222/02, *Peter Paul, Cornelia Sonnen-Lütte ir Christel Mörkens prieš Bundesrepublik Deutschland* [2004] ETA I-09425, 124, 126, 129 punktai.

¹⁰⁶ Byla T-415/03, *Cofradía de pescadores de "San Pedro" de Bermeo ir kt. prieš Europos Sąjungos Tarybą* [2005] ETA II-04355, 86 punktas.

interesą¹⁰⁷. Panašų reikalavimą nurodo ir M. Dougan, kuris teigia, kad teisės norma turi suteikti teises *tiksliai apibrėžtai asmenų grupei* (išskirta autorės, *aut. pastaba*), kuriai priklauso ir asmuo, kuris prašo žalos atlyginimo iš valstybės¹⁰⁸. Taigi teisės norma turi būti susijusi su konkrečiais privataus asmens interesais.

Kai kurie autoriai nurodo, kad teisės normos, kuriomis siekiama suteikti teises asmenims, yra tokios, kurios nustato pagrindines ES vidaus rinkos laisves¹⁰⁹. Kaip atskirą požymį nustatant, ar teisės norma siekiama asmeniui suteikti teises, K. van Themaat ir V. van Themaat nurodo galimybę keiptis į valstybės narės teismą dėl žalos atlyginimo¹¹⁰.

Nėra vienareikšmiškos nuomonės dėl to, ar suteikia visais atvejais norma asmeniui teises, jei pati norma nėra tiesiogiai veikianti. Autoriai laikosi apibendrintos pozicijos nurodydami, kad paprastai tokios normos nesuteikia asmenims teisių¹¹¹.

Apibendrinant ETT, PIT ir įvairių teisės doktrinos autorių pozicijas, galima daryti išvadą, kad nėra absoliučiai vieningos nuomonės apibrėžiant kriterijus, padedančius nustatyti, kad konkrečioje byloje yra tenkinama pirmoji sąlyga – pažeista teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui, – būtina valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus nustatymui. Iš ETT sprendimų matoma, kad tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai veikiančios teisės normos gali būti laikomos suteikiančiomis teises asmeniui, tuo tarpu mokslinėje jurisprudencijoje randama ir tokia nuomonė, kad normos, kurios nėra tiesiogiai veikiančios, paprastai nesuteikia privatiems asmenims teisių.

2.2. Pažeidimo pakankamas akivaizdumas

Ar pažeidimas yra pakankamai akivaizdus, ETT nustatinėta jau 1971 metais. Tuomet ši sąlyga buvo įvardinta kaip pažeidimo pakankamas rimtumas. Ši sąlyga ETT išskirta sprendime *Schöppensted* byloje, kurioje Teismas konstatavo: „[...] Bendrijai kyla deliktinė atsakomybė dėl žalos, kurią patiria privatūs asmenys dėl šio akto poveikio, pagal Sutarties 215 straipsnio 2 pastraipos (dabar – SESV 340 straipsnis, *aut. pastaba*) nuostatas tik tuo atveju, jei padarytas

¹⁰⁷ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 192.

¹⁰⁸ Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2004, p. 238-240.

¹⁰⁹ Harlow, C. Francovich and the Problem of the Disobedient State. *European Law Review* 1996, 2, p. 211.

¹¹⁰ van Themaat, K.; van Themaat, V. *The Law of the European Union and the European Communities. Fourth edition*. Hague: Kluwer Law International, 2008, p. 560.

¹¹¹ Dougan, M., *op. cit.*, p. 240.

pakankamai rimtas viršesnės teisės normos, ginančios privačių asmenų teises, pažeidimas¹¹². Tokios pozicijos Teismas laikėsi ir vėlesnėje praktikoje¹¹³.

Pažymėtina, kad tai, ar pažeidimas galėjo būti laikomas pakankamai rimtu, ETT vertino bylose, kuriose spręsti klausimai, susiję su deliktine atsakomybe. Ir tik nuo 1996 metais priimto sprendimo *Brasserie* byloje minėta sąlyga pradėta taikyti ir bylose, kuriose nagrinėjamas klausimas dėl valstybės narės atsakomybės.

Pakankamo akivaizdumo sąlyga yra tenkinama tuo atveju, kai ji atitinka ETT *Brasserie* byloje nurodytus pavyzdinius kriterijus, į kuriuos nacionalinis teismas turi atsižvelgti, spręsdamas klausimą dėl pažeidimo buvimo akivaizdžiu. Buvo nustatyti šie kriterijai: „[...] pažeistos normos aiškumas ir tikslumas, pagal tą normą nacionalinėms ar Bendrijos institucijoms paliekamas veiksmų laisvės mastas, pažeidimo arba žalos padarymas tyčia ar dėl neatsargumo, ar padaryta teisės klaida yra pateisinama ar nepateisinama, faktas, kad Bendrijos institucijos pasirinkta pozicija galėjo skatinti neveikimą, Bendrijos teisei prieštaraujančių nacionalinių priemonių ar veiklos ėmimąsi ar nenutraukimą“¹¹⁴.

Kiek vėliau, *Köbler* byloje, Teismas papildė *Brasserie* byloje numatytų kriterijų, padedančių nustatyti pažeidimo pakankamą akivaizdumą, sąrašą, įtvirtindamas pareigos kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nepaisymo kriterijų¹¹⁵.

Anot K. ir V. van Themaat, kriterijai, kuriais remiantis nustatomas pažeidimo pakankamas akivaizdumas, yra svarbūs tam, kad būtų nustatytos priežastys, galimai lėmusios valstybės institucijos veiksmus, sąlygojusius ES teisės pažeidimą¹¹⁶. Pabrėžtina, kad šie kriterijai yra taikomi individualiai, atsižvelgiant į kiekvieną susiklosčiusią situaciją. A. Biondi ir M. Farley, remdamiesi ETT praktika, teigia, kad akivaizdu, kad šis kriterijų sąrašas nėra išsamus¹¹⁷.

Toliau darbe bus analizuojami *Brasserie* ir *Köbler* bylose ETT įvardinti kriterijai, į kuriuos turi atsižvelgti valstybių narių teismai, vertindami, ar padarytas pažeidimas yra akivaizdus.

¹¹² Byla C-5/71, *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt prieš Europos Bendrijų Tarybą* [1971] ETA 00975, 11 punktas.

¹¹³ Sujungtos bylos 83/76, 94/76, 4/77, 4/15, 40/77, *Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG ir kt. prieš Europos Bendrijų Tarybą ir Komisiją* [1978] ETA 01209, 4 punktas; sujungtos bylos 116/77, 124/77, *G. R. Amylum NV ir Tunnel Refineries Limited prieš Europos Bendrijų Tarybą ir Komisiją* [1997] ETA 03497, 13 punktas; byla 20/88, *SA Roquette frères prieš Europos Bendrijų Komisiją* [1989] ETA 01553, 26 punktas.

¹¹⁴ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 56 punktas.

¹¹⁵ Byla C-224/01, *supra* note 48, 123 punktas.

¹¹⁶ van Themaat, K.; van Themaat, V., *supra* note 110, p. 558-562.

¹¹⁷ Biondi, A.; Farley M. *The Right to Damages in European Law*. The Netherlands: Kluwer Law International. 2009, p. 48.

2.2.1. Pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas

Pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas yra vienas iš kriterijų, pagal kurį yra nustatoma, ar padarytas pažeidimas buvo pakankamai akivaizdus. Tais atvejais, kai pažeista ES teisės akto norma yra netiksli ir, ypač, kai ETT nėra prieš tai jos aiškinęs, tuomet valstybei atsakomybė atlyginti žalą nekyla. Antai, 1998 m. rugsėjo 24 d. sprendime *Brinkmann* byloje dėl to, kad direktyvos normos, apibrėžiančios cigarečių sąvoką, pagal ETT buvo neaiškios ir netikslios, Danijos valstybei nekilo atsakomybė už tai, kad ji nepagrįstai priskyrė atitinkamą produktą cigaretėms¹¹⁸.

Kitoje, *Denkavit* byloje, buvo priimtas panašus sprendimas, kuriuo ETT konstatavo, kad nors Vokietijos institucijos ir netinkamai perkėlė mokesčių direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, tačiau šios nuostatos taip pat buvo perkeltos kitų valstybių narių į jų nacionalines teisės sistemas, tam pritarė ir Europos Taryba, o ETT tokio pobūdžio bylų nebuvo sprendęs, todėl pripažinta, kad pažeidimas nebuvo pakankamai akivaizdus¹¹⁹.

Reikia pažymėti, kad ETT nereikalauja, kad normos būtų visiškai aiškios ir tikslios, jos turi būti pakankamai tikslios ir aiškios. Normos painumas ar jos sudėtingumas taip pat nėra pagrindas pripažinti, kad norma yra pakankamai neaiški ir netiksli, dėl ko būtų galima netaikyti valstybei atsakomybės. Pavyzdžiui, ETT *Synthon* byloje nusprendė, kad, nors direktyvos nuostatos buvo sudėtingos ir painios, pažeidimas vis tik pripažintinas akivaizdžiu, nes nuostatos buvo pakankamai aiškios ir tikslios, kad Jungtinės Karalystės valstybės institucija galėtų jas tinkamai perkelti į nacionalinę teisę¹²⁰. Juo labiau, kad minėtos direktyvos nuostatoje esanti neaiški sąvoka Teismo jau buvo paaiškinta ankstesniame sprendime¹²¹.

Atkreiptinas dėmesys, kad tais atvejais, kai Teismas jau anksčiau yra aiškinęs konkrečią teisės akto nuostatą, tačiau valstybė narė, nepaisydama ankstesnio ETT išaiškinimo, vis dėlto pažeidžia ES teisę, toks pažeidimas vienareikšmiškai yra laikomas akivaizdžiu. Tokia situacija Teismo buvo nagrinėta byloje *Hogan*. Šioje byloje spręstas klausimas dėl Airijos atsakomybės už netinkamą direktyvos nuostatos, suteikiančios teisę darbuotojui jo darbdavio nemokumo atveju gauti pusę arba daugiau senatvės išmokų, kai teisę į pensiją jis įgijo mokėdamas įmokas pagal papildomą

¹¹⁸ Byla C-319/96, *supra* note 21, 30-33 punktai.

¹¹⁹ Sujungtos bylos C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *Denkavit International BV, VITIC Amsterdam BV ir Voormeer BV prieš Bundesamt für Finanzen* [1996] ETA I-05063, 50-53 punktai.

¹²⁰ Byla C-452/06, *The Queen, prašoma Synthon BV prieš Licensing Authority of the Department of Health* [2008] ETA I-07681, 41-46 punktai.

¹²¹ *Ibid.*, 44 punktas.

profesinių pensijų kaupimo sistemą, įgyvendinimą. ETT 2013 metais šioje byloje konstatavo, kad minėta direktyvos nuostata valstybėms narėms jau buvo aiški ir tiksli nuo 2007 metais priimto sprendimo *Robins* byloje, kuriame ETT išaiškino minėtą direktyvos straipsnį, o nuo šio sprendimo valstybė narė nesiėmė priemonių tinkamam direktyvos reikalavimų įgyvendinimui. Tai sąlygojo akivaizdų direktyvos pažeidimą.¹²² Kitame, *Fuß* sprendime, buvo pritarta Europos Sąjungos Komisijai, kuri pažymėjo, kad tapati situacija jau buvo nagrinėta ankstesniuose ETT sprendimuose, bet valstybė narė tai ignoravo. ETT taip pat nusprendė, kad pažeidimas buvo pakankamai akivaizdus.¹²³

ETT savo praktikoje plėtodamas doktriną, yra konstatavęs, kad būtina atsižvelgti į tokių subjektų kaip ETT, Tarybos, Komisijos, Generalinio advokato¹²⁴ poziciją, kaip padedančią įvertinti, ar pažeista teisės norma gali būti laikoma aiškia ir tiksli, o pažeidimas – pakankamai akivaizdžiu.

Apibendrinant pažymėtina, kad normos tikslumas ir aiškumas yra svarbus kriterijus nustatant, ar buvo padarytas pakankamai akivaizdus pažeidimas. Reikalaujama ne visiškai normos, kuri buvo pažeista, aiškumo ir tikslumo, o pakankamo aiškumo – normos formulavimas painiai ir sudėtingai savaime nelemia pažeidimo nebuvimo.

2.2.2. Veiksmų laisvės mastas

Kitas kriterijus, reikalingas nustatyti pakankamą pažeidimo akivaizdumą – veiksmų laisvės mastas.

ETT savo praktikoje iš pradžių laikėsi pozicijos, kad tuo atveju, kai valstybės institucija naudojami ribota veiksmų laisve arba visiškai nesinaudoja veiksmų laisve, tuomet ES pažeidimas pripažįstamas pakankamai akivaizdžiu, nebetaikant kitų aukščiau išvardintų akivaizdumo nustatymo kriterijų¹²⁵. Tačiau plėtojant ETT doktriną, Teismas jau 1999 m. birželio 15 d., nors pripažino, kad valstybės institucijos pažeidė ES teisę, pavėluodamos perkelti direktyvos nuostatą į nacionalinę teisę (kitos direktyvos nuostatos buvo perkeltos į nacionalinę teisę laiku), o pastariesiems veiksmams atlikti turėjo ribotą veiksmų laisvę, vis dėlto atsižvelgė ir į pavėluotos perkelti direktyvos nuostatos

¹²² Byla C-398/11, *supra* note 62, 51-53 punktai.

¹²³ Byla C-429/09, *supra* note 64, 54-58 punktai.

¹²⁴ Byla C-118/00, *Gervais Larsy prieš Institut national d'assurances sociales pour travailleurs indépendants (INASTI)* [2001] ETA I-05063, 46-49 punktai.

¹²⁵ Byla C-178/94, *supra* note 6, 27 punktas; byla C-5/94, *The Queen prieš Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte: Hedley Lomas (Ireland) Ltd* [1996] ETA I-02553, 28 punktas.

tikslumą ir aiškumą¹²⁶. Panašios situacijos Teismo nagrinėtos ir bylose *Stockholm Lindöpark*¹²⁷, *Synthon*¹²⁸. Sprendime *Robins* ETT konstatavo, kad nors valstybė netinkamai perkėlė direktyvos nuostatą, kuri suteikė plačią diskreciją, į nacionalinę teisę, nacionalinis teismas, nustatydamas, ar padarytas akivaizdus pažeidimas, turi atsižvelgti į kitų ES institucijų išsakytą poziciją ir į pažeistos normos aiškumą ir tikslumą¹²⁹.

T. Tridimas, P. Gasparon, T. Lock teigia, kad kuo platesnė veiksmų laisvė suteikiama valstybėms narėms, tuo paprasčiau nustatyti, kad teisės normos pažeidimas yra akivaizdus¹³⁰.

Teisės mokslininkai teigia, kad tais atvejais, kai valstybė narė pažeidžia ES teisę per nustatytą laiką visiškai neperkeldama direktyvos į nacionalinę teisę, toks ES teisės pažeidimas yra laikomas akivaizdžiu *per se*¹³¹. Taip galima teigti skaitant *Dillenkofer*¹³² bylą. Su tokia autorių nuomone galima sutikti, kadangi faktas, kad direktyvos nuostatų integravimui į nacionalinę teisę yra nustatytas konkretus laikotarpis, nepalieka valstybėms narėms galimybės nepaisyti nustatyto laikotarpio ir tokiu būdu joms nėra suteikiama veiksmų laisvė pasirenkant, ar apskritai įgyvendinti direktyvas ir kada tai padaryti. Tokiam argumentui pritaria ir R. Rebhahn, A. Biondi, M. Farley, T. Lock, P. Gasparon¹³³.

Tačiau galima kelti ir tokį klausimą – ar tai, kad jeigu valstybė per nustatytą laiką neįgyvendino direktyvos, reiškia, kaip teigia ETT *Dillenkofer* byloje, kad ji *per se* padarė akivaizdų pažeidimą, kartu reiškia, kad jokios reikšmės nebeturi anksčiau nurodytos sąlygos ir ar jos nebeturi būti testu nustatant akivaizdaus pažeidimo buvimą? ETT *Brasserie* byloje jau pateikia atitinkamą kriterijų, pagal kurį reikėtų vertinti pakankamą pažeidimo rimtumą – toks pažeidimas visuomet turi būti akivaizdus ES teisės pažeidimas¹³⁴. Kitoje – *Köbler* byloje ETT dar pridėjo, kad pakankamo

¹²⁶ Byla C-140/97, *supra* note 97, 50-53 punktai.

¹²⁷ Byla C-150/99, *Svenska staten prieš Stockholm Lindöpark AB ir Stockholm Lindöpark AB prieš Svenska staten* [2001] ETA I-00493, 39-42 punktai.

¹²⁸ Byla C-452/06, *supra* note 120, 41-46 punktai.

¹²⁹ Byla C-278/05, *Carol Marilyn Robins ir kt. prieš Secretary of State for Work and Pensions* [2007] ETA I-01053, 74-81 punktai.

¹³⁰ Tridimas, T. Liability for Breach of Community Law: Growing Up and Mellowing Down? *Common Market Law Review*. 2001, 38(2): 301-332, p. 311; Gasparon, P. The Transposition of the Principle of Member State Liability into the Context of External Relations. *European Journal of International Law*. 1999, 10(3): 605-624, p. 616; Lock, T., *supra* note 57, p. 1687.

¹³¹ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 198; Lock, T., *op. cit.*, p. 1687-1688.

¹³² Byla C-178/94, *supra* note 6, 29 punktas.

¹³³ Biondi, A.; Farley M., *supra* note 117, p. 43; Rebhahn, R., *op. cit.*, p. 198; Lock, T., *op. cit.*, p. 1687-1688; Gasparon, P., *op. cit.*, p. 618.

¹³⁴ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 57 punktas.

pažeidimo akivaizdumas yra ir tuomet, kai buvo padaryta ir netyčinė klaida¹³⁵. Vadinasi, tokia nauja teismo suformuluota pozicija kartu buvo išplėstas civilinės atsakomybės taikymas valstybei narei už jos padarytus ES teisės pažeidimus, dėl ko privatūs asmenys patyrė žalą.

Kaip teigia A. Vaitkevičiūtė, ES Sutarčių nuostatos paprastai yra aiškios ir tikslios bei nesuteikiančios valstybei narei galimybės rinktis jai priimtina elgesio variantą¹³⁶.

P. Gasparon nuomone EB Sutarties 300 straipsnio 7 dalis (dabar – SESV 216 straipsnio 2 dalis, *aut. pastaba*) įpareigoja valstybes nares paisyti ES sudarytų tarptautinių susitarimų nuostatų ir todėl šiame kontekste joms nėra suteikiama veiksmų laisvė. Vadinasi, jei iš tarptautinio susitarimo nuostatų gali būti nustatomas suteikiamų teisių turinys, būtų logiška pritaikyti Teismo argumentaciją dėl pakankamai akivaizdaus pažeidimo.¹³⁷ Kartu pažymėtina, kad byloje, kuriose keliamas klausimas dėl valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus, atliktus nacionalinio teismo, kurio sprendimai nebegali būti skundžiami, ETT neišskiria veiksmų laisvės kriterijaus kaip padedančio nustatyti pažeidimo pakankamą akivaizdumą¹³⁸.

Apibendrinant darytina išvada, kad tais atvejais, kai valstybei narei nėra suteikiama diskrecija dėl direktyvos perkėlimo ir kai pavėluojama perkelti direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, taip pat, kai pažeidžiamos reglamentų nuostatos, valstybės padarytas ES teisės, kuri suteikė atitinkamas teises privatiems asmenims, pažeidimas yra laikomas akivaizdžiu *per se*.

Nėra įmanoma iš ETT sprendimų nuostatų vienareikšmiškai teigti, kad tokiu atveju dar yra būtina vertinti aplinkybes pagal ETT nurodytus kitus kriterijus. Tačiau tiek tais atvejais, kai valstybei narei yra suteikiama veiksmų laisvė, tiek tais atvejais, kai veiksmų laisvė nesuteikiama arba ribojama, pažeidimo akivaizdumas turi būti vertinamas atsižvelgiant ir į konkrečias bylos aplinkybes bei kitus *Brasserie* ir *Köbler* byloje Teismo nustatytus pažeidimo pakankamo akivaizdumo kriterijus.

2.2.3. Pažeidimo padarymo pobūdis: tyčia, ar dėl neatsargumo

Ar pažeidimas yra tyčinis, ar ne, yra kitas svarbus kriterijus vertinant pakankamą pažeidimo akivaizdumą. Pirmą kartą klausimas dėl galimybės taikyti kaltės, kaip ji suprantama nacionalinėje

¹³⁵ Byla C-224/01, *supra* note 48, 55 punktas.

¹³⁶ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 127.

¹³⁷ Gasparon, P., *supra* note 130, p. 618.

¹³⁸ Byla C-224/01, *op. cit.*, 55-56 punktai; byla C-173/03, *supra* note 79, 43 punktas.

teisėje, kriterijų valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus byloje, buvo spęstas *Brasserie* byloje. Šioje byloje ETT konstatavo, kad kaltę gali būti pagalbinė priemonė nustatant, ar pažeidimas yra pakankamai akivaizdus. Kaltė nėra laikoma būtina sąlyga atsakomybei kilti.¹³⁹ Tokiai pozicijai pritarė ir Generalinis advokatas Giuseppe Tesaurio¹⁴⁰.

Kai kurie autoriai sieja kaltės kriterijų su valstybei narei suteiktu veiksmų laisvės mastu. M. Tomulić Vehovec teigia, kad jei ES teisės norma suteikia valstybei narei tam tikrą diskreciją, turi būti vertinamas kaltės kriterijus, tačiau jei valstybei narei nėra suteikiama diskrecija, tai atsakomybė, kylanti už ES teisės pažeidimą, bus laikoma griežta¹⁴¹. Todėl galima teigti, kad ES teisės pažeidimas ne visais atvejais yra sąlygotas kaltės. Valstybei narei padarius pažeidimą, dėl kurio jai nebuvo suteikta veiksmų laisvė, pažeidimo padarymo pobūdis – ar jis padarytas esant tyčiai, ar neatsargumui, – neturi reikšmės. Su tokia autorės pozicija tam tikra prasme būtų galima sutikti. Tik būtina pabrėžti, kad tais atvejais, kai valstybei narei yra suteikiama plati veiksmų laisvė, būdai ir priemonės, kurias pasirenka valstybės institucijos direktyvų nuostatų perkėlimui į nacionalinę teisę, negali būti kvestionuojami. Atsakomybė gali būti nustatinėjama tik dėl to, kad nuostatos buvo perkeltos į nacionalinę teisę netinkamai, asmeniui suteikiamų teisių atžvilgiu.

Anot M. Tomulić Vehovec, kaltės kriterijus yra svarbus nustatant pažeidimo akivaizdumą. Tačiau autorė pabrėžia, kad kaltė ir sąlygos, būtinos kaltei kilti, kaip jos yra suvokiamos nacionalinėje teisėje, neturi būti taikomos byloje dėl valstybės narės atsakomybės. Sąlygos, padedančios nustatyti pažeidimo akivaizdumo mastą turi būti išimtinai susijusios su kaltės sąlygomis, kaip jos suvokiamos ES teisėje.¹⁴² Tokiai pozicijai pritaria ir kiti užsienio teisės autoriai¹⁴³.

Taigi, apibendrinus ETT praktiką, taip pat mokslininkų pozicijas, darytina išvada, kad kaltės kriterijus negali būti laikomas privalomu pažeidimo pakankamo akivaizdumo nustatymo kontekste. Kadangi pripažinta, kad kaltės sąvoka įvairiose valstybių narių teisės sistemose yra suprantama skirtingai¹⁴⁴, teigtina, kad kaltės kriterijui esant privalomu, asmenų, kurie kreipiasi į nacionalinį teismą dėl žalos atlyginimo, teisės skirtingose valstybėse narėse nebūtų ginamos vienodu

¹³⁹ Sąjungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 75-80 punktai.

¹⁴⁰ Generalinio advokato Giuseppe Tesaurio išvada sąjungtose byloje C-46/93 ir 48/93, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.* [1996] ETA I-01029, 88-90 punktai.

¹⁴¹ Tomulić Vehovec, M. Member State Liability for Breach of EU Law Before English Courts. *Croatian Yearbook of European Law & Policy*. 2012, 8: 369–410, p. 394.

¹⁴² *Ibid.*, p. 388.

¹⁴³ Tridimas, T. *The General Principles of EU Law. Second edition*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 510.

¹⁴⁴ Sąjungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 76 punktas.

lygiu. Todėl į pažeidimo padarymo pobūdžio kriterijų galėtų būti atsižvelgiama tais atvejais, kai valstybei narei yra suteiktas tam tikras veiksmų laisvės mastas, tačiau ir šiais atvejais tai turėtų būti laikoma tik papildomu kriterijumi, nustatant pažeidimo pakankamą akivaizdumą.

2.2.4. Pažeidimo pateisinamumas – teisės klaida pateisinama ar nepateisinama

Dar vienas kriterijus, vertinant, ar pažeidimas yra pakankamai akivaizdus – pažeidimo pateisinamumas. Generalinio advokato Phillipe Leger pateiktoje išvadoje *Köbler* byloje teigiama, kad, nustatant pažeidimo pakankamą akivaizdumą, svarbu įvertinti ir pažeidimo pateisinamumo kriterijų. Įvertinimui, ar teisės klaida yra pateisinama, ar nepateisinama, reikia nustatyti, ar pažeista teisės norma yra aiški ir tiksli arba ar yra ankstesnės ETT praktikos nagrinėjamu klausimu.¹⁴⁵ Generalinis advokatas pateikia keletą pavyzdžių, kai teisės klaida negali būti laikoma pateisinama:

- 1) kai galutinės instancijos nacionalinis teismas priima sprendimą, pažeidžiantį ES teisės normą, kurios turinys ir tikslas yra aiškūs¹⁴⁶;
- 2) kai galutinės instancijos nacionalinis teismas priima sprendimą, prieštaraujantį ETT teismo jau anksčiau priimtiems sprendimams¹⁴⁷;
- 3) kai galutinės instancijos nacionalinis teismas akivaizdžiai nepaiso pareigos kreiptis į ETT prejudicinio sprendimo, nors tuo metu nėra Teismo praktikos nagrinėjamu klausimu¹⁴⁸.

Taip pat Generalinis advokatas teigia, kad jei nacionalinis teismas priima sprendimą, vadovaudamasis iki sprendimo priėmimo dienos buvusią ETT praktiką, nepaisant to, kad vėliau ETT priima sprendimą, prieštaraujantį nacionalinio teismo ankstesniam išaiškinimui, tokia nacionalinio teismo klaida (jei tai klaida dėl prieštaravimo ETT praktikai), turi būti laikoma pateisinama, nes nacionalinio sprendimo priėmimo dieną nebuvo jokių abejonių, kad iki tol susiklosčiusi ETT praktika konkrečiu klausimu yra pastovi¹⁴⁹.

Reikia pabrėžti, kad nurodyti teisės klaidos pateisinamumo ar nepateisinamumo atvejai yra tik pavyzdžiai ir jie nėra išvardyti išsamiai. Tam pritaria ir Teismas, kuris kiek vėliau priimtame

¹⁴⁵ Generalinio advokato Phillipe Leger išvada byloje C-224/01, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich* [2003] ETA I-10239, 139 punktas.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 140 punktas.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 141 punktas.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 144 punktas.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 142 punktas.

sprendime *Traghetti del Mediterraneo* byloje išskyrė dar vieną atvejį, kuomet teisės klaida gali būti laikoma nepateisinama – kai nacionalinis galutinės instancijos teismas klaidingai įvertina įrodymus ir faktines bylos aplinkybes¹⁵⁰. Nustatant, ar teisės klaida yra pateisinama, ar nepateisinama, kiekvienu atveju reikia vertinti ir kitus pažeidimo pakankamo akivaizdumo kriterijus, tokius kaip, pavyzdžiui, pažeistos teisės normos tikslumas ir aiškumas.

Atkreiptinas dėmesys, kad Teismas sprendime *British Telecommunications* pažeidimo pakankamą akivaizdumą vertino pagal du kriterijus: pažeidimo pateisinamumo kriterijų ir pažeistos ES teisės normos aiškumo ir tikslumo kriterijų. ETT šiame sprendime konstatavo, kad teisės norma buvo aiškinama klaidingai. Tačiau įvertinus tai, kad teisės normos turinys nebuvo aiškus ir tikslus, iki tol nebuvo ETT praktikos, aiškinančios minėtos teisės normos turinį, o ir kitos valstybės šią teisės normą aiškino taip pat, kaip ir Jungtinės Karalystės valstybės institucijos, Teismas konstatavo, kad teisės normos pažeidimas nebuvo pakankamai akivaizdus.¹⁵¹

Generalinė advokatė Jacobs byloje *Denkavit* pateikė išvadą, kurioje teigė, kad nors Vokietija netinkamai perkėlė direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, tačiau toks nuostatų perkėlimas nepažeidė direktyva siekiamų tikslų, tokią pat direktyvos nuostatos interpretaciją palaikė ir kitos valstybės narės, o ETT praktikos dėl šių direktyvos nuostatų nėra¹⁵². Šie argumentai patvirtinti ETT sprendime *Denkavit* byloje¹⁵³. Taigi, ETT minėtose bylose *British Telecommunications* ir *Denkavit* pateisino valstybės narės institucijų klaidingus veiksmus.

Vis tik reikia pritarti E. Nikolaou nuomonei, kad kadangi valstybė narė gali išvengti atsakomybės, nors ir klaidingai, bet gera valia aiškindama ES teisės normą, tampa neaišku, kur turi būti riba, iki kurios gali būti pateisinamas netinkamas Teismo sprendimų aiškinimas. Autorius teigia, kad šios problemos išsprendimui prireiks dar keletu metų nacionalinių teismų ir Teisingumo Teismo sprendimų.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Byla C-173/03, *supra* note 79, 33-46 punktai.

¹⁵¹ Byla C-392/93, *The Queen prieš H. M. Treasury, ex parte British Telecommunications plc* [1996] ETA I-01631, 43-46 punktai.

¹⁵² Generalinės advokatės Jacobs išvada sujungtose bylose C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *Denkavit International BV, VITIC Amsterdam BV ir Voormeer BV prieš Bundesamt für Finanzen* [1996] ETA I-05063, 63 punktas.

¹⁵³ Sujungtos bylos C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *supra* note 119, 50-53 punktai.

¹⁵⁴ Nikolaou, E. *From Francovich to Köbler and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community*. LL.M. Thesis. Helsinki: University of Helsinki, 2005, p. 59.

H. F. Köck ir M. Hintersteiner teigia, kad valstybė narė, siekdama išvengti atsakomybės, gali remtis padaryta teisės klaida, bet tik tuo atveju, kai teisės klaida yra sąlygota protingo teisinio požiūrio ir todėl gali būti laikoma pateisinama¹⁵⁵.

Tačiau teisės doktrinoje randama nuomonė, kad tais atvejais, kai pažeista ES teisės norma yra tiksli ir aiški, padaryta teisės klaida nėra laikoma pateisinama. O tais atvejais, kai pažeista ES teisės norma yra neaiški ir suteikianti daug laisvės jos turinio interpretavimui, padaryta teisės klaida yra laikoma pateisinama¹⁵⁶. Tuo tarpu Generalinis advokatas Philippe Leger savo išvadoje, pateiktoje *Traghetti del Mediterraneo* byloje, teigia, kad „[...] kai pažeista teisės norma yra neaiški arba netiksli, atitinkama teisės klaida vis tiek nėra pateisinama, nes būtent šiuo atveju aukščiausiasis teismas turi pateikti prejudicinį klausimą, nes jis negali manyti, kad sprendimas dėl atitinkamos teisės nekelia jokios pagrįstos abejonės minėto sprendimo *Cilfit* prasme, ir, ypač, kai nėra jokių Teisingumo Teismo sprendimų, kurie galėtų pateikti šio klausimo išaiškinimą. Tačiau kai pažeista teisės norma yra aiški ir tiksli, teisės klaida yra dar mažiau pateisinama, nes jei aukščiausiasis teismas atsitiktinai nusprendžia normos netaikyti, [...], šis teismas taip pat privalo pateikti prejudicinį klausimą“¹⁵⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad nėra galutinio sąrašo atveju, kai teisės klaida turėtų būti laikoma pateisinama arba nepateisinama. Taip pat yra prieštaringų nuomonių dėl pažeidimo pateisinamumo, kai teisės norma yra tiksli ir aiški arba kai teisės norma suteikia galimybę interpretuoti jos turinį.

2.2.5. ES institucijos vaidmuo nacionalinės valstybės institucijos veiksmuose, naujų teisės normų, prieštaraujančių ES teisei, priėmimas arba jau galiojančių teisės normų, prieštaraujančių ES teisei, nepanaikinimas

Aiškinant, kokie valstybės institucijos veiksmai lėmė asmens patirtą žalą, reikėtų siekti nustatyti, ar valstybės institucija veikė savarankiškai nuo ES institucijos.

¹⁵⁵ Köck, H. F.; Hintersteiner, M. The Concept of Member State Liability for Violation of Community Law and Its Shortcomings. An Analysis of the Case Law of the European Court of Justice on this Matter. *Austrian Review of International and European Law*. 1998, 3: 17–46, p. 26-27.

¹⁵⁶ Vaitkevičiūtė, A. Member States Liability in Damages for the Breach of European Union Law – Legal Basis and Conditions for Liability. *Jurisprudencija*. 2011, 18(1): 49–68, p. 60.

¹⁵⁷ Generalinio advokato Phillipe Leger išvada byloje C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA prieš Italijos Respublika* [2006] ETA I-05177, 72-73 punktai.

Visų pirma reikia pritarti A. Vaitkevičiūtei, kuri teigia, kad tas faktas, kad ES institucija prisideda savo veiksmais prie nacionalinės valstybės institucijos atliekamų veiksmų, gali būti vertinamas palankiai valstybės narės atžvilgiu, nes tokiu atveju gali būti pripažįstama, kad pažeidimas nėra pakankamai akivaizdus¹⁵⁸. Pažymėtina, kad ETT yra viena iš ES institucijų, todėl kaip pavyzdį, iliustruojantį minėtą situaciją, galima pateikti Teismo sprendimą *Köbler* byloje, kurioje konstatuota, kad Austrijos teismas, atsiėmė savo prašymą pateikti prejudicinį sprendimą, remdamasis jam ETT kanclerio išsiųstu ankstesniu sprendimu *Schöning-Kougebetopoulou* byloje. Nors Austrijos teismas, klaidingai manydamas, kad jo keliami klausimai Teisingumo Teismo jau išaiškinti kanclerio pateiktame *Schöning-Kougebetopoulou* sprendime, pažeidė Köbler teises, ETT nepripažino šio pažeidimo pakankamai akivaizdžiu.¹⁵⁹ Nors Teismas iš esmės rėmėsi kitais pažeidimo pakankamo akivaizdumo sąlygos nustatymo kriterijais, tačiau manytina, kad ETT kanclerio, veikiančio ETT, kaip ES institucijos vardu, pateiktas pasiūlymas atsiimti prašymą dėl prejudicinio sprendimo, tam tikra prasme lėmė Köbler subjektinių teisių pažeidimą.

Pabrėžiama, kad nustatant aptariamą kriterijų taip pat turi būti atsižvelgiama ir į tokius atvejus, kai valstybės institucija priima naujas arba nepanaikina jau galiojančių nacionalinių teisės normų, prieštaraujančių ES teisei. Iki šiol neteko aptikti bylų, kuriose ETT būtų vertinęs tokią situaciją kaip pažeidimo pakankamo akivaizdumo kriterijų.

2.2.6. Nacionalinio teismo atsisakymas vykdyti pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo ir kiti galutinės instancijos teismui taikomi kriterijai

Pareigos kreiptis į ETT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą nesilaikymas, kai dėl to yra pažeidžiama asmens subjektyvi teisė, yra vienas iš pakankamo pažeidimo akivaizdumo nustatymo kriterijų, sprendžiant valstybės atsakomybės už žalą klausimą tuo atveju, kai atsakomybė taikoma už žalą dėl galutinės instancijos teismų veiksmų. Reikia pažymėti, kad tokia pareiga kyla tiesiogiai iš SESV 267 straipsnio 3 dalies¹⁶⁰ (EB Sutarties ex 234 straipsnis).

¹⁵⁸ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 188.

¹⁵⁹ Byla C-224/01, *supra* note 48, 124-126 punktai.

¹⁶⁰ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija), *supra* note 26, 267 straipsnio 3 dalyje teigiama: „Tokiam klausimui iškilus nagrinėjant bylą valstybės narės teisme, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, tas teismas dėl jo kreipiasi į Teismą“.

Būtinumą kreiptis į ETT dėl prejudicinio sprendimo pabrėžia P. J. Wattel. Jo teigimu, galutinės instancijos teismas turi kreiptis į Teismą kilus net menkiausiai abejonėi. Tokios pareigos nevykdymas reiškia, jog tai yra aplinkybė, kuri lemia pakankamą pažeidimo akivaizdumą¹⁶¹. Atkreiptinas dėmesys, kad šis kriterijus nėra absoliutus. Teismas sprendime *Cilfit*¹⁶² įtvirtino *acte clair*¹⁶³ ir *acte éclairée*¹⁶⁴ doktrinas, kuriomis remdamasis nacionalinis teismas gali pagrįsti pareigos kreiptis prejudicinio sprendimo nevykdymą.

Kitame, dar 1986 metais priimtame, sprendime *Wünsche Handelsgesellschaft* byloje Teismas konstatavo, kad faktas, kad ETT pateiktas prejudicinis sprendimas yra privalomas nacionaliniams teismams, neužkerta kelio nacionaliniam teismui, kuriam adresuotas prejudicinis sprendimas, dar kartą kreiptis į ETT, jei yra manoma, kad toks kreipimasis yra būtinas, siekiant priimti sprendimą pagrindinėje byloje. Toks pakartotinas kreipimasis yra pateisinamas tais atvejais, kai nacionaliniam teismui kyla problemų suprantant ar taikant jau pateiktą prejudicinį sprendimą, kai pateikiamas naujas klausimas, kuris nebuvo įtrauktas į pirminį kreipimąsi arba kai pateikiamos naujos aplinkybės, galinčios lemti kitokį ETT sprendimą.¹⁶⁵ Šiai Teisingumo Teismo pozicijai pritaria ir teisės doktrinos autoriai¹⁶⁶.

M. Ruffert nuomone, ETT *Köbler* bylos sprendimu patvirtino, kad valstybei narei atsakomybė už žalą dėl ES teisės pažeidimo, padaryto galutinės instancijos teismų, gali kilti tik nustatčius, kad nacionalinis galutinės instancijos teismas nesilaikė pareigos, įtvirtintos EB Sutarties 234 straipsnyje (dabar – SESV 267 straipsnio 3 dalis, *aut. pastaba*). Todėl, anot autoriaus, nepakanka įrodyti, kad galutinės instancijos nacionalinis teismas ES teisės normą išaiškino netinkamai.¹⁶⁷

¹⁶¹ Wattel, P. J. Köbler, Cilfit and Welthgrove: We Can't Go on Meeting Like This. *Common Market Law Review*. 2004, 41: 177–190, p. 177-178.

¹⁶² Byla C-283/81, *supra* note 76, 13-21 punktai.

¹⁶³ *acte clair* doktrina reiškia, kad nacionalinis teismas gali nesikreipti į ETT dėl prejudicinio sprendimo, kai jam nekyla jokių pagrįstų abejonų dėl tinkamo ES teisės normos taikymo ir kai tokių abejonų nekiltų kitoms valstybėms narėms ir ETT.

¹⁶⁴ *acte éclairée* doktrina reiškia, kad nacionalinis teismas gali nesikreipti į ETT dėl prejudicinio sprendimo, kai panašus ar tapatus klausimas jau yra anksčiau išnagrinėtas Teisingumo Teisme.

¹⁶⁵ Byla C-69/85, *Wünsche Handelsgesellschaft GmbH & Co. prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* [1986] ETA 00947, 15 punktas.

¹⁶⁶ Classen, C. D. Case C-224/01, Gerhard Köbler v. Republik Österreich, Judgment of 30 September 2003, Full Court. *Common Market Law Review*. 2004, 41: 813–824, p. 820-821; Norkus R.; Prapiestytė D.; Valančius V. *Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 164.

¹⁶⁷ Ruffert, M. Case C-173/03, Traghetti del Mediterraneo SpA in Liquidation v. Italian Republik, Judgement of the Court (Great Chamber) of 13 June 2006, nyr. *Common Market Law Review*. 2007, 44: 479–486, p. 483.

Visiškai pritartina J. H. Jans nuomonei, kad valstybei narei atsakomybė už nacionalinių teismų padarytą žalą kyla ne dėl to, kad galutinės instancijos teismas nesikreipė į ETT pagal ES Sutarties 267 straipsnio 3 dalį, bet dėl to, kad nacionaliniam galutinės instancijos teismui nesikreipus į ETT, jis netinkamai išaiškino ir pritaikė teisės normą asmeniui, ko pasėkoje asmuo patyrė žalą¹⁶⁸.

Reikia pabrėžti, kad galutinės instancijos teismas gali padaryti pažeidimą ne tik tuomet, kai jis nesikreipia į ETT dėl prejudicinio sprendimo, bet ir tais atvejais, kai jis tokios pareigos neturi. Pirmiausia tuo atveju, kai ES teisės norma yra tiksli ir aiški, bet galutinės instancijos teismas ją išaiškina klaidingai. Pažeidimo pakankamas akivaizdumas gali būti pripažintas ir tuo atveju, kai galutinės instancijos teismas netinkamai išaiškina ES teisės normą, kurią teismas jau buvo išaiškinęs. Tokią poziciją yra išreiškęs H. Torner¹⁶⁹, kuri, teigtina, yra pagrįsta, nes negalima būtų pažeidimų laikyti nepakankamai akivaizdžiais vien dėl to, kad nacionaliniam teismui nekilo pareiga kreiptis į ETT prejudicinio sprendimo, ypač tais atvejais, kai Teismas jau buvo anksčiau išaiškinęs nagrinėjamą ES teisės normą.

Būtina pabrėžti, kad Teismas sprendime *Ogieriakhi* konstatavo, kad nacionalinio teismo kreipimasis ar nesikreipimas dėl prejudicinio sprendimo į ETT negali būti laikomas esminiu kriterijumi, nustatant pažeidimo pakankamą akivaizdumą. Priešingu atveju „[...] nacionalinių teismų teisė, jeigu jie mano, kad tai būtina, Teisingumo Teismui pateikti prejudicinius klausimus tam, kad būtų išaiškinta Sąjungos teisės nuostata, net jei kilęs klausimas jau buvo nagrinėtas, neabejotinai būtų apribota“.¹⁷⁰

Taigi, tais atvejais, kai nacionalinis teismas, turėdamas pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo, vis dėlto nesikreipia į ETT, dar nebūtų teisinga konstatuoti esant nagrinėjamo kriterijaus pažeidimą. Būtina nustatyti ir faktą, jog dėl to, kad nacionalinis galutinės instancijos teismas, turėdamas pareigą kreiptis į ETT, ir jos nesilaikydamas, netinkamai išaiškino teisės normą, kas lėmė žalos asmeniui padarymą.

¹⁶⁸ Jans, J. H. *State Liability and Infringements Attributable to National Courts; a Dutch Perspective on the Köbler Case. The EU: An Ongoing Process of Integration*. Hague: T.M.C. Asser Press, 2004, 165–176, p. 169-170.

¹⁶⁹ Toner, H. *Thinking the Unthinkable? State Liability for Judicial Acts after Factortame (III)*. *Yearbook of European Law*. 1997, 17: 165–189, p. 183.

¹⁷⁰ Byla C-224/13, *Ewaen Fred Ogieriakhi prieš Minister for Justice and Equality ir kt.* [2014] sprendimas dar nepaskelbtas, 54-55 punktai.

2.3. Tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir žalos

Kita sąlyga valstybės narės civilinei atsakomybei kilti – priežastinis ryšys. Nėra diskusijų apie tai, kad priežastinis ryšys tarp padaryto pažeidimo ir atsiradusios žalos turi būti. Pirmoji – minėta *Francovich* – byla, kurioje buvo konstatuotas būtinumas atlyginti žalą privačiam asmeniui, kai valstybė narė pažeidžia EB teisės normą bei įvardintos sąlygos, kurioms esant tokia atsakomybė kyla. Tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir atsiradusios žalos šioje byloje nebuvo reikalaujamas, t. y. ETT konstatavo priežastinio ryšio būtinumą¹⁷¹, tačiau nenurodė, kad toks ryšys turi būti tiesioginis. Kiek vėliau, t. y. *Brasserie* byloje, jau kalbama apie tiesioginį priežastinį ryšį¹⁷².

R. Reich nuomone, tiesioginį priežastinį ryšį reikėtų vertinti atsižvelgiant ir į tai, kokių asmenų teises yra ketinama ginti dėl konkrečios ES teisės normos pažeidimo ir kokia žala kilo asmeniui dėl tokio pažeidimo¹⁷³, t. y. priežastinis ryšys turėtų būti vertinamas kartu su pirmąją atsakomybės sąlyga – pažeista ES teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui. Kaip teigia R. Rebhahn, sudėtingose bylose, ypač kuriose kyla klausimas dėl įvairaus pobūdžio finansinių nuostolių, gali kilti kliūčių vertinant priežastinį ryšį, kai žalą įvertinti būna sudėtinga, nes gali atsirasti asmeniui tik netiesioginiai nuostoliai, ir sunku nustatyti, kokie valstybės institucijų veiksmai lėmė žalos atsiradimą. Tokiu atveju būtina įrodyti, kad, nesant šių veiksmų, asmeniui žala apskritai nebūtų atsiradusi.¹⁷⁴

Pritariant V. Tamavičiūtei, teigtina, kad ETT nenumatė kriterijų, kuriais remdamasis nacionalinis teismas turėtų vertinti priežastinį ryšį¹⁷⁵. T. Tridimas, S. Prechal teigia, kad tiesioginio priežastinio ryšio turinį nacionaliniai teismai turi aiškinti remdamiesi ES teisės reikalavimais, bet pats priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir žalos yra nustatomas vertinant individualias konkrečios bylos aplinkybes¹⁷⁶. Taigi labiau linkstama į tai, kad nacionaliniai teismai turėtų didesnę įtaką aiškinant šį tiesioginį priežastinį ryšį. ETT nėra iki šiol nustatęs valstybių narių nacionaliniams teismams bendrą tiesioginio priežastinio ryšio tarp padaryto valstybės narės pažeidimo ir žalos nustatymo taisyklių. Todėl tiesioginio priežastinio ryšio turinio aiškinimas yra labiau siejamas su

¹⁷¹ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5, 40 punktas.

¹⁷² Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 51 punktas.

¹⁷³ Reich, N. Horizontal Liability in EC Law: Hybridization of Remedies for Compensation in Case of Breaches of EC Rights. *Common Market Law Review*, 2007, 44: 705–742, p. 729.

¹⁷⁴ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 203–204.

¹⁷⁵ Tamavičiūtė V., *supra* note 28, p. 79.

¹⁷⁶ Tridimas, T., *supra* note 143, p. 533; Prechal, S. *Directives in EC Law. Second edition*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 290.

konkrečios valstybės narės teise – proceso normomis nustatytais įrodinėjimo taisyklėmis. Šiai išvadai pritaria teisės doktrinos autoriai¹⁷⁷ ir ETT, kuris savo praktikoje teigia, kad priežastinio ryšio nustatymas yra nacionalinių teismų kompetencija¹⁷⁸. Tačiau būtina pažymėti, kad tokia nuomonė sukuria prielaidas skirtingai aiškinti minėtąjį ryšį priklausomai nuo bylos, kadangi skirtingose valstybėse priežastinis ryšys gali būti traktuojamas nevienodai. Dėl to nacionaliniam teismui nenustačius priežastinio ryšio sąlygos konkrečioje byloje, valstybė narė gali būti pripažįstama nesanti atsakinga dėl padarytos žalos, kai tuo tarpu kitoje valstybėje narėje tokia pati situacija galėtų būti vertinama kaip atitinkanti priežastinio ryšio sąlygą. Tokia situacija lemtų nevienodą asmenims ES teisės normomis suteikiamų teisių apsaugą. Todėl ETT nacionaliniams teismams numatė vieną ribojimą – nacionaliniai teismai, nustatydami priežastinio ryšio egzistavimą, turi vadovautis savo nacionalinėmis teisės normomis, kurios neturi pažeisti lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų¹⁷⁹.

Svarbus kitas reikalavimas – priežastinio ryšio turinio nustatymo taisyklės bylose dėl valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus turi būti tokios pat ir todėl ne griežtesnės nei sprendžiant bylas dėl ES deliktinės atsakomybės¹⁸⁰. Analizuojant ETT praktiką, randama ir kitų tokią poziciją patvirtinančių sprendimų. Išskirtini sprendimai *Test Claimants in the FII Group Litigation* ir *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation*, kuriuose Teismas sušvelnina tiesioginio priežastinio ryšio taikymo būtinybę, atsižvelgdamas į sprendimus, priimtus bylose dėl deliktinės ES atsakomybės. ETT minėtose bylose dėl valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus teigė, kad siekiant nustatyti tiesioginį priežastinį ryšį „[...]“ prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar nurodyta žala pakankamai tiesiogiai kyla iš Bendrijos teisės pažeidimo, kad valstybė privalėtų ją atlyginti¹⁸¹. Taigi pastebėtina, kad Teismas palengvino nacionalinių teismų pareigą nustatyti tiesioginį priežastinį ryšį tarp pažeidimo ir kilusios žalos, konstatuodamas, kad užtenka nustatyti, kad žala tik pakankamai tiesiogiai kilo iš padaryto pažeidimo. Tokiai nuomonei pritaria ir Generalinė advokatė Juliane Kokott, kuri savo išvadoje, pateiktoje byloje *Danfoss ir Sauer-Danfoss*, teigia, kad tiesioginis priežastinis ryšys neturėtų būti

¹⁷⁷ Lock, T., *supra* note 57, p. 1690; Stehr, N.; Weiler, B. *Who Owns Knowledge?: Knowledge and the Law*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2008, p. 224.

¹⁷⁸ Byla C-420/11, *Jutta Leth prieš Republik Österreich ir Land Niederösterreich* [2013] sprendimas dar nepaskelbtas, 45 punktas; byla C-94/10, *Danfoss A/S ir Sauer-Danfoss ApS prieš Skatteministeriet* [2011] ETA I-09963, 34 punktas; byla C-524/04, *supra* note 82, 122 punktas; byla C-470/03, *A.G.M.-COS.MET Srl prieš Suomen valtio ir Tarmo Lehtinen* [2007] ETA I-02749, 83 punktas.

¹⁷⁹ Drakšas, R.; Valutytė, R., *supra* note 27, p. 74.

¹⁸⁰ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 202.

¹⁸¹ Byla C-524/04, *supra* note 82, 122 punktas; byla C-446/04, *supra* note 82, 218 punktas.

suabsoliutinamas – užtenka nustatyti pakankamai tiesioginį priežastinį ryšį¹⁸². R. Drakšas ir R. Valutytė pastebi, kad ETT lankstaus priežastinio ryšio doktriną taikė jau *Rechberger* byloje¹⁸³.

Ankstesniuose autorių darbuose laikomasi pozicijos, kad priežastinio ryšio atsiradimui ar neatsiradimui įrodyti įtakos turi paties asmens, kuris patyrė žalą, neapdairus elgesys¹⁸⁴, taip pat trečiosios šalies veiksmai, kurių atlikimas suponuoja priežastinio ryšio grandinės nutrūkimą¹⁸⁵. ETT *Brinkmann* byloje konstatavo, kad nors EB teisės pažeidimas buvo padarytas, Danijos valstybės institucijoms laiku neperkėlus direktyvos nuostatų į nacionalinę teisę, tačiau priežastinio ryšio tarp šio pažeidimo ir Brinkmann patirtos žalos nebuvo. Tai ETT grindė argumentu, kad nors direktyvos nuostatos nebuvo perkeltos laiku, bet Danijos mokesčių institucijos, taikydamos konkretaus dydžio mokesčius Brinkmann, jau vadovavosi būtent direktyvos nuostatomis.¹⁸⁶ Taigi Danijos mokesčių institucijos klaidingas direktyvos nuostatų aiškinimas šiuo atveju buvo laikomas nutraukiančiu priežastinio ryšio grandinę tarp direktyvos nuostatų neperkėlimo laiku į nacionalinę teisę ir Brinkmann patirtos žalos dėl sumokėtų per didelių mokesčių valstybei. Kitoje, *Rechberger* byloje, Austrija teigė esant nutrauktai priežastinio ryšio grandinei dėl to, kad didžiausias Austrijos laikraštis sėkmingai skelbė ypač pigius kelionių pasiūlymus, kurie buvo naudojami kaip marketinginė priemonė, tačiau tinkamai neįvertino paklausos, kas sąlygojo kelionių organizatorių, kurių kelionių pasiūlymai buvo skelbiami laikraštyje, bankrotą. Tačiau Teismas teigė, kad vienas iš direktyvos tikslų yra apsaugoti asmenų teises tokiu atveju, kai kelionių organizatorius bankrutuoja, nesvarbu, kokios bankroto priežastys ir todėl konstatavo, kad priežastinis ryšys tarp pažeidimo – netinkamo direktyvos nuostatų perkėlimo į Austrijos nacionalinę teisę – ir kilusios žalos – asmenys negalėjo atgauti sumokėtų pinigų už kelionę dėl kelionių organizatoriaus bankroto – šioje byloje egzistavo.¹⁸⁷ Dar vienas atvejis, kai Teismas nustatinėjo priežastinį ryšį – *Danfoss ir Sauer-Danfoss* byla. Joje ETT konstatavo, kad priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir įmonėms kilusios žalos (įmonėms, perkančioms tepalus iš Danijos naftos kompanijų buvo nepagrįstai perkeltas akcizo mokesčio, prieštaraujančio ES direktyvai, mokėjimas) gali būti konstatuotas tuo atveju, jei nepagrįstai apmokestintiems pirkėjams – įmonėms Danfoss ir Sauer-Danfoss – pagal nacionalinę Danijos teisę

¹⁸² Generalinės advokatės Juliane Kokott išvada byloje C-94/10, *Danfoss A/S ir Sauer-Danfoss ApS prieš Skatteministeriet* [2011] ETA I-09963, 76 punktas.

¹⁸³ Drakšas, R.; Valutytė, R., *op. cit.*, p. 75.

¹⁸⁴ Reich, N., *supra* note 173, p. 729; Antonioli, L. *Community Liability. Tort Law of the European Community*. Wien: Springer, 2008, 213–240, p. 235.

¹⁸⁵ Tridimas, T., *supra* note 130, p. 310; Reich, N., *supra* note 173, p. 729; Antonioli, L., *supra* note 184, p. 234-235.

¹⁸⁶ Byla C-319/96, *supra* note 21, 26-33 punktai.

¹⁸⁷ Byla C-140/97, *supra* note 97, 14, 67-77 punktai.

nesuteikiama galimybė reikalauti žalos atlyginimo tiesiogiai iš apmokestinamojo asmens – Danijos naftos kompanijų – ir jei minėtam asmeniui yra pernelyg sudėtinga atlyginti žalą, patirtą pirkėjo.¹⁸⁸

Apibendrinant darytina išvada, kad priežastinio ryšio sąlygos aiškinimas kito tiek ETT praktikoje, tiek teisės doktrinoje. ETT pirmą kartą nustatė šią sąlygą kaip privalomą valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus nustatymo byloje, buvo reikalaujama konstatuoti priežastinį ryšį. Vėliau ETT pripažino, kad turi būti reikalaujama būtent tiesioginio priežastinio ryšio. Galiausiai ETT praktikoje pastebima kita tendencija – užtenka, kad priežastinis ryšys būtų pakankamai tiesioginis. Taigi, ETT praktikoje pastebima kaita nuo tiesioginio priežastinio ryšio doktrinos iki lankstaus priežastinio ryšio doktrinos formavimo analizuotose bylose.

Teisės doktrinoje taip pat nėra pateikiama vienodo požiūrio atsakant į klausimą, kaip turėtų būti nustatoma priežastinio ryšio sąlyga. Vis dėlto, būtų teisinga teigti, kad priežastinio ryšio nustatymo klausimas turi būti paliekamas nacionaliniams teismams, kurie turi atsižvelgti į lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus, nustatytus ETT, ir įvertinti, ar priežastinio ryšio grandinė nebuvo nutraukta paties žalą patyrusio asmens, ar trečiųjų asmenų veiksmy.

2.4. Žala

Nors ETT *expressis verbis* nėra įvardijęs žalos, kaip būtinos valstybės narės atsakomybei už ES pažeidimus kilti, sąlygos, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Teismas yra nurodęs būtinumą įrodyti priežastinį ryšį tarp padaryto pažeidimo ir kilusios žalos, akivaizdu, kad žalos, kurią patyrė asmuo, buvimas taip pat yra privalomas įrodyti. Reikia pažymėti, kad žala turėtų būti siejama ir su pirmąją valstybės narės civilinės atsakomybės sąlyga – pažeista teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui. Tokia išvada darytina remiantis ETT sprendimu *Paul* byloje. Kaip jau minėta, ETT *Paul* byloje konstatavo, kad valstybei narei negali kilti atsakomybė už EB teisės pažeidimą, kadangi direktyvos nuostatos negalėjo būti laikomos pažeidžiančiomis indėlininkų teises, nes jiems buvo suteikta kompensacija dėl ribojimo disponuoti savo indėliais, kurį sąlygojo netinkama nacionalinių kompetentingų institucijų atliekama kredito institucijų priežiūra¹⁸⁹. Taigi teigtina, kad šiuo atveju,

¹⁸⁸ Byla C-94/10, *supra* note 178, 34-39 punktai.

¹⁸⁹ Byla C-222/02, *supra* note 19, 40 punktas.

pripažinus, kad pirmoji valstybės atsakomybės sąlyga yra netenkinama ir dėl to valstybei narei nekyla civilinė atsakomybė, vertinimas, ar asmeniui kilo žala netenka prasmės.

R. Rebhahn teigia, kad patirta žala turi būti tiksli ir aiški. Tai išvedama iš to fakto, kad neteisėti veiksmai ir dėl jų kilusi žala turi būti konkrečiai susijusi su tuo asmeniu, kurio interesai buvo pažeisti. Pastaroji idėja įtvirtinta ETT sprendimuose įvairiais pavidalais, kaip pavyzdžiui, reikalavimuose, kad pažeista teisės norma yra suteikiamos teisės asmeniui ir kad yra priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir žalos.¹⁹⁰

Teisės doktrinoje pabrėžiama tai, kad ETT nėra nustatęs išsamaus žalos rūšių, kurios turėtų būti atlyginamos nustačius valstybės atsakomybę, sąrašo¹⁹¹. Tokia situacija yra grindžiama tuo, kad paprastai ETT atsako tik į tuos klausimus, kuriuos jam užduoda nacionaliniai teismai, o pareigą įrodyti, kad asmuo iš tiesų patyrė žalą bei išspręsti kitus su žala susijusius klausimus, ETT palieka nacionalinio teismo prerogatyvai¹⁹².

Būtina pritarti A. Vaitkevičiūtei, kuri teigia, kad nacionaliniai teismai žalą turėtų nustatyti vadovaudamiesi ETT bylose dėl deliktinės atsakomybės išplėtotais žalos nustatymo kriterijais¹⁹³ ir atsižvelgdami į nacionalinės teisės nuostatas, kurios neturi pažeisti efektyvumo ir veiksmingumo principų¹⁹⁴. Analizuojant Teismo praktiką pastebima, kad teisės normos, kuriomis reglamentuojamas patirtos žalos dydis ir rūšis, turi būti tokios, kad asmeniui atlyginama žala atitiktų jo dėl pažeidimo patirtą žalą¹⁹⁵. Taip pat konstatuota, kad „[...] negalima visiškai neatsižvelgti į negautą pelną vertinant Bendrijos teisės pažeidimu padarytą žalą [...]“¹⁹⁶. Galima teigti, kad asmeniui turi būti atlyginama visa jo patirta žala, įskaitant ne tik tiesioginius, bet ir netiesioginius nuostolius. Dėl nuostatų, reglamentuojančių žalos atlyginimo formą, ETT yra konstatavęs, kad ES teisė nesuteikia pirmenybės nei vienai žalos atlyginimo formai, todėl tokios formos, kaip papildomo poilsio laiko suteikimas darbuotojui arba pinigine kompensacija, taip pat gali būti laikomos tinkamai

¹⁹⁰ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 207.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 205.

¹⁹² *Ibid.*; byla C-420/11, *supra* note 178, 43 punktas; byla C-446/04, *supra* note 82, 210 punktas.

¹⁹³ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 137.

¹⁹⁴ Vaitkevičiūtė, A. Valstybės atsakomybė už žalą asmeniui, valstybei pažeidus ES teisę – viena svarbiausių asmens teisių gynybos priemonių nacionaliniame teisme. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, 325–376, p. 363.

¹⁹⁵ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 83 punktas; byla C-429/09, *supra* note 64, 92 punktas.

¹⁹⁶ Sujungtos bylos C-397/98 ir C-410/98, *Metallgesellschaft Ltd ir kt., Hoechst AG ir Hoechst (UK) Ltd prieš Commissioners of Inland Revenue ir HM Attorney General* [2001] ETA I-01727, 91 punktas; sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *op. cit.*, 87 punktas.

užtikrinančiomis pažeistas asmenų teises¹⁹⁷. Teismas taip pat numato, kad gali būti atlyginama žala, pasireiškusį kitais, ypatingais, nuostoliais, kaip pavyzdžiui, baudiniais nuostoliais¹⁹⁸.

Svarbu tai, kad asmeniui galėtų būti neatlyginama arba atlyginama mažesnė nei jo patirta žala tuo atveju, jei būtų konstatuota, kad asmuo nesiėmė reikiamų priemonių, kad žala būtų sumažinta ar bent nedidėtų. Tai patvirtina ETT teiginys *Brasserie* byloje: „[...] nukentėjęs asmuo turi būti pakankamai rūpestingas ribodamas žalos dydį, nes priešingu atveju žalos pasekmės gali tekti prisiimti jam pačiam [...]“¹⁹⁹. Tai įtvirtinta ir vėlesniuose ETT sprendimuose²⁰⁰.

Nors ETT neįvardijo *expressis verbis* žalos, kaip būtinos sąlygos valstybės civilinei atsakomybei už ES pažeidimus kilti, tačiau, pritariant teisės mokslininkams, galima daryti išvadą, kad žalos nustatymas šios kategorijos bylose yra būtinas. Tai netiesiogiai seka ir iš ETT analizuotų bylų visumos. Be to, nesant žalos, nebūtų įmanoma nustatyti ir ETT reikalaujamo priežastinio ryšio tarp pažeidimo ir dėl jo asmeniui kilusios žalos.

¹⁹⁷ Byla C-429/09, *supra* note 64, 94-96 punktai.

¹⁹⁸ Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *supra* note 6, 88-90 punktai.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 85 punktas.

²⁰⁰ Byla C-178/94, *supra* note 6, 72 punktas; byla C-429/09, *op. cit.*, 75-76 punktai.

3. SUBJEKTO (ETT AR NACIONALINIO TEISMO) DISKRECIJA, TAIKANT VALSTYBEI NAREI ATSAKOMYBĘ UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS

Kaip minėta šio magistro darbo pirmajame skyriuje, ES Sutartyse nėra *expressis verbis* jokios nuostatos, kuri apskritai įtvirtintų valstybės narės civilinę atsakomybę, juo labiau nėra nuostatų, apibrėžiančių valstybės narės ir ETT kompetenciją taikant civilinę atsakomybę. Minėta ir tai, kad vienas iš tikslų nustatyti tokią atsakomybę ETT sprendime buvo siekis užtikrinti geresnį ES teisės įgyvendinimą, kurį, beje, įvardijo savo sprendime ir ETT. Teisinėje literatūroje galima aptikti ir tokį vertinimą, kad ETT formuluodamas valstybės narės civilinės atsakomybės doktriną peržengė savo, kaip ES teisės aiškintojo, vaidmenį ir padarė neaiškiai galių ir kompetencijos demarkaciją tarp valstybės narės ir Europos Sąjungos²⁰¹.

Kita vertus, svarbi detalė yra ir tai, kad ES sutartys iki 1992 m., kai buvo pasirašyta Maastrichto sutartis²⁰², nenumatė jokios nuostatos, kuri leistų taikyti baudas valstybei narei dėl to, kad ji neįgyvendina direktyvų. Dėl tokios padėties valstybės narės turėjo galimybę piktnaudžiauti vengiant įgyvendinti direktyvas. Galima manyti, kad būtent siekiant to išvengti, buvo išvestas valstybės narės atsakomybės principas. Šiuo požiūriu galima būtų pateisinti ETT sprendime nurodytą siekį užtikrinti geresnį ES teisės įgyvendinimą.

ETT dar iki minėtos Maastrichto sutarties ratifikavimo sukūrė taip vadinamo „tiesioginio veikimo“ doktriną, pagal kurią kai kurios ES teisės nuostatos gali būti interpretuojamos kaip suteikiančios teises privatiems asmenims ir kartu įpareigojančios valstybes nares. Ši tiesioginio veikimo doktrina leidžia reikalauti atsakomybės tik iš valstybės, bet ne iš kitų asmenų, dėl kurių veiksmų ar neveikimo galėjo kilti žala.

Reikia pažymėti, kad atsakomybė, kaip nurodė ETT *Francovich* byloje, kyla ir tada, kai tokios panašios atsakomybės valstybė narė savo teisės sistemoje neturi, jeigu yra tenkinamos trys ETT nurodytos sąlygos.

ETT nagrinėtose bylose dėl valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus, kaip jau minėta, teigiama, kad „sąlygas, leidžiančias nustatyti valstybių narių atsakomybę už Sąjungos teisės pažeidimais privatiems asmenims padarytą žalą, turi taikyti nacionaliniai teismai,

²⁰¹ Pavlovic, V., *supra* note 13, p. 180.

²⁰² Europos Sąjungos sutartis [1992] OL C224/1.

Maastrichto, arba kitaip - Europos Sąjungos steigimo – sutartimi buvo pakeistas 171 straipsnis. Šiuo pakeitimu įtvirtinta galimybė taikyti baudas už direktyvų neįgyvendinimą. < <http://www.lexnet.dk/law/download/treaties/Ect-1992.pdf>>.

laikydami Teisingumo Teismo pateiktą šio taikymo gairių [...]“²⁰³. Taigi matome, kad pareiga nustatyti, ar yra tenkinamos sąlygos, būtinos valstybės narės civilinei atsakomybei kilti, tenka nacionaliniams teismams. Tačiau kartu ETT nesuteikia visiškos diskrecijos nacionaliniams teismams, sprendžiant valstybės narės civilinės atsakomybės klausimą, ir nustato, pasak ETT, „gaires“, kurių valstybės narės teismai privalo laikytis taikydami civilinę atsakomybę.

Teisės doktrinoje kyla įvairių diskusijų ir dėl to, kas – ETT ar nacionaliniai teismai – turi taikyti tam tikras valstybių narių civilinės atsakomybės už ES pažeidimus nustatymo sąlygas. J. H. Jans išskiria pirmąją atsakomybės sąlygą, t. y. kad teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui, ir teigia, kad ši sąlyga reikalauja ne tik taikyti ES teisę, bet ir ją aiškinti, o tai sąlygoja faktą, kad spręsti, ar pirmoji valstybės atsakomybės sąlyga yra tenkinama, turi ne nacionaliniai teismai, o ETT²⁰⁴. Kitų sąlygų nustatymas, anot J. H. Jans, yra paliekamas nacionalinių teisų kompetencijai, tačiau kai kuriose bylose Teismas pats imasi nustatinėti, ar valstybės atsakomybės kilimui būtinos sąlygos yra tenkinamos²⁰⁵. Tokiai nuomonei pritaria ir T. Tridimas²⁰⁶.

Iš atskirų ETT bylų ir iš SESV 267 straipsnio (EB Sutarties ex 234 straipsnis)²⁰⁷ galima daryti būtent tokias išvadas, kurias suformulavo aukščiau nurodyti autoriai – spręsti, ar pirmoji valstybės atsakomybės sąlyga yra tenkinama, turėtų ne nacionaliniai teismai, o ETT. Ar yra tenkinamos kitos ETT nurodytos sąlygos, sprendžiant ar taikyti valstybei narei civilinę atsakomybę, turėtų nacionaliniai teismai, tačiau ETT praktikoje pasitaikė atvejų, kai tai darė pats ETT.

Teisinėje literatūroje yra ir priešingai manančių autorių, pagal kuriuos ir antrosios valstybės narės atsakomybės nustatymo sąlygos aiškinimas priskirtinas ETT. Antai, A. Ward teigia, kad ETT kompetencijai turi būti priskirtas antrosios valstybės narės atsakomybės nustatymo sąlygos aiškinimas²⁰⁸. Tokiai pozicijai nepitaria R. Rebhahn ir teigia, kad visos sąlygos turi būti

²⁰³ Žr., pavyzdžiui, byla C-318/13, *procesą inicijavo X* [2014] sprendimas dar nepaskelbtas, 43 punktas; byla C-429/09, *supra* note 64, 48 punktas; byla C-524/04, *supra* note 82, 116 punktas; byla C-420/11, *supra* note 178, 43 punktas; byla C-446/04, *supra* note 82, 210 punktas.

²⁰⁴ Jans, J. H. *State Liability: In Search of a Dividing Line between National and European Law. Interface Between EU Law and National Law*. Groningen: Europa Law Publishing, 2007, 279–296, p. 291.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 288.

²⁰⁶ Tridimas, T., *supra* note 143, p. 520-521.

²⁰⁷ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnyje teigiama: „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso priimti prejudicinį sprendimą dėl:

a) Sutarčių išaiškinimo;

b) Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo. [...]”

²⁰⁸ Ward, A. *Judicial Review and the Rights of Private Parties in EU Law. Second edition*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 235.

nustatinėjamos nacionaliniuose teismuose, tačiau nacionaliniai teismai turi atsižvelgti į ETT numatytus sąlygų nustatymo kriterijus ir paisyti efektyvumo ir veiksmingumo principų²⁰⁹.

Manytina, kad visos sąlygos, išskyrus, nebent, pirmąją, turėtų būti aiškinamos nacionalinių teismų, atsižvelgiant į ETT nustatytas sąlygų aiškinimo gaires, vien dėl tos priežasties, kad būtent nacionalinis teismas tirdamas konkrečią bylą nustato konkrečias aplinkybes ir faktus. Taip pat turėtų būti paisoma ir ETT nurodytų efektyvumo ir veiksmingumo principų. Žinoma, tais atvejais, kai nacionaliniam teismui kyla abejonų, kad teisės norma, kurią nacionalinis teismas turi taikyti, neatitinka ES teisės, ar ji yra neaiški, jis gali kreiptis į ETT, kad pastarasis pateiktų išaiškinimą prejudicinio sprendimo instituto pagalba.

Atskirai pažymėtina dėl ETT nurodyto privalomumo „laikytis gairių“: „sąlygas, leidžiančias nustatyti valstybių narių atsakomybę už Sąjungos teisės pažeidimais privatiems asmenims padarytą žalą, turi taikyti nacionaliniai teismai, laikydamiesi Teisingumo Teismo pateiktų šio taikymo gairių“²¹⁰. Iš ETT nagrinėtų bylų ne vienoje akivaizdžiai matosi, kad neretai ETT nurodo ne gaires, o suformuluoja labai konkrečias taisykles nacionaliniams teismams. Tokios terminijos vartojimas, galbūt, žymi tik tam tikrą išorinę pagarbą nacionaliniams teismams, tačiau realiai jų diskrecija, sprendžiant paties ETT valia „priskyrus“ jiems nagrinėti bylas, susijusias su valstybės narės civiline atsakomybe, yra ribojama, nes nustatomos ir taisyklės, o ne vien tik gaires, kaip tai daryti.

Kelia abejonų teiginys, kad valstybės narės civilinės atsakomybės principas yra ES bendrasis principas ir dėl to valstybės narės turi tokią atsakomybę taikyti. Iš tiesų, bendrasis principas yra nurodytas ES sutarties 340 straipsnyje (EB Sutarties ex 288 straipsnis). Šis principas yra siejamas su deliktinės atsakomybės taikymu. Todėl reikalavimas grįsti juo valstybės narės civilinės atsakomybės įvedimą už ES teisės, nustatančios teises privatiems asmenims, pažeidimus, stokoja pagrindimo. Nelabai galėtume sutikti ir su kai kurių autorių nuomone, jog nebūtina, kad visos valstybės vadovautųsi tokiu bendruoju principu, pakaktų, kad juo vadovautųsi bent didžioji ES valstybių narių dalis, taip pat, jog nebūtina, kad šis principas būtinai valstybės narės teisėje būtų išreikštas konkrečia norma, svarbu, kad jis atspindėtų tam tikrą kryptį panašiose situacijose ir panašiuose sprendimuose ir jau vien dėl to galima būtų laikyti jį vienodai bendru visose valstybėse.

²⁰⁹ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 181.

²¹⁰ Žr., pavyzdžiui, byla C-318/13, *supra* note 203, 43 punktas; byla C-429/09, *supra* note 64, 48 punktas; byla C-524/04, *supra* note 82, 116 punktas; byla C-420/11, *supra* note 178, 43 punktas; byla C-446/04, *supra* note 82, 210 punktas.

Manytina, jog nėra pakankamų argumentų, kad valstybės narės atsakomybės principas galėtų būti pripažintas bendruoju principu, nes, kaip nurodė Generalinis advokatas, 8 valstybėse narėse nėra tokiu principu vadovujamasi. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, kaip pastebi V. Pavlovic, Generalinis advokatas bylose niekada nepateikė kriterijaus, pagal kurį būtų galima spręsti, kas šį principą daro bendruoju²¹¹.

Toliau magistro darbe bus aptariama, kokia apimtimi teisių gali disponuoti nacionalinis teismas, taikydamas valstybės narės atsakomybę už ES teisės pažeidimus, ir kokia apimtis teisių priklauso ETT kompetencijai. Taip pat bus atskleidžiamas veiksmingumo ir efektyvumo principų taikymas šiam magistro darbui aktualiose bylose.

3.1. ETT diskrecijos taikant valstybei narei civilinę atsakomybę apimtis

ETT konstatavo, kad „valstybė narė turi paskirti kompetentingus teismus, į kuriuos galėtų kreiptis asmuo, norėdamas apginti savo pažeistas teises, kylančias iš ES teisės“²¹². Be būtinumo turėti tokius teismus, kur asmuo galėtų ginti savo teises, jei mano, kad buvo pažeistos teisės, kylančios iš ES teisės, ETT yra suformulavęs nacionaliniams teismams ir reikalavimą nagrinėjant žalos atlyginimo klausimą atsižvelgti į efektyvumo ir veiksmingumo principus²¹³. Sprendime *Larsy* ETT teigė, kad pareiga taikyti efektyvumo ir veiksmingumo principus yra numatyta visiems nacionaliniams teismams²¹⁴. Asmenų subjektinių teisių, suteiktų ES teisės ir pažeistų valstybės narės, apsauga turi būti, kaip nurodė ETT, užtikrinama nepriklausomai nuo to, ar valstybės narės teisė numato ar nenumato konkrečias asmens gynybos priemones²¹⁵. Taigi teigtina, kad efektyvumo ir veiksmingumo principai yra veiksminga priemonė, siekiant asmenų teisių apsaugos, kadangi šiais principais vadovautis visais atvejais, net ir tuomet, kai nacionalinė teisė nenumato priemonių pažeistoms asmenų teisėms ginti, yra įpareigoti ne tik žemesniųjų instancijų, bet ir galutinių instancijų nacionaliniai teismai.

²¹¹ Pavlovic, V., *supra* note 13, p. 185.

²¹² Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5, 42 punktas; byla C-524/04, *supra* note 82, 111 punktas; byla C-446/04, *supra* note 82, 203 punktas.

²¹³ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *op. cit.*, 42-43 punktai; byla C-524/04, *op. cit.*, 111 punktas.

²¹⁴ Byla C-118/00, *supra* note 124, 52 punktas.

²¹⁵ Byla C-432/05, *Unibet (London) Ltd ir Unibet (International) Ltd prieš Justitiekanslern* [2007] ETA I-02271, 42 punktas.

Reikia pažymėti, kad reikalavimas valstybėms narėms numatyti tokias asmens teisinės apsaugos priemones, kurios galėtų užtikrinti iš ES kompetencijai priklausančių sričių kylančių asmenų teisių apsaugą, yra *expressis verbis* veiksminga apsauga, įtvirtinta ir SESV sutarties 19 straipsnio 2 dalyje (EB Sutarties ex 13 straipsnis)²¹⁶.

Pirmą kartą efektyvumo ir veiksmingumo principus, siedamas juos su žalos atlyginimu asmeniui, ETT apibendrintai įvardino *Francovich* byloje: „įvairiais nacionalinės teisės aktais nustatytos materialinės ir procedūrinės žalos atlyginimo sąlygos neturi būti mažiau palankios už tas, kurios susijusios su nacionaline teise grindžiamais reikalavimais, ir neturi būti tokios, kad dėl to būtų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą“²¹⁷. Kiek vėliau, *Palmisani* byloje, Teismas konkrečiai įvardino šiuos du principus. Lygiavertiškumo principas, anot ETT, reiškia, kad sąlygos, būtinos žalai dėl EB teisės pažeidimo atlyginti, negali būti mažiau palankios nei tos sąlygos, kurios taikomos panašioms ieškiniams dėl nacionalinės teisės pažeidimo; efektyvumo principas reiškia, kad minėtos sąlygos neturi būti taip ribojamos, kad jomis būtų iš esmės neįmanoma arba pernelyg sudėtinga pasinaudoti, siekiant žalos atlyginimo²¹⁸.

Reikia pabrėžti, kad nors Teismas valstybės narės atsakomybei kilti būtinų sąlygų nustatymą priskiria išimtinai nacionalinių teismų kompetencijai, tačiau vis dėlto neatmeta galimybės minėtas sąlygas aiškinti pats. *Köbler* byloje ETT teigia: „[v]is dėlto šioje byloje Teisingumo Teismas turi pakankamai informacijos, kad nustatytų, ar įvykdytos valstybės narės atsakomybės taikymo sąlygos“²¹⁹. Tokia Teismo pozicija randama ir kitose nagrinėjamosiose bylose dėl valstybės narės civilinės atsakomybės kilimo²²⁰.

²¹⁶ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 19 straipsnyje teigiama:

„1. Nepažeisdama kitų Sutarčių nuostatų ir neviršydamą Sąjungai jomis suteiktų įgaliojimų, Taryba sprendama pagal specialią teisėkūros procedūrą ir Europos Parlamentui pritarus, gali vieningai imtis atitinkamų veiksmų, siekdama kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos.

2. Nukrypdami nuo 1 dalies, Europos Parlamentas ir Taryba, sprendami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, gali patvirtinti Sąjungos skatinamųjų priemonių, skirtų valstybių narių veiksmams, kuriais siekiama padėti siekti šio straipsnio 1 dalyje nurodytų tikslų, remti, pagrindinius principus, išskyrus valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų derinimą.“

²¹⁷ Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *supra* note 5, 43 punktas.

²¹⁸ Byla C- 261/95, *Rosalba Palmisani prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)* [1997] ETA I-04025, 27 punktas.

²¹⁹ Byla C-224/01, *supra* note 48, 101 punktas.

²²⁰ Sujungtos bylos C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *supra* note 119, 49 punktas; byla C-392/93, *supra* note 151, 41 punktas; byla C-150/99, *supra* note 127, 38 punktas; byla C-118/00, *supra* note 124, 40 punktas; byla C-566/07, *Staatssecretaris van Financiën prieš Stadeco BV* [2009] ETA I-05295, 43 punktas; byla C-429/09, *supra* note 64, 53 punktas; byla C-94/10, *supra* note 178, 35 punktas.

Apibendrinant galima teigti, kad ETT kompetencija žalos nustatymo valstybių narių atsakomybės už ES teisės pažeidimus kontekste yra ribota. Kadangi pats Teismas savo praktikoje įtvirtino, kad žalos atsiradimo sąlygų nustatymas yra priskiriamas nacionaliniams teismams, siekdamas, kad praktika šios kategorijos bylose būtų vienoda ir nacionaliniai teismai nepriimtų sprendimų, grindžiamų vien jų nacionaline teise, ETT pateikia gaires ir kriterijus (kartais pakankamai tikslius), kuriais privalo vadovautis visų instancijų nacionaliniai teismai. ETT ne tik įvardina kriterijus, padedančius nustatyti atsakomybės atsiradimo faktą, bet taip pat pabrėžia būtinumą vadovautis efektyvumo ir veiksmingumo principais.

3.2. Nacionalinių teismų valstybės narės atsakomybės pagrindų ir sąlygų aiškinimo ir taikymo apimtis

Nacionaliniams teismams suteikiama prerogatyva nustatyti, ar tenkinamos valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus atlyginimo sąlygos, kurias, kaip jau minėta, savo sprendimuose yra įvardinęs ETT.

Reikia pastebėti, kad sąlygų turinys ne visada yra aiškus. Valstybių narių civilinės atsakomybės sąlyga – pažeidimo pakankamas akivaizdumas, anot R. Rebhahn, yra svarbiausia, tačiau jos turinys vis dar neaiškus; šios sąlygos suvokimas vis dar nenusistovėjęs²²¹. Dėl šios priežasties valstybė narė turi tam tikrą diskreciją vertinant, ar pažeidimas, dėl kurio padarymo kyla valstybei civilinė atsakomybė, laikytinas pakankamai akivaizdžiu.

Ar asmuo dėl valstybės narės padaryto ES teisės pažeidimo patyrė konkrečią žalą, kiekvienu atveju taip pat turi nustatyti nacionaliniai teismai, remdamiesi nacionalinėmis teisės normomis, kurios nesudaro prielaidų nepaisyti ETT nurodytų veiksmingumo ir efektyvumo principų. Nacionalinis teismas turi diskreciją nustatyti, kad būtų atlyginti bet kokie asmens patirti nuostoliai, kurie reglamentuojami nacionalinės teisės normomis, nepažeidžiančiomis veiksmingumo ir efektyvumo principų.

Kita sąlyga, t. y. tiesioginis priežastinis ryšys tarp pažeidimo ir patirtos žalos, anot S. Prechal, yra glaudžiai susijusi su nacionalinėmis procesinėmis teisės normomis, kas sąlygoja didelę nacionalinės teisės įtaką šios sąlygos nustatymui²²². Todėl nacionaliniai teismai turi vadovautis

²²¹ Rebhahn, R., *supra* note 23, p. 210.

²²² Prechal, S., *supra* note 176, p. 290.

nacionalinėmis teisės normomis. Tačiau tos normos neturi būti tokios, kurios galėtų sudaryti prielaidas pažeisti ETT nurodytus efektyvumo ir veiksmingumo principus.

Kokia yra valstybės narės diskrecija senaties termino nustatymo atžvilgiu? Valstybė narė turi diskreciją nustatyti senaties terminus. Tačiau atskirose ETT nagrinėtose bylose galima išvelgti tam tikrus privalomus reikalavimus. Antai, 2009 metais priimtame *Danske Slagterier* sprendime ETT yra konstatavęs, jog „nacionalinėje teisėje numatytas senaties terminas prasideda nuo tada, kai atsiranda pirmosios žalos pasekmės ir kitos šios žalos pasekmės gali būti numatytos“²²³. Senaties termino eigos pradžia, pagal ETT doktriną, neturi lemiamao įtakos tai, ar ETT yra konstatavęs Europos Sąjungos teisės pažeidimą. Antai bylose *Q-Beef ir Bosschaert, Iaia ir kt., Danske Slagterier*, ETT yra nurodęs, jog „tai, kad Teisingumo Teismas gali konstatuoti Sąjungos teisės pažeidimą, iš esmės neturi poveikio senaties termino eigos pradžia“²²⁴. Vadinasi, asmuo gali kreiptis į nacionalinį teismą dėl žalos iš valstybės atlyginimo, nepriklausomai nuo to, ar ETT yra konstatavęs, kad valstybė pažeidė ES teisę, ar ne. ETT ne kartą yra pažymėjęs, kad nacionalinėje teisėje turi būti nustatyti protingi senaties terminai²²⁵. ETT bylose *Barth ir Q-Beef ir Bosschaert* pripažino, kad „nacionalinis trejų metų naikinamasis terminas buvo laikomas protingu“²²⁶.

Taigi nepaisant to, kad ETT ir nenustato visoms valstybėms narėms vienodo senaties termino, tačiau tai, kad įveda „protingo“ senaties termino sąvoką ir konstatuoja, kad trejų metų terminas gali būti tokiu laikomas, kartu paneigia nacionalinio teismo absoliučią diskreciją senaties terminų nustatymo atžvilgiu.

Reikia pažymėti, kad proceso taisyklės, kurios taikomos valstybei narei sprendžiant civilinės atsakomybės klausimą dėl valstybės padaryto ES teisės, nustatančios tam tikras teises privatiems asmenims, pažeidimo nėra vienodos valstybėse narėse. ETT yra nustatęs ir tam tikras, jo žodžiais tariant, gaires, realiai – taisykles, pačiam procesui, kai sprendžiama, ar taikyti civilinę atsakomybę valstybei narei, įskaitant ir nuostatas, kuriomis turi būti vadovaujama įrodinėjimo procese.

Dar iki valstybės narės civilinės atsakomybės įvedimo, t. y. 1986 metais priimtame sprendime *Johnston*, ETT konstatavo, kad nacionalinės teisės normos, reglamentuojančios

²²³ Byla C-445/06, *Danske Slagterier prieš Bundesrepublik Deutschland* [2009] ETA I-02119, 49, 56 punktai.

²²⁴ Byla C-452/09, *supra* note 63, 22 punktas; sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, *supra* note 82, 47 punktas; byla C-445/06, *supra* note 222, 37-39 punktai.

²²⁵ Byla C-452/09, *op. cit.*, 17 punktas; byla C-542/08, *Friedrich G. Barth prieš Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung* [2010] ETA I-03189, 28 punktas; sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, *op. cit.*, 36 punktas.

²²⁶ Byla C-542/08, *op. cit.*, 29 punktas; sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, *op. cit.*, 36 punktas.

įrodinėjimo taisyklės, kurios užkerta kelią teismui vykdyti jam priskiriamas teismines funkcijas, pažeidžia efektyvumo ir veiksmingumo principus²²⁷. *Dounias* byloje Teismas konstatavo, kad EB teisė neužkerta kelio vadovautis nacionaline teisės norma, pagal kurią remtis liudytojų parodymais byloje dėl valstybės atsakomybės už EB teisės pažeidimus galima tik išimtiniais atvejais, jei tokia norma yra taip pat taikoma už panašius nacionalinės teisės pažeidimus ir neužkerta kelio asmenims ginti teisių, kylančių iš EB teisės tiesioginio veikimo²²⁸. Būtina pažymėti, kad šie sprendimai buvo priimti Teismui valstybės atsakomybės klausimą sprendžiant pagal tiesioginio veikimo doktriną. Tačiau šios taisyklės turi būti taikomos ir byloje dėl valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus. Taigi galima teigti, kad asmeniui nėra ribojami žalos, patirtos valstybei pažeidus ES teisę, įrodinėjimo būdai, tačiau būtina kaskart įvertinti, ar teisės normos, reglamentuojančios įrodinėjimo taisyklės, atitinka efektyvumo ir veiksmingumo principus.

Būtina pažymėti, kad ETT savo praktikoje nurodė, kad sąlygos, būtinos valstybių narių civilinei atsakomybei kilti „[...] yra iš tiesų būtinos ir pakankamos, kad atsirastų privačių asmenų teisė į žalos atlyginimą, vis dėlto neatmetant galimybės, kad valstybės atsakomybė gali kilti mažiau griežtomis sąlygomis pagal nacionalinę teisę“²²⁹. Taigi galima teigti, kad nors Teismas numatė būtinas sąlygas atsakomybei kilti, jis vis tik neįtvirtino visiško apribojimo nacionaliniams teismams ir suteikė jiems galimybę nacionalinės teisės normomis nustatyti ir kiek kitokias nei ETT numatytas sąlygas, svarbu, kad jos nebūtų labiau ribojančios asmenų teisę į žalos iš valstybės atlyginimą.

Apibendrinant darytina išvada, kad Teismas, nors ir yra įtvirtinęs nacionalinių teismų prerogatyvą aiškinant sąlygas, būtinas valstybės narės atsakomybei kilti, visiškos veiksmų laisvės teismams nesuteikia – tam tikrais atvejais Teismas pats imasi aiškinti atsakomybės kilimo sąlygas. Nacionalinių teismų kompetencija yra ribojama ir tais atvejais, kai sprendžiamas žalos asmeniui atlyginimo klausimas – ETT įtvirtino kriterijus, kuriais privaloma remtis, o taip pat numatė, kad teismai, taikydami materialines ir procesines nacionalinės teisės normas kiekvieną kartą turi vertinti, ar jos nėra mažiau palankios nei tos, kurios turi būti taikomos dėl panašių reikalavimų, grindžiamų nacionaline teise ir ar jomis nėra per daug ribojama asmens teisė į žalos atlyginimą.

²²⁷ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 12, p. 168.

²²⁸ Byla 228/98, *Charalampos Dounias prieš Ypourgio Oikonomikon* [2000] ETA I-00577, 71-72 punktai.

²²⁹ Byla C-173/03, *supra* note 79, 45 punktas.

4. VALSTYBĖS NARĖS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ ES TEISĖS PAŽEIDIMUS PRIELAIDOS LIETUVOJE

Kokios yra teisinės prielaidos Lietuvoje dėl valstybės narės atsakomybės už padarytą ES teisės, nustatančios atitinkamas teises privatiems asmenims, pažeidimą, taikymui? Kaip Lietuvos teisė dera su ES teise, su ETT suformuluotomis nuostatomis *Francovich*, *Köbler* ir kitose bylose, kuriose buvo sprendžiamas valstybės narės civilinės atsakomybės klausimas? Ar ETT suformuluotos nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos teisę? Jeigu nebuvo, ar tuo atveju galiojančios Lietuvoje teisės normos, reglamentuojančios civilinę atsakomybę, atitinka ES teisę?

ES teisė nenumato konkrečios kontrolės dėl civilinės atsakomybės ieškinių prieš valstybę reglamentavimo išraiškos kontūrų valstybėse narėse. Tačiau, kaip teigia B. J. Hartmann, ES teisė įpareigoja, kad esminiai jos reikalavimai būtų išreikšti valstybės narės teisėje, kitas nuostatas, teisės gynimo būdus valstybė narė gali pasirinkti savo nuožiūra²³⁰. Šis autorius taip pat nurodo, kad yra skiriami trys galimi būdai, kaip valstybė narė gali sudaryti asmeniui prielaidas įgyvendinti teisę reikalauti žalos atlyginimo, numatyto *Francovich* byloje. Pirmas būdas – monistinis sprendimas, kai nustatomos taisyklės, kurios apima tiek ES teisės pažeidimus, tiek nacionalinės teisės pažeidimus. Dualistinis sprendimas reiškia, kad yra diferencijuojamas civilinės atsakomybės reguliavimas: vienas reguliavimas skirtas ES teisės pažeidimams, o kitas – nacionalinės teisės pažeidimams. Monistinis sprendimas laikomas labiau „draugiškesniu“ ES teisei, jis didina teisinio harmonizavimo laipsnį. Dualistinis sprendimas labiau saugo nacionalinius ypatumus, kai teisės sistema konkrečios valstybės riboja savaime priimti ES teisę net ir tada, kai ji tai daryti įpareigoja.²³¹

Dauguma valstybių pasirinko monistinį sprendimą, pavyzdžiui, Ispanija, Estija, Lenkija, Vengrija, kai dėl ES teisės pažeidimų taiko bendras taisykles. Dualistinį sprendimą yra pasirinkusios Portugalija, Vokietija, Airija.²³² Tačiau šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad, kaip nurodo B. J. Hartmann, kad Vokietijos Federacijos Konstitucinis teismas nurodė, kad teisės aktų *ultra vires* kontrolė gali būtų vertinama, jeigu Europos institucijos kompetencija buvo pažeista „pakankamai

²³⁰ Hartmann, B. J. Alignment of national government liability law in Europe after *Francovich*. *Era forum*, 2012, 12(4): 613–623, p. 615.

²³¹ *Ibid.*, p. 616.

²³² *Ibid.*

rimtai“.²³³ Taigi tokiu būdu šiuo atveju Vokietijos Federacijos Konstitucinis teismas pateikė eksplicitinę nuorodą į ES nustatytą civilinę atsakomybę.

Tokios valstybės kaip Prancūzija ir Austrija priklauso trečiam modeliui: monistiniam-dualistinam sprendimui. Antai Prancūzijoje bendros taisyklės yra taikomos, kai sprendžiamas žalos atlyginimas dėl administracinių aktų, kurie pažeidžia ES teisę, tačiau kai ES teisės pažeidimus padaro įstatymų leidžiamasis organas ir teismai, tuomet yra nustatytas atskiras teisinis reguliavimas.²³⁴

Trys valstybės, kaip nurodo B. J. Hartmann, nepriklauso nei vienam iš trijų nurodytų pasirinktų sprendimų: monistiniam, dualistiniam, monistiniam-dualistiniam. Šiai grupei priklauso Danija, Čekija ir Lietuva.²³⁵

Ar Lietuvoje galiojančios procesinės ir materialinės teisės normos užtikrina galimybę asmenims ginti savo pažeistas subjektines teises tais atvejais, kai pažeidžiamos asmenų teisės yra suteikiamos ES teisės, pagal teisės normas, kurios buvo išleistos reglamentuojant valstybės atsakomybę už jos veiksmus, padarytus dėl Lietuvos teisės aktų pažeidimų? Kitaip tariant, ar Lietuvoje galioja monistinis sprendimas?

Šiame skyriuje taip pat bus analizuojama kokia formuojasi, jei formuojasi, teismų praktika, kai Lietuvos valstybės veiksmais (įstatymų leidžiamosios valdžios, vykdomosios valdžios, administracinių organų teisės aktais, galutinės instancijos teismų sprendimais) yra pažeidžiamos ES teisės normos, kurios suteikia privatiems asmenims konkrečias teises, ir dėl kurių nesilaikymo privatus subjektas patiria žalą.

4.1. Teisinio reguliavimo ypatumai Lietuvos teisėje

Lietuvos teisės aktuose atskiros specialios nuostatos, reglamentuojančios *expressis verbis* valstybės atsakomybę už ES teisės pažeidimus, nerastume. Nėra buvę ir vėlesniais metais, jau po to, kai 2004 metais Lietuva įstojo į ES, CK projekto pataisų ar diskusijų Lietuvos Respublikos Seime (toliau tekste – Seimas) dėl tokios atsakomybės, kuri ETT suformuluota *Francovich* ir paskesnėse bylose, nustatymo Lietuvoje įstatymu. Taigi, priešingai nei Graikijos Respublikoje, kur ETT išvesta

²³³ Hartmann, B. J., *supra* note 230, p. 620.

²³⁴ *Ibid.*, p. 616.

²³⁵ *Ibid.*, p. 617.

atsakomybė iš ES teisės tapo reikšmingu pokyčiu svarstymuose dėl Graikijos įstatymų leidėjo atsakomybės nustatymo²³⁶, ar Lenkijos Respublikoje, kur Lenkijos Respublikos Konstitucinis Tribunalas 2001 metais²³⁷ nurodė, kad valstybės atsakomybė privalo būti griežta, pagrįsdamas tai analogija su ETT praktika, Lietuvoje taip kol kas nebuvo.

Ar galėtume teigti, kad tokie atvejai yra priskiriami CK 6.271 ir 6.272 straipsnių reglamentuojamiems santykiams ir nieko naujai reglamentuoti jau nereikia? CK 6.271 straipsnyje numatyta: „1. Žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydama konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė iš savivaldybės biudžeto nepaisydama savo darbuotojų kaltės. [...] 4. Valstybės ar savivaldybės civilinė atsakomybė pagal šį straipsnį atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti”²³⁸.

CK 6.272 straipsnis numato: „1. Žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, atlygina valstybė visiškai, nepaisant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ir teismo kaltės. 2. Žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. [...]”²³⁹.

Iš pacituoto CK 6.271 straipsnio matyti, kad atsakomybė valstybei kyla, kai konstatuojamas tokių sąlygų visetas: 1) neteisėti veiksmai, 2) priežastinis ryšys ir 3) žala. Be to, kaip viena iš būtinų sąlygų atsakomybei kilti, tais atvejais, kai žalą asmuo patiria dėl teismų ar teisėjo padaryto pažeidimo, yra numatyta ir kaltė.

Neteisėtų veiksmų sąlyga gali būti konstatuojama tuomet, kai valdžios institucijų darbuotojai pažeidžia jiems įstatymuose numatytą pareigą elgtis taip, kaip tuose įstatymuose numatoma. Vadinasi, kaip nurodė Lietuvos Aukščiausiasis teismas²⁴⁰, tam, kad valdžios institucijų

²³⁶ Hartmann, B. J., *supra* note 230, p. 620.

²³⁷ Lenkijos Respublikos Konstitucinis Tribunalas [interaktyvus]. Warszawa, 2014 [žiūrėta 2014-10-27]. <<http://trybunal.gov.pl/en/>>.

²³⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 14, 6.271 straipsnio 1, 4 dalys.

²³⁹ *Ibid.*, 6.272 straipsnio 1, 2 dalys.

²⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir kt. v. Teisingumo ministerija ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-181/2002); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. Š. v. Lietuvos valstybė* (bylos

veiksmai, dėl kurių asmuo patyrė žalą, būtų pripažinti neteisėtais, būtina įrodyti, kad veiksmai buvo atlikti neturint tam pagrindo arba nesilaikant įstatymuose nustatytos tvarkos. Taip pat neteisėti veiksmai gali būti konstatuoti ir tuo atveju, kai valstybės institucijų pareigūnai pažeidžia bendrą pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai²⁴¹. Vadinasi, ne tik aktyvūs veiksmai, bet ir neveikimas taip pat patenka į sampratą „pažeidimas“ turinį.

Teismų praktikoje teigiama, kad teismo veiksmų teisėtumas gali būti tikrinamas tik vienu būdu – instancine tvarka²⁴². Akivaizdu, kad šiuo atveju nėra užtikrinama, kad visi neteisėti teismo veiksmai bus tokiais ir laikomi, kadangi ne visi sprendimai gali būti skundžiami instancine tvarka²⁴³, o neretai tokie teismų veiksmai pareiškėjų net ir nėra apskundžiami. Tačiau manytina, kad kitokiu būdu (ne instancine tvarka) nustatyti veiksmų neteisėtumą būtų neįmanoma.

Doktrinoje randama nuomonių, kad priežastinis ryšys, taikomas bylose dėl valstybės atsakomybės yra tiesioginis²⁴⁴. Teismų praktikoje teigiama, kad „[p]riežastinis ryšys yra visada konkretus“²⁴⁵. Todėl teigtina, kad jis turi būti nustatinėjamas kiekvienoje konkrečioje byloje atskirai. Anot S. Selelionytės – Drukteinienės, žala nebūtinai gali kilti vien tik dėl neteisėtai atliktų valdžios institucijų veiksmų, todėl ir priežastinis ryšys gali būti laikomas tiek tiesioginiu, tiek netiesioginiu pagal CK 6.271 ir 6.272 straipsnius²⁴⁶. Taip pat autorė teigia, kad tuo atveju, jei į priežastinio ryšio grandinę įsiterpia ir ją nutraukia trečiojo asmens veiksmai, neturėtų būti iš karto teigiama, kad valstybei atsakomybė nekyla²⁴⁷. Manytina, kad jeigu trečiojo asmens veiksmai apima ir tokius veiksmus, kai jis aiškiai paliudija, kad nusikaltimą padarė asmuo „A“ arba pateikiamos eksperto išvados, liudijančios, kad konkretų nusikaltimą padarė asmuo „A“, o vėliau paaiškėja, kad tai buvo klaidingas liudijimas ir klaidinga išvada, svarstyтина, ar tokiu atveju turėtų valstybei kilti atsakomybė už neteisėtus veiksmus. Šiuo atveju gi nei teismas, nei ikiteisminio tyrimo pareigūnai

Nr. 3K-3-478-2013); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *S. G. v. Lietuvos Respublika* (bylos nr. 3K-3-346/2014).

²⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 3K-3-534/2009).

²⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „NORD-K“ v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 3K-3-926/2000).

²⁴³ Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340, 303, 341 straipsniai.

²⁴⁴ Šeškauskis, M. Ar valstybė privalo atlyginti asmens patirtą žalą, jeigu tinkamai įgyvendinus priimto įstatymo nuostatas žalos būtų išvengta? *International Journal of Baltic Law*. 2007, 3(2): 102–121, p. 111.

²⁴⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje *R. T. v. Vilniaus miesto savivaldybės administraciją* (bylos Nr. AS⁵⁵⁶-1485/09).

²⁴⁶ Selelionytė-Drukteinienė, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 159.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 159.

jokių neteisėtų veiksmų gali būti neatlikę asmens atžvilgiu, o asmuo buvo patrauktas atsakomybėn, arba ir nuteistas ir jis patyrė žalą dėl kitų asmenų (liudytojų, ekspertų) neteisėtų veiksmų, jų tyčios ar nerūpestingumo.

Reikia pažymėti, kad ETT praktikoje aptinkama pavyzdžių, kai valstybės narės mėgino grįsti jų atsakomybės nebuvimą priežastinio ryšio grandinės nutrūkimu. Kaip pavyzdį galima nurodyti jau anksčiau aptartas bylas *Brinkmann*²⁴⁸ ir *Rechberger*²⁴⁹.

Žala tiek pagal CK 6.271 straipsnį, tiek pagal CK 6.272 straipsnį yra atlyginama visiškai²⁵⁰, t. y. asmeniui turi būti atlyginama visa jo patirta žala: tiek turtinio pobūdžio, tiek neturtinė.

Kaip jau minėta, kaltė pagal Lietuvos teisinį reguliavimą, yra būtina sąlyga valstybės atsakomybei už teismų ar teisėjų veiksmais padarytą pažeidimą, kilti. Pabrėžtina, kad kaltė gali pasireikšti nebūtinai tyčiniaisiais veiksmais. Lietuvos teismų praktikoje konstatuota, kad teismo kaltė gali pasireikšti ir kaip teismo darbuotojų aplaidumas²⁵¹. Teisės mokslo doktrinoje randama nuomonė, kad valstybei atsakomybė turėtų kilti ne tik dėl tyčinių teisėjo ar teismo veiksmų, bet ir tais atvejais, kai civilinėje ar administracinėje byloje nustatytas didelis teisėjo neatsargumas²⁵². Šiai nuomonei pritartina vienu aspektu – tuo atveju, jei valstybės atsakomybė kiltų tik dėl tyčinių teisėjo ar teismo veiksmų, būtų pernelyg ribojama asmenų pažeistų teisių gynyba. Kita vertus, sąvoka „didelis teisėjo neatsargumas“ neturėtų būti plečiamai aiškinama.

Iš ETT bylų nebūtų galima teigti, kad tokiose bylose būtina teisėjo kaltė. ETT formuluoja atsakomybę valstybei už padarytą pažeidimą, nors ir suprantama, kad tokį pažeidimą, dėl kurio kyla valstybės narės atsakomybė už netinkamai pritaikytą ES aktą byloje, padaro teisėjas, ypač, kai jis nesikreipė į ETT dėl prejudicinio sprendimo, kai ES norma yra neaiški ir tokio išaiškinimo nebuvo anksčiau, arba jeigu ir buvo, bet bylos faktinės aplinkybės yra visiškai kitokios.

Galima teigti, kad Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas, pagal kurį ir žala, ir kaltė yra privalomos sąlygos valstybės atsakomybei kilti, yra iš esmės panašus, lyginant su ETT suformuluota civiline atsakomybe.

ETT praktikoje žala nėra *expressis verbis* įvardijama kaip būtina sąlyga atsakomybės kilimui, tačiau iš atlikto tyrimo matoma, kad nesant žalos, negalėtų būti vertinama ir kita –

²⁴⁸ Byla C-319/96, *supra* note 21, 26-33 punktai.

²⁴⁹ Byla C-140/97, *supra* note 97, 14, 67-77 punktai.

²⁵⁰ Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 377, 381.

²⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *Noreika A. K. v. Noreikienė E.* (bylos Nr. 3K-3-137/2005).

²⁵² Selelionytė-Drukeitinienė, S., *supra* note 246, p. 210.

tiesioginio priežastinio ryšio - atsakomybės kilimo sąlyga. Vadinas, nors žala *expressis verbis* ir nėra įtvirtinta ETT kaip būtina sąlyga, tačiau teigtina, kad faktas, jog žala atsirado, kiekvienu atveju yra būtinas nustatyti.

Analizuojant subjektų, dėl kurių padarytų pažeidimų atsakomybė kyla valstybei, ratą, nėra aišku, ar Lietuvos teisėje yra reglamentuojama atsakomybė už įstatymų leidžiamosios valdžios padarytus pažeidimus. Visų pirma, pabrėžtina, kad CK 6.271 straipsnyje įtvirtinta atsakomybė už žalą dėl valstybės valdžios institucijų veiksmais padarytų pažeidimų, o CK 6.272 straipsnyje – už žalą dėl teismo, teisėjo, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokuroro veiksmais padarytų pažeidimų. Taigi teigtina, kad CK nėra įtvirtinta atsakomybė už dėl įstatymų leidžiamosios valdžios – Seimo – veiksmais padaryto pažeidimo kilusią žalą.

Vieni teisės jurisprudencijos autoriai teigia, kad kol Lietuvos teisės aktuose nėra aiškiai įtvirtinta atsakomybė už dėl įstatymų leidžiamosios valdžios veiksmais padaryto pažeidimo kilusią žalą, tokios situacijos turėtų būti sprendžiamos Lietuvos teismų, analogiškai taikant „CK 6.273 str. 1 d. bei LR Vyriausybės nutarimo Nr. 932 nuostatas, pagal kurių prasmę valstybei (savivaldybei) bylose dėl žalos atlyginimo atstovauja konkretus žalos sukėlęs subjektas“²⁵³. Kiti autoriai teigia, kad „[v]aldžios institucijos sąvoka, įtvirtinta Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje, turėtų būti aiškinama plačiau, nei Civilinio kodekso komentare, kaip apimanti ne vien viešojo administravimo subjektus, bet visas valdžios įstaigas ir tarnautojus – tiek įstatymų leidžiamosios valdžios, tiek viešojo administravimo, tiek teismus, kiek jiems netaikomas Civilinio kodekso 6.272 straipsnis“²⁵⁴. Šis argumentas grindžiamas tuo, kad „[e]sminiu kriterijumi, lemiančiu subjekto priskyrimą valdžios institucijoms, laikomas ne jo teisinis statusas ar forma, o valdžios funkcijų vykdymas“²⁵⁵. Pažymėtina, kad nors aptartos nuomonės yra grindžiamos skirtingais argumentais, bet jos iš esmės yra panašios – valstybės atsakomybė už įstatymų leidžiamosios valdžios veiksmais padarytą žalą asmeniui, galėtų būti taikoma remiantis CK 6.271 straipsniu.

Lietuvos teismų praktikoje galima rasti bylų, kai teismai pripažįsta subjektu pagal CK 6.271 straipsnį ir Seimą. Antai, Lietuvos Apeliaciniame teisme (toliau tekste - ApT) 2014 m. spalio 27 d. nagrinėtoje byloje pareiškėjas teigė, kad Seimas, priimdamas Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymo²⁵⁶ pakeitimus, pažeidė teisinio apibrėžtumo ir teisėtų

²⁵³ Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra* note 246, p. 196.

²⁵⁴ Gailiūnienė, U. *Atsakomybė už viešojo administravimo subjektų asmenims padarytą žalą Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 101.

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 62-2936.

lūkesčių principus, kas sąlygojo žalos pareiškėjui kilimą²⁵⁷. ApT konstatavo, kad šiuo atveju žalos atlyginimo klausimas yra reglamentuojamas CK 6.271 straipsnyje, tačiau atkreipė dėmesį, kad reikalavimas buvo grindžiamas, anot pareiškėjo, neteisėtu įstatymo nuostatų pakeitimu. Taip pat ApT pažymėjo, kad „įstatymas gali būti pakeistas arba jo galiojimas gali būti panaikintas ne kitaip, kaip išleidus kitą įstatymą arba Konstituciniam Teismui pripažinus jį prieštaraujančiu Konstitucijai [...]. Tik Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui konstatavus, kad konkretus byloje taikytinas įstatymas prieštarauja Konstitucijai, galėtų būti sprendžiama dėl valstybės pareigos atlyginti žalą, kurią asmuo patyrė dėl įstatymu nustatyto Konstitucijai prieštaraujančio teisiųjų santykių reglamentavimo“²⁵⁸.

Jei Lietuvos teismų doktrina ir toliau taip būtų formuojama, tai asmenys, kurių teisės buvo pažeistos įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų veiksmais, savo teises galėtų ginti remdamiesi CK 6.271 straipsniu, veiksmų neteisėtumą siejant taip pat ir su teisės akto pripažinimu antikonstituciniu.

Ar Seimas taip pat turėtų atsakyti ir atlyginti asmenims kilusią žalą, kai jis neperkėlė laiku direktyvos į Lietuvos teisę? Manytina, kad nesant įstatyme *expressis verbis* nurodyto atvejo – galimybės taikyti civilinę atsakomybę už ES teisės aktų nuostatų pažeidimus, juo labiau nesant nurodyto tokio subjekto kaip Seimo, atsakančio už savo veiksmais asmenims padarytą žalą, tokios atsakomybės taikymas būtų laikomas dideliu teismo aktyvizmu.

Svarstyta, ar valstybei civilinė atsakomybė už ES teisės pažeidimus galėtų būti taikoma remiantis CK 6.263 straipsniu. Šiame straipsnyje teigiama: „1. Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. 2. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. 3. Įstatymų numatytais atvejais asmuo privalo atlyginti dėl kito asmens veiksmų atsiradusią žalą [...]“²⁵⁹.

Pažymima, kad šio straipsnio trečioji dalis įtvirtina netiesioginę atsakomybę, t. y. atsakomybę už kitų asmenų veiksmais padarytą žalą. Tokio pobūdžio santykiai susiklosto ir valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus atveju – valstybei kyla atsakomybė

²⁵⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis administracinėje byloje AB „Krašto projektai“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės (bylos Nr. AS⁴⁹²-1581/2014).

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 14, 6.263 straipsnis.

už jos pareigūnų ar institucijų veikimu ar neveikimu padarytą žalą. Tačiau tokios atsakomybės taikymui turėtų būti įstatymo nustatyti atvejai.

Tiek pagal CK 6.263 straipsnį, tiek, kaip minėta, pagal CK 6.271, 6.272 straipsnius pripažįstama, kad žala turi būti atlyginama visiškai.

Taikant valstybei civilinę atsakomybę už ES teisės pažeidimus šio straipsnio pagrindu, turėtų būti nustatinėjamos bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos, t. y. neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, žala ir kaltė. Tokiu atveju būtų tam tikras neatitikimas tarp ETT suformuluotų valstybės atsakomybės sąlygų, kur, kaip minėta, kaltė nėra laikoma būtina sąlyga, ir tarp sąlygų, kurios turi būti nustatinėjamos, siekiant taikyti valstybei atsakomybę pagal CK 6.263 straipsnį, kur kaltė yra būtina sąlyga. Todėl ir atsakomybės taikymas pagal CK 6.263 straipsnį galėtų būti laikomas pernelyg ribojančiu asmens pažeistų teisių gynybą ir neatitinkančiu efektyvumo ir veiksmingumo principų.

Neteisėti veiksmai (veikimas, neveikimas) pagal CK 6.263 straipsnį valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kontekste galėtų būti suprantami kaip pareigos vadovautis ES teisės aktais ir juos taikyti pažeidimas. Tokia pareiga gali būti išvedama iš 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“²⁶⁰. Tai patvirtinama ir Lietuvos teismų praktikoje – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau tekste – LVAT, *aut. pastaba*) 2007 m. gegužės 28 d. sprendime byloje Nr. A⁴⁰³-238/07, remdamasis minėtu Konstituciniu aktu ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau tekste – Konstitucinis Teismas, KT, *aut. pastaba*) išaiškinimais, pagal kuriuos ES teisės aktams yra suteikiama pirmenybė tais atvejais, kai ES teisės normos konkuruoja su bet kuriomis Lietuvos teisės normomis, išskyrus pačią Lietuvos Respublikos Konstituciją²⁶¹ (toliau tekste – Konstitucija, *aut.*

²⁶⁰ Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123. 2 dalyje teigiama: „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.“

²⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4, dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos,

pastaba), konstatavo, kad nagrinėjamoje byloje Lietuvos teisės akto nuostatos turi būti aiškinamos atsižvelgiant ir į ES galiojantį šios srities teisinį reguliavimą²⁶². Šiame kontekste pažymėtina, kad pateikta LVAT pozicija nėra tiksli, nes Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ES teisės viršenybės principas reiškia teisės aktų taikymo pirmenybę tik tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga. Be to, kaip minėta, KT padarė išlygą, kad ES teisė negali prieštarauti pačiai Konstitucijai. Todėl kyla klausimas, kaip turėtų būti sprendžiami atvejai, kai asmuo kreipiasi į teismą dėl žalos atlyginimo iš valstybės dėl jo teisių pažeidimo, kai minėtas teises asmeniui suteikia ES teisės aktas, kuris galimai pats prieštarauja Konstitucijai? Teisėjas, sprendžiantis bylą dėl žalos iš valstybės, pažeidusios ES teisę, atlyginimo, turi vadovautis visais Lietuvoje galiojančiais teisės aktais, tame tarpe ir minėto Konstitucinio akto 2 dalimi. Galėtų būti manoma, kad tais atvejais, kai teisėjui kyla abejonių dėl ES teisės akto, kurį galimai pažeidė valstybė, atitikimo Konstitucijai, šis turėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą išaiškinimo. Tuomet, kai Konstitucinis Teismas pateiktų išaiškinimą, galėtų būti sprendžiamas klausimas dėl žalos iš valstybės atlyginimo asmeniui.

LAT 2005 metais nagrinėtoje byloje konstatavo, kad: „valstybei, kaip ir bet kuriam kitam asmeniui, yra taikoma bendro pobūdžio rūpestingumo pareiga, įtvirtinta CK 6.263 straipsnio 1 dalyje. Tai reiškia, kad valstybė, įgyvendindama savo funkcijas per atitinkamas valstybės institucijas ir pareigūnus, privalo užtikrinti, kad valstybės institucijos ir pareigūnai veiktų teisėtai“²⁶³. Taigi teigtina, kad neteisėti veiksmai šiuo atveju pasireikštų valstybės pareigos užtikrinti, kad jos pareigūnai ir institucijos nepažeistų pareigos vadovautis ES teisės aktais (išskyrus minėtame Konstituciniame akte numatytą išimtį), pažeidimu, t. y. neveikimu.

Dėl priežastinio ryšio būtina pažymėti, kad valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus kontekste priežastinis ryšys turėtų būti nustatomas tiek tarp valstybės pareigos užtikrinti, kad jos institucijos ir pareigūnai vadovautųsi ES teisės aktais, ir valstybės institucijos ar pareigūno veikimo ar neveikimo, sąlygojusio ES teisės pažeidimą, tiek tarp valstybės institucijos ar pareigūno veikimo ar neveikimo, sąlygojusio ES teisės pažeidimą ir asmeniui dėl to kilusios žalos.

sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatoms, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatoms“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

²⁶² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. sprendimas administracinėje byloje *R. B. v. Valstybinę mokesčių inspekciją prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos* (bylos Nr. AS⁴⁰³-238/07).

²⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. Ruišienė v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 3K-3-604/2005).

Galima daryti išvadą, kad toks reguliavimas nėra pakankamai aiškus, kad būtų galima vienareikšmiškai teigti, kad valstybei, pažeidusiai ES teisę, būtų galima taikyti atsakomybę pagal CK 6.263, 6.271 ar 6.272 straipsnį.

Šiame kontekste paminėtina, kad Vokietijoje ilgą laiką nebuvo nusistovėjusios praktikos dėl to, kokias atsakomybės sąlygas reikėtų taikyti tais atvejais, kai žala padaroma valstybei pažeidus ES teisę: sąlygas, nustatytas nacionalinėse teisės normose (neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys ir kaltė), ar sąlygas, numatytas ETT praktikoje. Vokietijos teismai sprendami bylas, kaip pavyzdžiui, *Dillenkofer*, rėmėsi Vokietijos civiliniame kodekse nustatytais atsakomybės sąlygomis, tačiau naujausioje Vokietijos teismų praktikoje vis dažniau remiamasi ETT suformuluotomis valstybės atsakomybės sąlygomis²⁶⁴.

Vokietijoje bylos dėl žalos atlyginimo iš valstybės yra priskiriamos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjimo sričiai²⁶⁵.

Austrijoje, anot A. Vaitkevičiūtės, valstybės atsakomybė už vykdomosios, įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių institucijų veiksmus, pažeidžiančius nacionalinę teisę, yra reglamentuojama nacionalinės teisės normomis; tos pačios normos yra taikomos ir tiems atvejams, kai asmeniui kyla žala valstybei pažeidus ES teisę²⁶⁶. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nesant konkretaus valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus reglamentavimo, Austrijos teismai, nors ir remiasi teisės normomis, nustatančiomis valstybės atsakomybę už nacionalinės teisės pažeidimus, tačiau, pasak A. Vaitkevičiūtės, atsakomybę valstybei taiko esant Teismo nustatytų atsakomybės sąlygų visetui²⁶⁷.

4.2. Teismų praktika ir jos prognozė

Pažymėtina, kad Lietuvoje veikiantiems teismams nuo įstojimo į Europos Sąjungą dienos yra privalu taikyti ES teisės normas ir vadovautis ETT priimtais sprendimais, o taip pat ir prejudiciniais nutarimais dėl ES teisės normų aiškinimo ir galiojimo. Ši pareiga tiesiogiai įtvirtinta

²⁶⁴ Vaitkevičiūtė, A., *supra* note 55, p. 163.

²⁶⁵ Rebhahn, R. Public Liability in Comparison – England, France, Germany. *European Tort Law*. Vienna: Springer, 2006, 68–93, p. 72.

²⁶⁶ Vaitkevičiūtė, A., *op. cit.*, p. 165.

²⁶⁷ *Ibid.*

tokiuose teisės aktuose kaip Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas²⁶⁸ (toliau tekste – CPK), Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas²⁶⁹ (toliau tekste – ABTĮ), Lietuvos Respublikos teismų įstatymas²⁷⁰. Pareiga vadovautis ir taikyti ES teisę, kaip minėta, gali būti išvedama ir iš 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“²⁷¹.

Lietuvos teismų praktikoje beveik nėra bylų, kuriose būtų nagrinėjamas klausimas dėl žalos iš valstybės už ES teisės pažeidimą, atlyginimo.

Viena pirmųjų bylų, kurioje buvo prašoma spręsti klausimą, susijusį su Lietuvos atsakomybe už ES teisės pažeidimą, buvo nagrinėjama LVAT. Pareiškėjas S. T. kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinį teismą su prašymu įpareigoti Lietuvos Respubliką atlyginti jo patirtą žalą ir pripažinti, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2007 m. gruodžio 22 d. priėmęs nutartį, pažeidė ES teisės normas. Vilniaus apygardos administracinis teismas S. T. skundo nepriėmė, teigdamas, kad jis neturi kompetencijos įvertinti aukštesnio pagal instancijas teismo priimtą sprendimą. Taip pat teismas pažymėjo, kad pareiškėjas turi išnaudoti visas procesines galimybes, šiuo atveju – kreiptis dėl proceso atnaujinimo ir tik po to kreiptis dėl žalos iš valstybės atlyginimo.²⁷²

Pareiškėjui apskundus pastarąją nutartį, LVAT konstatavo, kad asmuo turi teisę reikalauti žalos atlyginimo iš valstybės, kai žala jam padaroma neteisėtais teismo veiksmais. Tokia teisė kildinama iš Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, KT išaiškinimo bei ETT priimto sprendimo *Köbler* byloje. LVAT pažymėjo, kad pareiškėjo reikalavimas atlyginti žalą, kilusią dėl administracinio teismo veiksmų, tam tikra prasme gali būti laikomas reikalavimu vertinti viešojo administravimo subjektų veiklą, todėl tokio pobūdžio bylos turėtų būti priskiriamos administracinių teismų kompetencijai pagal ABTĮ 3 straipsnio 1 dalį.²⁷³

²⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 14, 3 straipsnio 5 dalis.

²⁶⁹ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 13-308, 4 straipsnio 3 dalis.

²⁷⁰ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186, 33 straipsnio 3 dalis.

²⁷¹ Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, *supra* note 260.

²⁷² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje *S. T. v. Lietuvos valstybę* (bylos Nr. AS⁴⁴⁴-199/08).

²⁷³ *Ibid.*

Galiausiai pareiškėjui S. T. atnaujinus procesą byloje, dėl kurios priėmimo jis teigė patyręs žalą, LVAT konstatavo, kad pareiškėjo reikalavimas dėl žalos atlyginimo iš valstybės negali būti nagrinėjamas, kadangi byla nėra užbaigta galutinės instancijos teismo.²⁷⁴

Nors ir nebuvo patenkintas pareiškėjo prašymas atlyginti iš valstybės jo patirtą žalą, tačiau ši byla yra reikšminga tolimesnės praktikos formavimui. Šioje byloje LVAT įtvirtino du svarbius aspektus: pirma, kad bylų dėl valstybės atsakomybės, kai administracinių teismų veiksmais yra pažeidžiama ES teisė, teisingumas yra priskiriamas administracinių teismų kompetencijai, antra, žala asmeniui gali būti atlyginama tik po to, kai yra išnaudotos visos įmanomos procesinės galimybės. Taigi, galima teigti, kad LVAT vadovavosi ETT praktika, pagal kurią atsakomybė valstybei kyla ir už galutinio teismo sprendimus.

Kita byla susijusi su Konstitucinio Teismo sprendimu. Pareiškėjas S. T. kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą ir teigė, kad Lietuva, veikdama per Konstitucinį Teismą, pažeidė ES teisę. Pažeidimas buvo grindžiamas tuo, kad KT, sprenddamas dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo nuostatų galimo prieštaravimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos teisės aktų normas aiškino nesivadovaudamas ES teise ir todėl atliko neveikimą. Pareiškėjas prašė įpareigoti Lietuvą, veikiančią per KT, taikyti ES teisę ginčijamame sprendime.²⁷⁵

LVAT visų pirma konstatavo, kad Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas pareiškėjo S. T. skundą kaip pirma instancija, pagrįstai nesivadovavo ankstesniais ETT ir LVAT sprendimais, nes, priešingai nei anksčiau ETT ir LVAT nagrinėtose bylose, šioje byloje pareiškėjas neprašė žalos atlyginimo. Taip pat konstatuota, kad pareiškėjo skundas siejamas su KT veikla, atliekama vykdant konstitucinį teisingumą, o tokios KT veiklos vertinimas nėra priskiriamas administracinių teismų kompetencijai pagal ABTĮ 16 straipsnio 2 dalį²⁷⁶. Tai, kad minėtas skundas nėra priskiriamas administracinių teismų kompetencijai, neužkerta kelio ginti pažeistas teises bendrosios kompetencijos teismuose.²⁷⁷ Jei paskutinį teismo sakinį reikėtų suprasti kaip galimybę bendrosios

²⁷⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 24 d. nutartis, *supra* note 272.

²⁷⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis administracinėje byloje *S. T. v. Lietuvos Respubliką* (bylos Nr. AS⁵⁰²-363/09).

²⁷⁶ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 16 straipsnyje teigiama:

„1. Administraciniai teismai nesprenžia bylų, kurios yra priskirtos Konstitucinio Teismo kompetencijai, taip pat bylų, priskirtų bendrosios kompetencijos arba kitiems specializuotiems teismams.

2. Administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento, Seimo, Seimo narių, Ministro Pirmininko, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos), Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų veiklos, kitų teismų teisėjų, taip pat prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir antstolių procesinių veiksmų, susijusių su teisingumo vykdymu ar bylos tyrimu, taip pat su sprendimų vykdymu, ir Seimo kontrolieriaus sprendimų (rekomendacijų)“.

²⁷⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis, *op.cit.*

kompetencijos teismui vertinti Konstitucinio Teismo aktą, tai kiltų rimtas pagrindas svarstyti, ar bendrosios kompetencijos teismo veiksmai atitiktų Konstituciją, kurioje tik vieną Konstitucinio Teismo aktą - išvadą yra numatyta galimybė vertinti kitam subjektui, bet ne teismui, o Seimui²⁷⁸. Manytina, kad padėties nekeistų ir tai, kad bendrosios kompetencijos teismas nepanaikintų Konstitucinio Teismo akto, kaip ir bet kurio kito teismo akto (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo akto), o tik nustatytų, ar asmeniui buvo padaryta žala dėl ES teisės akto, kuris suteikia konkrečias teises privatiems asmenims, pažeidimo. Jei toks pažeidimas būtų nustatytas, kartu būtų tam tikra prasme kvestionuotas ir Konstitucinio Teismo akto teisėtumas.

Nutartis, kurią taip pat būtina aptarti šio darbo kontekste, buvo priimta 2012 m. gegužės 18 d. LVAT administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-105/12. Šioje byloje pareiškėja V. R. prašė priteisti žalos atlyginimą iš Lietuvos valstybės, atstovaujamos Lietuvos mėšinių galvijų augintojų ir gerintojų asociacijos (toliau tekste – Asociacija, *aut. pastaba*), remiantis CK 6.271 straipsnio 1 dalimi. V. R. teigė, kad žala kilo dėl to, kad Asociacija nevykdė pareigos pareiškėjos importuotus galvijus įrašyti į Mėšinių galvijų kilmės knygą be papildomo kilmės vertinimo, o nesutinkant galvijų į minėtą kilmės knygą įrašyti neatliekant kilmės vertinimo, taip pat pažeidė ir pareigą atlikti kilmės vertinimą. LVAT šioje byloje rėmėsi ETT sprendimais bei ES Sutarčių nuostatomis. Konstatuota, kad klausimai, susiję su nagrinėjama byla, yra reglamentuojami ES direktyvos ir sprendimų nuostatomis. LVAT pažymėjo, kad ES teisė numato visoms nacionalinėms valdžios institucijoms pareigą aiškinti nacionalines teisės normas atsižvelgiant į ES teisę, o nesant galimybės aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę pagal ES teisės reikalavimus, yra privalu ginti asmenims suteikiamas teises remiantis visa ES teise. LVAT, atsižvelgdamas į tai, kad pirmosios instancijos teismas tam tikras išvadas priėmė nesiremdamas ES teisės nuostatomis ir dėl to nebuvo atliktas tinkamas bylos aplinkybių tyrimas ir vertinimas, byla gražinta nagrinėti pirmosios instancijos teismui.²⁷⁹

Dėl šios nutarties, būtina pažymėti, kad nors pareiškėja savo reikalavimą grindė nacionalinės teisės normomis, LVAT konstatavo, kad pirmosios instancijos teismo nebuvo atsižvelgta į ES teisės normų pažeidimą, todėl teigtina, kad pirmosios instancijos teismas, bylą nagrinėdamas iš naujo, turėtų vertinti ir ETT nustatytas atsakomybės kilimo sąlygas. Ši byla galėtų būti pateikiama kaip pavyzdys, kai tolimesniame bylos nagrinėjimo etape galėtų būti pripažįstama

²⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, 33-1014, 107 straipsnis.

²⁷⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje V. R. v. Lietuvos valstybę, atstovaujamos Lietuvos mėšinių galvijų augintojų ir gerintojų asociacijos (bylos Nr. AS⁵⁵⁶-105/12).

valstybės atsakomybė už ES teisės pažeidimą, žinoma, jeigu atitinkamai būtų suformuluotas prašymas.

Bene svarbiausia laikytina 2013 m. vasario 8 d. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1202-232/2013. Šioje byloje buvo prašoma atlyginti patirtą žalą dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų veiksmų. Pareiškėjo teigimu, dėl jo Lietuvoje auginamų pluoštinių kanapių konfiskavimo ir sunaikinimo, pripažįstant jas narkotinėmis medžiagomis, jis patyrė žalą. Pareiškėjo atžvilgiu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas ir jam pritaikytos kardomosios priemonės. Rokiškio rajono apylinkės teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį, konstatuodamas, kad E. B. auginamos kanapės atitinka ES teisės aktų reikalavimus ir jose esančių narkotinių medžiagų kiekis nėra viršijęs leistinos ribos.²⁸⁰

Apeliacine tvarka nagrinėdamas bylą Panevėžio apygardos teismas ją sustabdė ir kreipėsi į ETT dėl prejudicinio sprendimo, siekdamas sužinoti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 265 straipsnis²⁸¹ neprieštarauja ES teisės aktams ir ar nacionalinis teismas gali priimti procesinį sprendimą remdamasis nacionaliniu reglamentavimu, net jei toks reglamentavimas būtų prieštaraujantis ES teisei.²⁸²

Būtina pažymėti, kad nacionalinis teismas šiuo atveju kreipėsi į ETT prejudicinio sprendimo nepaisant to, kad byloje *Hammarsten* jau buvo nagrinėtas analogiškas klausimas. Pastarojoje byloje Švedijos nacionalinis teismas taip pat klausė, ar EB Sutarties nuostatos leidžia valstybei narei numatyti draudimą auginti kanapes, kurias auginti leidžia EB reglamentai; jei ne, tai ar gali būti tokia nacionalinė norma išimtinai laikoma neprieštaraujančia EB teisei; jei ne, ar gali būti Švedijos teisėje numatytas draudimas auginti kanapes grindžiamas koku nors kitu pagrindu²⁸³. Teismas šiame sprendime taip pat konstatavo, kad reglamentų nuostatoms, pagal kurias yra leidžiamas tam tikrų rūšių kanapių auginimas, negali prieštarauti nacionalinės teisės normos²⁸⁴.

Neatrodo, kad būtų buvę kitokios aplinkybės, dėl kurių Panevėžio apygardos teismo prašymas skirtųsi nuo tų aplinkybių, kurioms esant jau į ETT buvo kreipęsis Švedijos nacionalinis

²⁸⁰ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *E. B. v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 2A-1202-232/2013).

²⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2006, 89-2741. „265 straipsnis. Neteisėtas aguonų ar kanapių auginimas

1. Tas, kas pažeidamas nustatytą tvarką augino didelį kiekį aguonų, kanapių ar kitų į narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą įtrauktų augalų, baudžiamas viešaisiais darbais arba bausia, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

2. Už šiame straipsnyje numatytą veiką atsako ir juridinis asmuo.“

²⁸² Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis, *supra* note 280.

²⁸³ Byla C-462/01, *Baudžiamoji byla prieš Ulf Hammarsten* [2003] ETA I-00781, 21 punktą.

²⁸⁴ *Ibid.*, 38 punktą.

teismas ir jau buvo pateiktas aiškus ETT išaiškinimas. Todėl kreipimosi motyvai nėra suprantami. Panevėžio apygardos teismas galėjo kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar BK norma atitinka Konstituciją, o Konstitucinis Teismas būtų turėjęs kartu įvertinti ir esančią koliziją tarp ES teisės ir nacionalinės teisės.

ETT, išnagrinėjęs prašymą, priėmė sprendimą, kuriuo buvo dar kartą konstatuotas tas pats principas, kaip ir ankstesniame sprendime: Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau tekste - BK) 265 straipsnis, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už bet kokios rūšies kanapių auginimą, neatsižvelgiant į narkotinių medžiagų, esančių kanapėse, kiekį, prieštarauja ES teisės nuostatomis ir dėl to yra draudžiamas taikyti²⁸⁵. Panevėžio apygardos teismas, remdamasis ETT sprendimu, paliko galioti Rokiškio rajono apylinkės teismo išteisinamąjį nuosprendį.²⁸⁶

Pažymėtina, kad Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas klausimą dėl žalos iš valstybės atlyginimo, nevertino ar pažeidimas atitinka sąlygas, nustatytas ETT teismo praktikoje. Buvo konstatuota, jog faktas, kad Panevėžio apygardos teismas tinkamai vykdė savo pareigą ir kreipėsi į ETT prejudicinio sprendimo „[...] neatleidžia valstybės nuo pareigos suderinti nacionalinius teisės aktus taip jog jie neprieštarautų Europos Sąjungos teisei, kaip neatleidžia valstybės ir nuo pareigos atlyginti dėl tokio nesuderinamumo padarytą turtinę žalą, kai vadovaudamiesi tokiais nesuderintomis ir prieštaraujančiomis ES aktams, turintiems viršenybę prieš nacionalinės teisės normas, nacionalinės teisės normomis valstybės pareigūnai savo veiksmais padaro žalą asmens teisėms, tokie jų veiksmai negali būti pripažįstami teisėtais, nes pats aktas, kuriuo jie vadovaujasi pažeidžia Europos sąjungos teisės aktų viršenybės prieš nacionalinius teisės aktus principą“.²⁸⁷ Vertinant teismo išsakytą poziciją, pabrėžtina, kad atsakomybė šioje byloje buvo pritaikyta iš esmės remiantis dviem argumentais: ES teisės viršenybės principu ir neteisėtais pareigūnų veiksmais, kurie grindžiami tuo, kad jie elgėsi neatidžiai, nerūpestingai, nes nebuvo būtinybės skubotai sunaikinti viso pareiškėjo derliaus.

Taigi, žala buvo priteista dėl pareigūnų neteisėtais pripažintų veiksmų, nors jie buvo atlikti pagal leidžiantį tai daryti galiojantį teisės aktą - BK normą, nors ji ir neatitiko ES teisės.

Manytina, kad teismas pirmiausia turėjo vertinti, ar reglamento nuostatomis buvo siekiama suteikti teises konkrečiam individui. Antroji sąlyga, kurią buvo būtina teismui išsiaiškinti – ar pažeidimas buvo pakankamai rimtas, trečioji sąlyga – nustatyti priežastinį ryšį tarp pažeidimo ir

²⁸⁵ Byla C-207/08, *Baudžiamoji byla prieš Edgar Babanov* [2008] ETA I-00108, 24-36 punktai.

²⁸⁶ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis, *supra* note 280.

²⁸⁷ *Ibid.*

kilusios žalos. Antroji sąlyga yra sudėtingiausiai įrodoma. Kaip rodo statistika, Anglijoje iš 16 „nesėkmingų“ bylų 10 (63 %) yra dėl to, kad nebuvo nustatytas pakankamai rimtas pažeidimas, o Vokietijoje iš 29 (62 %) nesėkmingų bylų, 18 buvo tokių, kuriose nenustatytas pakankamai rimtas pažeidimas²⁸⁸. Žinoma, Vilniaus apygardos teismas neturėjo pareigos to daryti, nes jis sprendė civilinės atsakomybės klausimą dar nesant galutinio teismo nuosprendžio. Tačiau tai būtų įmanoma taikyti, jeigu nuosprendis būtų galutinės instancijos teisme paliktas galioti. Tačiau, nepaisant to, šioje byloje buvo proga teismui parodyti aktyvizmą ir nustatyti tas sąlygas, kurioms esant taikoma valstybės narės atsakomybė, kai ji savo teisės aktais neteisingai perkelia, išaiškina ES normas.

Apibendrinant aptartas Lietuvos teismų nagrinėtas bylas, darytina išvada, kad kol kas teismų praktika bylų, susijusių su valstybės atsakomybe už ES teisės pažeidimus kontekste yra itin negausi. Priežastys visų pirma gali būti siejamos su įstatyminio reguliavimo trūkumu. Teismų vengimas taikyti valstybei atsakomybę vien pagal ETT suformuluotą doktriną, yra pateisinamas, nes Lietuvoje ES teisės viršenybės principas pagal Konstitucinio Teismo doktriną turi tam tikrą išlygą. ES teisės aktai turi atitikti Konstituciją. Todėl Lietuvos teisėjas rizikuoja taikydamas ES normą tiesiogiai pažeisti dar ir Konstituciją. Gal paprasčiau būtų teismui kreiptis į Konstitucinį teismą dėl omisijos – nuostatos, numatančios valstybės narės atsakomybę – žalos atlyginimą privatiems asmenims už ES teisės aktus pažeidimą, nebuvimą.

Galima būtų prognozuoti, kad ES išleidžiant vis daugiau direktyvų, kurias valstybės narės turi inkorporuoti į nacionalinę teisę, bei kitų ES teisės aktų, privalomų valstybėms narėms, o tame tarpe ir Lietuvai, daugės ir pažeidimų, grindžiamų ES teise, skaičius. Tačiau abejotina, ar galima prognozuoti, kad asmenų, besikeipiančių dėl žalos atlyginimo į Lietuvos teismus, ar į ETT skaičius būtų didelis. Antai, per 20 metų po *Francovich* bylos, ETT iš viso išnagrinėjo tik 33 bylas, susijusias su valstybės narės atsakomybe. Septynios bylos buvo kilusios iš Vokietijos teismų, ir devynios iš Anglijos teismų.²⁸⁹

Iš visų Vokietijoje kilusių bylų iki 2011 metų, kuriose buvo pripažinta Vokietijos atsakomybė už ES teisės pažeidimą, iš jų 10 % ieškiniai nebuvo patenkinti dėl to, kad nebuvo įvykdyta pirmoji sąlyga – trūko nuostatos, suteikiančios teises individams²⁹⁰. Reikia pažymėti, kad bylų, susijusių su *Francovich byla*, inicijuotų Vokietijoje ir Anglijoje yra nedidelis skaičius, taip pat mažas procentas šių ieškinių yra tenkinama. Antai, Vokietijoje per 1992-2011 metus buvo pradėti 37

²⁸⁸ Lock, T. *supra* note 57, p. 1685.

²⁸⁹ *Ibid.*, p. 1677-1678.

²⁹⁰ *Ibid.*, p. 1685.

tokie procesai. Iš jų 23 bylos buvo susijusios su direktyvų taikymu, 9 bylos susijusios su pirmine teise. Ieškovais buvo 17 įmonių ir 22 individualūs asmenys, kai kurie iš jų turėjo komercinius interesus.²⁹¹ Kai kurie ieškiniai buvo analogiški anksčiau buvusiems. Iš 37 ieškinių patenkinti buvo 8, t.y. 22 procentai. Anglijoje teigiamų sprendimų procentas didesnis: iš 25 bylų patenkinti 9 ieškiniai, t.y. 36 procentai²⁹².

Iš pateiktos statistikos kitose valstybėse ir Lietuvoje matyti, kad nedaug randama bylų, susijusių su žalos, kilusios dėl ES teisės pažeidimo, iš valstybės atlyginimu. Todėl nebūtų galima teigti, kad tai suponuoja prielaidą, jog Lietuvoje vystantis teismų praktikai, asmenys, remdamiesi ankstesniais teismų sprendimais, galės prognozuoti savo reikalavimo baigtį ir todėl vis dažniau kreipsis į teismus dėl minėtos žalos atlyginimo.

Apibendrinant darytina išvada, kad siekiant sudaryti aiškias teisinės prielaidas privatiems asmenims apginti savo pažeistas teises, kai Lietuvos valstybė (įstatymų leidėjas, ar bent vykdomosios valdžios institucijos, teismai) pažeidžia ES teisę, neleisdama Lietuvos gyventojams naudotis ES teisės aktais nustatytais teisėmis, pageidautinas būtų įstatymo leidėjo tinkamas šių santykių sureguliuavimas.

²⁹¹ Lock, T. *supra* note 57, p. 1681.

²⁹² *Ibid*, p. 1685-1689.

IŠVADOS

1. Valstybės narės civilinės atsakomybės už ES teisės pažeidimus principą įtvirtino ETT savo praktikoje. Teismas jį kildino iš implicitinio reguliavimo ES Sutartyje, kuris įtvirtina siekį gerinti tautų gyvenimo ir darbo sąlygas, užtikrinti ES teisės įgyvendinimą, taip pat iš bendrųjų valstybių narių bei ES ir tarptautinės teisės principų. Valstybės narės civilinės atsakomybės principo siekis – užtikrinti tinkamą privačių asmenų teisių gynybą ir ES teisės vykdymo efektyvumą. Tokio principo įtvirtinimas – ETT aktyvizmo pasekmė, sprendžiant pirmiausia ES teisės viršenybės principo užtikrinimą, o ne tik į privačių asmenų teisių gynybą.
2. Pažeidimų, už kurių padarymą valstybei narei kyla atsakomybė, ratas ETT praktikoje buvo nuolat plečiamas. Pradžioje atsakomybė valstybėms narėms buvo pripažįstama už direktyvų netinkamą įgyvendinimą (už apskritai jų neįgyvendinimą ar pavėluotą įgyvendinimą), vėliau ir už kitų ES teisės aktų pažeidimus: reglamentų, sprendimų, tiesiogiai veikiančių ES teisės normų, ES tarptautinių susitarimų pažeidimus, taip pat nustatoma atsakomybė ir už pažeidimus, padarytus galutinės instancijos nacionalinių teismų. Pastaroji atsakomybė kyla nacionaliniam teismui, kai jis išaiškina teisės normas tokiu būdu, kad tai suteikia ES teisės normai akivaizdžiai klaidingą reikšmę, ypač esančios atitinkamos ETT praktikos toje konkrečioje srityje atžvilgiu, kai išaiškina nacionalinės teisės normą tokiu būdu, kuris iš esmės lemia taikomos ES teisės pažeidimą, kai nacionalinis teismas netinkamai įvertina faktines aplinkybes ir įrodymus.
3. ETT savo sprendimais nustatytas valstybės atsakomybės kilimui būtinas sąlygas plėtojo tiek jų skaičiumi, tiek aiškinant jų turinį. Tai – įmanomumas identifikuoti konkrečiam asmeniui suteikiamų teisių turinį pagal direktyvos nuostatas (vėliau ETT buvo pripažinta esanti tik kaip papildoma sąlyga, kurią nacionalinis teismas gali vertinti); teisės normos pakankamo akivaizdumo sąlyga, kuri pirmiausia apibūdinama pakankamu normos tikslumu ir aiškumu (normos formulavimas painiai ir sudėtingai savaime nelemia pažeidimo), valstybei narei teisės norma suteikiamu veiksmų laisvės mastu, vėliau kaip vienas iš kriterijų, padedančių nustatyti pažeidimo pakankamą akivaizdumą, buvo įtvirtintas pareigos kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nepaisymas; kaltės forma – pažeidimo arba žalos padarymas tyčia ar dėl neatsargumo, kito nuo griežto iki lankstaus; padarytos teisės klaidos pateisinamumas ar nepateisinamumas. Nors ETT praktikoje žala nėra *expressis verbis* įtvirtinta kaip būtina sąlyga atsakomybei kilti, tačiau teigtina, kad jos būtinumas yra akivaizdus vien dėl to, kad būtina nustatyti priežastinį ryšį tarp

pažeidimo ir žalos. Valstybės narės atsakomybės taikymas už ES teisės pažeidimus privatiems asmenims yra plečiamas.

4. ETT įtvirtino, kad žalos atsiradimo sąlygų nustatymas yra priskiriamas nacionaliniams teismams; ETT pateikė gaires ir kriterijus (tam tikrais atvejais ir aiškias taisykles), kuriais privalo vadovautis visų instancijų nacionaliniai teismai, taip pat nurodė efektyvumo ir veiksmingumo principus, į kuriuos turi atsižvelgti nacionaliniai teismai sprenddami, ar taikyti valstybei narei civilinę atsakomybę.
5. Lietuva pagal nustatytą valstybės civilinės atsakomybės teisinio reguliavimo modelį nepriklauso nei monistiniam, nei dualistiniam, nei monistiniam-dualistiniam modeliui, nes nėra teisinio reguliavimo, pagal kurį aiškiai būtų galima matyti, kad galima valstybei taikyti atsakomybę už jos (valstybės institucijų ar pareigūnų) veiksmais padarytą žalą, kuri kyla dėl to, kad asmuo neįgijo ar prarado (netinkamai buvo išaiškintos) teises, kurias jam suteikė ES teisė.
6. Lietuvos apeliacinis teismas formuoja poziciją, pagal kurią asmuo gali kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo iš valstybės, kai Seimas priima neteisėtus aktus, dėl kurių asmeniui kyla žala, bei sudaro tam tikras prielaidas ateityje tiesiogiai taikyti ir žalos atlyginimą iš valstybės pagal CK 6.271, kai ji savo veiksmais (veikimu ar neveikimu) pažeidžia ES teisę. Jei toks plečiamas CK nuostatų aiškinimas ir toliau būtų plėtojamas Lietuvos teismų doktrinoje, asmenys, kurių teisės buvo pažeistos įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų veiksmais, savo teises galėtų ginti remdamiesi CK 6.271 straipsniu, veiksmų neteisėtumą šiuo atveju siejant su teisės akto pripažinimu antikonstituciniu ir taikant ETT numatytą valstybei narei civilinę atsakomybę. Toks platus aiškinimas be įstatymų leidėjo įsikišimo būtų drąsi teismo galių išraiška. Be to, kol jo nėra, asmenims nėra sudaryta prielaidų aiškiai žinoti, kad dėl ES teisės pažeidimo jie gali ginti savo pažeistas teises.
7. Pagal šiuo metu Lietuvoje galiojančią teisinį reguliavimą, nėra galima vienareikšmiškai teigti, kad valstybei, pažeidusiai ES teisę, būtų galima taikyti atsakomybę pagal CK 6.263, 6.271 ar 6.272 straipsnį. Vis dėlto, atsakomybės už ES teisės pažeidimus taikymas Lietuvos valstybei yra įmanomas, nors ir sunkiai įgyvendinamas. Tą patvirtina ir teismų praktika, kuri kol kas nevertino atsakomybės sąlygų pagal ETT nurodytus kriterijus.

LITERATŪRA

Elektroniniai leidiniai:

1. *Reports on European Union. European Parliament. Court of Justice. Economic and Social Committee. Bulletin of the European Communities. Supplement 9/75* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1975 [žiūrėta 2014-10-12]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/CBNF75009ENC_002.pdf >.
2. *Intergovernmental Conferences: Contributions by the Commission. Bulletin of the European Communities. Supplement 2/91* [interaktyvus]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1991 [žiūrėta 2014-10-12]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/CMNF91002ENC_001.pdf >.
3. Lenkijos Respublikos Konstitucinis Tribunolas [interaktyvus]. Warszawa, 2014 [žiūrėta 2014-10-27]. < <http://trybunal.gov.pl/en/> > .
4. Mastrichto sutartimi buvo pakeistas 171 straipsnis. Šiuo pakeitimu įtvirtinta galimybė taikyti baudas už direktyvų neįgyvendinimą. <<http://www.lexnet.dk/law/download/treaties/Ect-1992.pdf>>.
5. Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-14] <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.
6. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline edition [interaktyvus]. Munich: sellier. European law publishers GmbH, 2009 [žiūrėta 2014-10-15]. <file:///D:/!USERS/user/Downloads/dcfr_outline_edition_en-libre.pdf>.

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 13-308.
2. Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 62-2936.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2006, 89-2741.

4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, 33-1014.
7. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186.
8. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Suvestinis Europos Aktas. [1987] OL L 169.
2. Europos Bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija). [2002] OL C 325.
3. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). [2012] OL C 326.

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „NORD-K“ v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 3K-3-926/2000).
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. ir kt. v. Teisingumo ministerija ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-181/2002).
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *Noreika A. K. v. Noreikienė E.* (bylos Nr. 3K-3-137/2005).
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *A. S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J.* (bylos Nr. 3K-3-142/2006).
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. Lietuvos Respublika* (bylos Nr. 3K-3-534/2009).
6. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *E. B. v. Lietuvos Respubliką* (bylos Nr. 2A-1202-232/2013).

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A. Š. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-478-2013).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *S. G. v. Lietuvos Respublika* (bylos nr. 3K-3-346/2014).
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4, dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatomis“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.
11. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 28 d. sprendimas administracinėje byloje *R. B. v. Valstybinę mokesčių inspekciją prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos* (bylos Nr. AS⁴⁰³-238/07).
12. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 24 d. nutartis administracinėje byloje *S. T. v. Lietuvos valstybę* (bylos Nr. AS⁴⁴⁴-199/08).
13. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis administracinėje byloje *S. T. v. Lietuvos Respubliką* (bylos Nr. AS⁵⁰²-363/09).

14. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje *R. T. v. Vilniaus miesto savivaldybės administraciją* (bylos Nr. AS⁵⁵⁶-1485/09).
15. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gegužės 18 d. nutartis administracinėje byloje *V. R. v. Lietuvos valstybę, atstovaujamos Lietuvos mėsinių galvijų augintojų ir gerintojų asociacijos* (bylos Nr. AS⁵⁵⁶-105/12).
16. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 27 d. nutartis administracinėje byloje *AB „Krašto projektai“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės* (bylos Nr. AS⁴⁹²-1581/2014).

Straipsniai, knygos, monografijos:

1. Antonioli, L. *Community Liability. Tort Law of the European Community*. Wien: Springer, 2008.
2. Biondi, A.; Farley M. *The Right to Damages in European Law*. The Netherlands: Kluwer Law International 2009.
3. Classen, C. D. Case C-224/01, Gerhard Köbler v. Republik Österreich, Judgment of 30 September 2003, Full Court. *Common Market Law Review*. 2004, 41: 813–824.
4. Convery J. State Liability in the United Kingdom after Brasserie du Pêcheur. *Common Market Law Review*. 1997, 34(3), 603–634.
5. Conway, G. Breaches of EC Law and the International Responsibility of Member States. *European Journal of International Law*. 2002, 13(3): 679–695.
6. Craig P.; de Burca G. *EU Law. Text, Cases and Materials. Fifth edition*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
7. Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2004.
8. Drakšas, R.; Valutytė, R. Valstybės atsakomybės pagal privataus asmens ieškinį principo samprata ir įgyvendinimo sąlygos. *Justitia*. 2007, 2 (64): 67–76.
9. Eilmansberger, T. The Relationship Between Rights and Remedies in EC Law: in Search of the Missing Link. *Common Market Law Review*, 2004: 41.
10. Gailiūnienė, U. *Atsakomybė už viešojo administravimo subjektų asmenims padarytą žalą Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

11. Gasparon, P. The Transposition of the Principle of Member State Liability into the Context of External Relations. *European Journal of International Law*. 1999, 10(3): 605–624.
12. Harlow, C. Francovich and the Problem of the Disobedient State. *European Law Review*. 1996, 2.
13. Hartmann, B. J. Alignment of national government liability law in Europe after Francovich. *Era forum*, 2012, 12(4): 613–623.
14. Jans, J. H. State Liability and Infringements Attributable to National Courts; a Dutch Perspective on the Köbler Case. *The EU: An Ongoing Process of Integration*. Hague: T.M.C. Asser Press, 2004, 165–176.
15. Jans, J. H. State Liability: In Search of a Dividing Line between National and European Law. *Interface Between EU Law and National Law*. Groningen: Europa Law Publishing, 2007, 279–296.
16. Köck, H. F.; Hintersteiner, M. The Concept of Member State Liability for Violation of Community Law and Its Shortcomings. An Analysis of the Case Law of the European Court of Justice on this Matter. *Austrian Review of International and European Law*. 1998, 3: 17–46.
17. Lock, T. Is Private Enforcement of EU law through State Liability a Myth? An Assessment 20 Years after Francovich. *Common Market Law Review*. 2012, 49(5): 1675–1702.
18. Machnikowski, P. Sufficiently Serious Breach of a Rule of Law Intended to Confer Rights on Individuals. *Journal of European Tort Law*, 2014, 5(1): 98–104.
19. Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
20. Nikolaou, E., *From Francovich to Köbler and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community*. LL.M. Thesis. Helsinki: University of Helsinki, 2005.
21. Norkus R.; Prapiestytė D.; Valančius V. *Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
22. Norkūnas, A.; Selelionytė-Drukteinienė, S. *Civilinės atsakomybės praktikumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
23. Pajor, T. State liability for the damage caused by acta iure imperii in private international law. *Revue Hellénique de droit International*. 2011 2(64): 505–522.

24. Pavlovic, V. Some observations on the European Court of Justice's post-Francovich jurisprudence. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2008(4): 180-195.
25. Prechal, S. *Directives in EC Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2005.
26. Rebhahn, R. Non-contractual Liability in Damages of Member States of Breach of Community Law. *Tort Law of the European Community*. Germany: Springer-Verlag/Wien, 2008, 179–212.
27. Rebhahn, R. Public Liability in Comparison – England, France, Germany. *European Tort Law*. Vienna: Springer, 2006, 68–93.
28. Reich, N. Horizontal Liability in EC Law: Hybridization of Remedies for Compensation in Case of Breaches of EC Rights. *Common Market Law Review*, 2007, 44: 705–742.
29. Ruffert, M. Case C-173/03, Traghetti del Mediterraneo SpA in Liquidation v. Italian Republik, Judgement of the Court (Great Chamber) of 13 June 2006, nyr. *Common Market Law Review*. 2007, 44: 479–486.
30. Samuilytė, A. Valstybės atsakomybė: išbandymas Europos Bendrijos teise. *Justitia*. 2006, 4 (62): 55–62.
31. Selelionytė-Drukeininė, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
32. Stehr, N.; Weiler, B. *Who Owns Knowledge?: Knowledge and the Law*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2008.
33. Šeškauskis, M. Ar valstybė privalo atlyginti asmens patirtą žalą, jeigu tinkamai įgyvendinus priimto įstatymo nuostatas žalos būtų išvengta? *International Journal of Baltic Law*. 2007, 3(2): 102–121.
34. Tamavičiūtė V. Valstybių narių atsakomybė privatiems asmenims dėl nacionalinių teismų veiksmis padarytos žalos. *Jurisprudencija*. 2007, 7(97): 74–81.
35. Tomulić Vehovec, M. Member State Liability for Breach of EU Law Before English Courts. *Croatian Yearbook of European Law & Policy*. 2012, 8: 369–410.
36. Toner, H. Thinking the Unthinkable? State Liability for Judicial Acts after Factortame (III). *Yearbook of European Law*. 1997, 17: 165–189.
37. Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2007.

38. Tridimas, T. Liability for Breach of Community law: Growing Up and Mellowing Down? *Common Market Law Review*. 2001, 38(2): 301-332.
39. Vaitkevičiūtė, A. Žalos, padarytos valstybei narei pažeidus Europos Bendrijos teisę, atlyginimas privačiam asmeniui. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 157–173.
40. Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
41. Vaitkevičiūtė, A. Member States Liability in Damages for the Breach of European Union Law – Legal Basis and Conditions for Liability. *Jurisprudencija*. 2011, 18(1): 49–68.
42. Vaitkevičiūtė, A. Valstybės atsakomybė už žalą asmeniui, valstybei pažeidus ES teisę – viena svarbiausių asmens teisių gynybos priemonių nacionaliniame teisme. *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, 325–376.
43. van Themaat, K.; van Themaat, V. *The Law of the European Union and the European Communities*. Fourth edition. Hague: Kluwer Law International, 2008.
44. Ward, A. *Judicial Review and the Rights of Private Parties in EU Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2007.
45. Wattel, P. J. Köbler, Cilfit and Welthgrove: We Can't Go on Meeting Like This. *Common Market Law Review*. 2004, 41: 177–190.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai:

1. Byla 6/60, *Jean-E. Humblet prieš Belgijos valstybę* [1960] ETA 01125.
2. Byla 26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos prieš Nederlandse administratie der belastingen* [1963] ETA 00001.
3. Byla 9/70, *Franz Grad prieš Finanzamt Traunstein* [1970] ETA 00825.
4. Byla C-5/71, *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt prieš Europos Bendrijų Tarybą* [1971] ETA 00975.
5. Byla 34/73, *Fratelli Variola S.p.A. prieš Amministrazione italiana delle Finanze* [1973] ETA 00981.
6. Byla 181/73, *R. & V. Haegeman prieš Belgijos valstybę* [1974] ETA 00449.

7. Byla 8/81, *Ursula Becker prieš Finanzamt Münster-Innenstadt* [1982] ETA 00053.
8. Byla 104/81, *Hauptzollamt Mainz prieš C.A. Kupferberg & Cie KG a.A.* [1982] ETA 03641.
9. Byla C-283/81, *Srl CILFIT ir Lanificio di Gavardo SpA prieš Ministero della sanità* [1982] ETA 03415.
10. Byla C-69/85, *Wiünche Handelsgesellschaft GmbH & Co. prieš Vokietijos Federacinę Respubliką* [1986] ETA 00947.
11. Byla 152/84, *M. H. Marshall prieš Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ETA 00723.
12. Byla 20/88, *SA Roquette frères prieš Europos Bendrijų Komisiją* [1989] ETA 01553.
13. Byla C-5/94, *The Queen prieš Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte: Hedley Lomas (Ireland) Ltd* [1996] ETA I-02553.
14. Byla C-392/93, *The Queen prieš H. M. Treasury, ex parte British Telecommunications plc* [1996] ETA I-01631.
15. Byla C-178/94, *Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula ir Trosten Knor prieš Bundesrepublik Deutschland* [1996] ETA I-04845.
16. Byla C- 261/95, *Rosalba Palmisani prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)* [1997] ETA I-04025.
17. Byla C-127/95, *Norbrook Laboratories Ltd prieš Ministry of Agriculture, Fisheries and Food* [1998] ETA I-01531.
18. Byla C-319/96, *Brinkmann Tabakfabriken GmbH prieš Skatteministeriet* [1998] ETA I-05255.
19. Byla C-140/97 *Walter Rechberger, Renate Greindl, Hermann Hofmeister ir kt. prieš Republik Österreich* [1999] ETA I-03499.
20. Byla C-131/97, *Annalisa Carbonari ir kt. prieš Università degli studi di Bologna, Ministero della Sanità, Ministero dell'Università e della Ricerca Scientifica ir Ministero del Tesoro* [1999] ETA I-01103.
21. Byla C-302/97, *Klaus Konle prieš Republik Österreich* [1999] ETA I-03099.
22. Byla C-424/97, *Salomone Haim prieš Kassenzahnärztliche Vereinigung Nordrhein* [2000] ETAI-05123.
23. Byla 228/98, *Charalampos Dounias prieš Ypourgio Oikonomikon* [2000] ETA I-00577.

24. Byla C-150/99, *Svenska staten prieš Stockholm Lindöpark AB ir Stockholm Lindöpark AB prieš Svenska staten* [2001] ETA I-00493.
25. Byla C-118/00, *Gervais Larsy prieš Institut national d'assurances sociales pour travailleurs indépendants (INASTI)* [2001] ETA I-05063.
26. Byla C-253/00, *Antonio Muñoz y Cia SA ir Superior Fruiticola SA prieš Frumar Ltd ir Redbridge Produce Marketing Ltd* [2002] ETA I-07289.
27. Byla C-462/01, *Baudžiamoji byla prieš Ulf Hammarsten* [2003] ETA I-00781.
28. Byla C-224/01, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich* [2003] ETA I-10239.
29. Byla C-171/03, *Maatschap Toeters ir M. C. Verberk prieš Productschap Vee en Vlees* [2004] ETA I-10945.
30. Byla C-222/02, *Peter Paul, Cornelia Sonnen-Lütte ir Christel Mörkens prieš Bundesrepublik Deutschland* [2004] ETA I-09425.
31. Byla C-60/02, *Baudžiamoji byla prieš X* [2004] ETA I-00651.
32. Byla C-222/02, *Peter Paul, Cornelia Sonnen-Lütte ir Christel Mörkens prieš Bundesrepublik Deutschland* [2004] ETA I-09425.
33. Byla T-415/03, *Cofradía de pescadores de "San Pedro" de Bermeo ir kt. prieš Europos Sąjungos Tarybą* [2005] ETA II-04355.
34. Byla C-379/04, *Richard Dahms GmbH prieš Fränkischer Weinbauverband eV* [2005] ETA I-08723.
35. Byla C-300/04, *M. G. Eman ir O. B. Sevinger prieš College van burgemeester en wethouders van Den Haag* [2006] ETA I-08055.
36. Byla C-446/04, *Test Claimants in the FII Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2006] ETA I-11753.
37. Byla C-470/04, *N prieš Inspecteur van de Belastingdienst Oost/kantoor Almelo* [2006] ETA I-07409.
38. Byla C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA prieš Italijos Respublika* [2006] ETA I-05177.
39. Byla C-524/04, *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2007] ETA I-02107.
40. Byla C-432/05, *Unibet (London) Ltd ir Unibet (International) Ltd prieš Justitiekanslern* [2007] ETA I-02271.

41. Byla C-278/05, *Carol Marilyn Robins ir kt. prieš Secretary of State for Work and Pensions* [2007] ETA I-01053.
42. Byla C- 470/03, *A.G.M.-COS.MET Srl prieš Suomen valtio ir Tarmo Lehtinen* [2007] ETA I-02749.
43. Byla C-452/06, *The Queen, prašoma Synthon BV prieš Licensing Authority of the Department of Health* [2008] ETA I-07681.
44. Byla C-207/08, *Baudžiamoji byla prieš Edgar Babanov* [2008] ETA I-00108.
45. Byla C-201/05, *The Test Claimants in the CFC and Dividend Group Litigation prieš Commissioners of Inland Revenue* [2008] ETA I-02875.
46. Byla C-385/07, *Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją* [2009] ETA I-06155.
47. Byla C-566/07, *Staatssecretaris van Financiën prieš Stadeco BV* [2009] ETA I-05295.
48. Byla C-445/06, *Danske Slagterier prieš Bundesrepublik Deutschland* [2009] ETA I-02119.
49. Byla C-243/09, *Günter Fuß prieš Stadt Halle* [2010] ETA I-09849.
50. Byla C-429/09, *Günter Fuß prieš Stadt Halle* [2010] ETA I-12167.
51. Byla C-542/08, *Friedrich G. Barth prieš Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung* [2010] ETA I-03189.
52. Byla C-94/10, *Danfoss A/S ir Sauer-Danfoss ApS prieš Skatteministeriet* [2011] ETA I-09963.
53. Byla C-452/09, *Tonina Enza Iaia ir kiti prieš Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca ir kt.* [2011] ETA I-04043.
54. Byla C-398/11, *Thomas Hogan ir kiti prieš Minister for Social and Family Affairs, Ireland ir Attorney General* [2013] sprendimas dar nepaskelbtas.
55. Byla C-420/11, *Jutta Leth prieš Republik Österreich ir Land Niederösterreich* [2013] sprendimas dar nepaskelbtas.
56. Byla C-398/11, *Thomas Hogan ir kiti prieš Minister for Social and Family Affairs, Ireland ir Attorney General* [2013] sprendimas dar nepaskelbtas.
57. Byla C-224/13, *Ewaen Fred Ogieriakhi prieš Minister for Justice and Equality ir kt.* [2014] sprendimas dar nepaskelbtas.
58. Byla C-318/13, *procesą inicijavo X* [2014] sprendimas dar nepaskelbtas.

59. Sujungtos bylos 83/76, 94/76, 4/77, 4/15, 40/77, *Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG ir kt. prieš Europos Bendrijų Tarybą ir Komisiją* [1978] ETA 01209.
60. Sujungtos bylos C-6/90 ir 9/90, *Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką* [1991] ETA-05357.
61. Sujungtos bylos C-46/93 ir 48/93, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.* [1996] ETA I-01029.
62. Sujungtos bylos C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *Denkavit International BV, VITIC Amsterdam BV ir Voormeer BV prieš Bundesamt für Finanzen* [1996] ETA I-05063.
63. Sujungtos bylos 116/77, 124/77, *G. R. Amylum NV ir Tunnel Refineries Limited prieš Europos Bendrijų Tarybą ir Komisiją* [1997] ETA 03497.
64. Sujungtos bylos C-397/98 ir C-410/98, *Metallgesellschaft Ltd ir kt., Hoechst AG ir Hoechst (UK) Ltd prieš Commissioners of Inland Revenue ir HM Attorney General* [2001] ETA I-01727.
65. Sujungtos bylos C-397/01 iki C-403/01, *Bernhard Pfeiffer, Wilhelm Roith, Albert Süß, Michael Winter, Klaus Nestvogel, Roswitha Zeller ir Matthias Döbele prieš Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV* [2004] ETA I-08835.
66. Sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, *Q-Beef NV prieš Belgische Staat ir Frans Bosschaert prieš Belgische Staat, Vleesgroothandel Georges Goossens en Zonen NV ir Slachthuizen Goossens NV* [2011] ETA I-07819.

Generalinių advokatų išvados:

1. Generalinės advokatės Jacobs išvada sujungtose bylose C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, *Denkavit International BV, VITIC Amsterdam BV ir Voormeer BV prieš Bundesamt für Finanzen* [1996] ETA I-05063.
2. Generalinio advokato Giuseppe Tesauro išvada sujungtose bylose C-46/93 ir 48/93, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.* [1996] ETA I-01029.
3. Generalinio advokato Phillipe Leger išvada byloje C-224/01, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich* [2003] ETA I-10239.

4. Generalinės advokatės Christine Stix-Hacl išvada byloje C-222/02, *Peter Paul, Cornelia Sonnen-Lütte ir Christel Mörkens prieš Bundesrepublik Deutschland* [2004] ETA I-09425.
5. Generalinio advokato Phillipe Leger išvada byloje C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA prieš Italijos Respublika* [2006] ETA I-05177.
6. Generalinės advokatės Juliane Kokott išvada byloje C-94/10, *Danfoss A/S ir Sauer-Danfoss ApS prieš Skatteministeriet* [2011] ETA I-09963.
7. Generalinio advokato Yves Bot išvada byloje C-385/07, *Der Grüne Punkt - Duales System Deutschland GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją* [2009] ETA I-06155.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

ETT 1991 metais įtvirtino valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimus principą. Šiame darbe, atskleidžiami minėto principo taikymo ETT praktikoje ypatumai. Analizuojama, kokios teisės yra suteikiamos nacionaliniams teismams ir kokiomis disponuoja ETT, taikant civilinę atsakomybę. Nagrinėjama, kokios prielaidos yra sudarytos asmenims, kurie patyrė žalą dėl valstybės veiksmais ar neveikimu pažeistos ES teisės, ginti savo teises remiantis Lietuvoje galiojančiu teisiniu reguliavimu. Taip pat analizuojama Lietuvos teismų praktika, susijusi su šios kategorijos bylomis.

Reikšminiai žodžiai: valstybės narės atsakomybė, civilinė atsakomybė, ES teisės pažeidimas.

European Court of Justice established principle of Member state liability for breach of European Union law since 1991. This paper reveals singularities of the above-mentioned principal used by European Court of Justice. It is analysed what kind of rights are prescribed to national courts while applying Member state liability and what kind of rights are given to the European Court of Justice. The research encompass an assumptions of being able to defend ones rights against Lithuanian Courts, when Lithuania is held liable for breaching EU law. Furthermore, cases in this matter, dealt by Lithuanian courts, are analysed.

Keywords: Member state liability, civil liability, breach of EU law.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Šiame magistro baigiamajame darbe tema „Valstybės narės civilinės atsakomybės už Europos Sąjungos teisės pažeidimus“ nagrinėjama valstybės civilinės atsakomybės doktrina, numatyta ETT *Francovich* byloje ir toliau plėtota vėlesnėje ETT praktikoje. Darbe išskiriami pagrindiniai kilmės pagrindai, tokie kaip implicitinis reguliavimas ES Sutartyje, bendrieji valstybių narių teisės principai, tinkamas privačių asmenų pažeistų teisių gynybos užtikrinimas ir kt., kurais remiantis buvo išvesta civilinė valstybės narės atsakomybė. Taip pat įvardinami konkretūs pažeidimai, sąlygojantys atsakomybės valstybei kilmą.

Vėliau įvardijamos ETT nustatytos valstybės atsakomybės kilimo sąlygos: pirma, pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti teises asmeniui, antra, pažeidimo pakankamas akivaizdumas, trečia, tiesioginis priežastinis ryšys. Aptariamas kriterijų, padedančių nustatyti šias sąlygas taikymas. Prieinama išvados, kad vadovavimasis ETT nustatytais kriterijais nėra vien tik tam tikrų gairių nustatymas nacionaliniams teismams, o tam tikrų taisyklių, kuriomis nacionaliniai teismai privalo vadovautis, spėsdami dėl valstybės atsakomybės kilimo, įtvirtinimas.

Taip pat iš aptariamo ETT ir nacionalinių teismų kompetencijų pasidalijimo šiame kontekste, pabrėžtina, kad nors atsakomybės sąlygų taikymas yra nacionalinių teismų kompetencija, bet ETT yra nustatęs tam tikras taisykles ir principus (efektyvumo ir veiksmingumo), kuriais nacionaliniai teismai privalo vadovautis, nustatydami valstybės narės civilinę atsakomybę už ES teisės pažeidimus.

Galiausiai magistro darbe analizuojama, ar asmenims pagal Lietuvoje galiojantį teisinį reglamentavimą yra suteikiama galimybė ginti savo pažeistas teises, kurias jiems suteikia ES teisė. Šiuo aspektu Lietuvoje galiojantis teisinis reglamentavimas yra vertinamas atsižvelgiant į kai kuriose kitose ES valstybėse narėse galiojantį teisinį reglamentavimą, Lietuvos bei užsienio mokslininkų pozicijas. Lietuvoje nėra gausu nagrinėtų bylų, susijusių su valstybės atsakomybe už ES teisės pažeidimus.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

The paper „Peculiarities of Member State Liability for Breach of European Union Law“ considers the doctrine of member state liability which was deduced by the European Court of Justice in *Francovich* case and developed by the European Court of Justice in later cases.

Firstly, this paper deals with grounds of origin of principle of Member state liability. These grounds are said to be implicate regulation of Treaty of European Union, common principles of member states legal systems, the proper protection of infringed rights, which are granted by EU law, of private persons, ect.

Moreover, breaches are distinguished. Not only those, which determine liability, but also those, which could determine liability.

Secondly, particular conditions were set by the European Court of Justice. These conditions are: 1) it must be intended to confer rights to individuals by the infringed rule, 2) breach must be sufficiently serious, 3) direct causal link. Paper also deals with concrete breaches, which allows court to apply liability for member state (only if other conditions are also met). It is also considering the criterions set by the European Court of Justice. They should help to consider state liability. But in conclusion these criterions should be said to be some kind of rules which national courts must obey.

Thirdly, it is visual from the European Court of Justice`s and national court`s division of competences that the European Court of Justice grants competence for national courts to apply Member state liability. Although, the European Court of Justice had stated some kind of rules and principles (effectiveness and effectiveness) for national courts to obey.

Finally, it is analysed whether private individual has a possibility to protect ones infringed rights according Lithuanian legal regulation. At this point, Lithuanian legal regulation is estimated while comparing it to legal regulations of other EU member states and scholars of Lithuania and foreign countries. There are not many cases dealt in Lithuania concerning Member state liability for breach of EU law.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

20 - -
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) _____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

” _____

“.

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)